

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**MİLLİ MÜCADELE'DE ZONGULDAK VE II. VE III. TBMM'DE
ZONGULDAK MİLLETVEKİLLERİNİN HAYATLARI VE
FAALİYETLERİ**

Mine ALP

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet Akif TURAL**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

KASIM - 2019

**MİLLİ MÜCADELE'DE ZONGULDAK VE II. VE III. TBMM'DE
ZONGULDAK MİLLETVEKİLLERİNİN HAYATLARI VE FAALİYETLERİ**

Mine ALP

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

KASIM 2019

..... Mine ACP tarafından hazırlanan "MILLİ MÜCADELE'DE ZONGULDAK
E II. VE III. TBMM'DE ZONGULDAK MİLLETVEKİLLERİNİN HAYATLARI VE FAALİYETLERİ" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri
tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
..... TARİH Anabilim Dalında
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul
edilmiştir.

Danışman: Unvanı Adı SOYADI
Anabilim Dalı, Üniversite Adı

Prof. Dr. Mehmet Şif turso
Ankara Hacı Bayram Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum Husein

Başkan : Unvanı Adı SOYADI
Anabilim Dalı, Üniversite Adı

Doç. Dr. Serdar Sarısis
Ankara Üniversitesi DTCF. Tarih Bölümü

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum P. Şimşek

Üye : Unvanı Adı SOYADI
Anabilim Dalı, Üniversite Adı

Doç. Dr. Nazulha Uzman
AHBÜ

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum Husein

Tez Savunma Tarihi: 22.11.2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....
Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Mine ALP
22.11.2019

Milli Mücadele’de Zonguldak ve II. Ve III. TBMM’de Zonguldak Milletvekillerinin
Hayatları ve Faaliyetleri

(Yüksek Lisans)

Mine ALP

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Kasım 2019

ÖZET

Bu tez çalışmasının birinci bölümünde Birinci Dünya Savaşı’ndan başlanılarak Milli Mücadele döneminde Zonguldak ve çevresinde yaşananlar ele alınmış, kömür havzasını düşman işgalinden kurtarmak için verilen uğraşlar incelenmiştir. İkinci bölümünde ise TBMM’nin ikinci ve üçüncü dönemlerinde yer almış Zonguldak milletvekilleri Ahmet Ragıp Özdemiroğlu, Celal Sahir Erozan, Halil Türkmen, Hüsnü Kortel, Mehmet Nazif Sirel, Mehmet Rıfat Vardar, Tunalı Hilmi ve Yusuf Ziya Özençi’nin hayatları ve meclis çalışmaları incelenerek bölge tarihine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Çalışma yapılırken gerek arşiv belgelerinden, gerekse milletvekillerinin ailelerinden ulaşılabilenlerle yapılan görüşmelerden yararlanılmıştır. Çalışma sırasında tarihi isimlerin hayatlarını verirken aynı zamanda dönemin şartlarına, ülkenin maddi ve manevi durumuna da değinilmiştir.

Bilim Kodu : 118101
Anahtar Kelimeler : Zonguldak, Milli Mücadele, TBMM, Ahmet Ragıp Özdemiroğlu, Celal Sahir Erozan, Halil Türkmen, Hüsnü Kortel, Nazif Sirel, Rıfat Vardar, Tunalı Hilmi, Yusuf Ziya Özençi
Sayfa Adedi : 137
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mehmet Akif Tural

Zonguldak during the National Struggle, Lives And Activities of Zonguldak Deputies in the II. and
III. Grand National Assembly of Turkey
(M.Sc. Thesis)

Mine ALP

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
November 2019

ABSTRACT

In the first part of this thesis; events starting from First World War in Zonguldak and its surroundings and efforts to save coal basin from invading enemy during the National Struggle have been reviewed. In the second part, it is intended to shed light on the history of the region through studying lives and parliamentary Works of Zonguldak deputies; Ahmet Ragıp Özdemiroğlu, Celal Sahir Erozan, Halil Türkmen, Hüsnü Kortel, Mehmet Nazif Sirel, Mehmet Rıfat Vardar, Tunalı Hilmi and Yusuf Ziya Özençi who took part in the II. and III. Grand National Assembly of Turkey. Benefitted from archive documents and interviews with reachablerelatives of deputies while this study. Material and spiritual situation of country and conditions of the period are mentioned as well as historical persons lifes.

ScienceCode : 118101
KeyWords : Zonguldak, NationalStruggle, TBMM, Ahmet Ragıp Özdemiroğlu, Celal Sahir Erozan, Halil Türkmen, Hüsnü Kortel, Nazif Sirel, Rıfat Vardar, Tunalı Hilmi, Yuzuf Ziya Özençi
PageNumbers : 137
Supervisor : Prof. Dr. Mehmet Akif TURAL

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
2. MİLLİ MÜCADELEDE ZONGULDAK VE ÇEVRESİ.....	3
2.1. Birinci Dünya Savaşı'nda Genel Durum.....	3
2.1.1. Birinci Dünya Savaşı'nda Zonguldak ve Çevresi.....	5
2.2. Milli Mücadelede Zonguldak ve Çevresinin Durumu	10
2.2.1. Zonguldak ve Ereğli'nin Fransızlar Tarafından İşgali.....	13
2.2.2. Alemdar Gemisi Olayı	16
2.2.3. Zonguldak ve Çevresinde Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri.....	16
2.2.3.1. Zonguldak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti	16
2.2.3.2. Devrek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.....	17
2.2.3.3. Ereğli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.....	18
2.2.3.4. Bartın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti	18
2.2.3.5. Safranbolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.....	20
2.2.4. İşgalden Kurtulmak İçin Kurulan Kadın Cemiyetleri ve Milli Mücadele Yanlısı Dernekler	20
2.2.4.1. Bartın İlim ve İrfan Derneği.....	20
2.2.4.2. Zonguldak Hilal-i Ahmer Kadınlar Cemiyeti	21
2.2.5. İşgalleri Önlemek İçin Oluşturulan Askeri Teşkilatlar.....	21
2.2.5.1. Askeri Polis Teşkilatı.....	21
2.2.5.2. Tetkik Heyeti Amirliği	22

	Sayfa
2.2.5.3. Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri.....	22
2.2.5.4. Kıyı Gözetleme İstasyonları.....	22
3. İKİNCİ VE ÜÇÜNCÜ TBMM'DE ZONGULDAK MİLLETVEKİLLERİNİN HAYATLARI VE FAALİYETLERİ.....	23
3.1. Ahmet Ragıp Özdemiroğlu	23
3.1.1. Hayatı	23
3.1.2. Meclis Çalışmaları.....	26
3.2. Celal Sahir Erozan.....	32
3.2.1. Hayatı	32
3.2.2. Meclis Çalışmaları.....	37
3.3. Halil Türkmen	41
3.3.1. Hayatı	41
3.3.2. Meclis Çalışmaları.....	47
3.4. Hüsnü Rıza Kortel.....	70
3.4.1. Hayatı	70
3.4.2. Meclis Çalışmaları.....	75
3.5. Mehmet Nazif Sirel	77
3.5.1. Hayatı	77
3.5.2. Meclis Çalışmaları.....	78
3.6. Mehmet Rıfat Vardar	80
3.6.1. Hayatı	80
3.6.2. Meclis Çalışmaları.....	86
3.7. Tunalı Hilmi	105
3.7.1. Hayatı	105
3.7.2. Meclis Çalışmaları.....	113

	Sayfa
3.8. Yusuf Ziya Özençi	116
3.8.1. Hayatı	116
3.8.2. Meclis Çalışmaları	119
4. SONUÇ	121
KAYNAKLAR	123
ÖZGEÇMİŞ	137

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

A.g.e.

A.g.m.

A.g.t.

Bkz.

C.

TBMM

T.C.

Açıklamalar

Adı geçen eser

Adı geçen makale

Adı geçen tez

Bakınız

Cilt

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Türkiye Cumhuriyeti

1. GİRİŞ

Bu tez çalışmasında Zonguldak ili ve çevresinin Milli Mücadele dönemindeki durumu ve II. ve III. TBMM dönemlerinde Zonguldak milletvekillerinin hayatları ve meclisteki çalışmaları konu alınmıştır. Milli Mücadele döneminde yaşananların bir nevi başlangıç noktası olan Birinci Dünya Savaşı'nda Zonguldak, kömür havzası olması nedeniyle emperyalist güçlerin ilgi odağı haline gelmiştir. Bir taraftan bölgeye hakim olarak hammadde elde etmek isteyen İtilaf güçleri, diğer yandan Osmanlı'nın Karadeniz ticareti ve Kafkas Cephesi ikmalini engellemek için bölge üzerine harekete geçmişlerdir. Milli Mücadele döneminde ise yine hem kömür yatakları hem de İstanbul'dan Anadolu'ya geçiş güzergahında olması bölgenin önemini artırmış ve Fransızlar tarafından işgaline sebep olmuştur.

Zonguldak'ı işgal eden Fransızların, işgali Bartın'a doğru genişletme ihtimali sebebiyle Cevat Rıfat Bey, Bartın ve havalisi komutanlığına atanmış, bölge halkı da Milli Mücadeleye destek vererek işgalden kurtulmaya çalışmıştır. Direniş oluşturulmasında özellikle İpsiz Recep, Alemdar Gemisi, Yüzbaşı Ethem Bey, Zonguldak Müftüsü İbrahim Efendi, Devrek Müftüsü Abdullah Sabri Efendi, Samancıoğlu Galip Bey etkili olmuşlardır. Bu isimler yalnızca Zonguldak ve çevresinin değil tüm yurdun işgalden kurtarılması için çalışmış, toplanılan para ve yardımlar orduya ulaştırılmış, Abdullah Sabri Efendi bizzat Ankara Müftüsü Rıfat Börekçi'nin fetvasını imzalamıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünü TBMM'nin ikinci ve üçüncü dönemlerinde mecliste yer almış Zonguldak milletvekilleri oluşturmuştur. TBMM birinci döneminin çalışma içine alınmayışının sebebi 1924 yılında il yapılarak cumhuriyetin ilk ili olma özelliği kazanan Zonguldak'ın I. TBMM'de temsil edilememiş olmasıdır. 1924 yılında nüfusu 184.748 olan Zonguldak, II. TBMM'de dört milletvekili tarafından temsil edilirken, 1926 yılında Safranbolu'nun da bağlanması ile 1927 yılı nüfusu 268.909'a yükselmiş, bu sebeple meclisteki Zonguldak milletvekili sayısı da yedi olmuştur.¹

Hayatı ve meclis çalışmaları incelenen TBMM II. dönem milletvekilleri Ahmet Ragıp Özdemiroğlu, Halil Türkmen, Tunalı Hilmi ve Yusuf Ziya Özençi; III. Dönem katılan vekiller ise Celal Sahir Erozan, Hüsnü Kortel, Mehmet Nazif Sirel, Mehmet Rıfat Vardar'dır.

¹ Genç, H. (2010).” Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Zonguldak'ta Nüfus Ticaret ve Sanayi 1920-1932”. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6. Sayı 12. 138-139.

Milletvekillerinin hayatlarının incelenmesinde araştırmayı derinleştirmek adına ailelerine ulaşılmaya çalışılmış, ölüm ilanları incelenerek soy ağaçları çıkarılmış, elde edilen isimlerle sosyal medya yolu ile iletişim kurulmuş ve gerek internet üzerinden gerekse yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Ahmet Ragıp zdemiroğlu'nun hayatının araştırılmasında Kazım zalp'in kızı Güner Hanım ile evlenmiş olan oğlu İlhan Bey'in torunu Yasemin zdemiroğlu ile internet üzerinden yapılan görüşmeden yararlanılmıştır. Celal Sahir Erozan'ın hayatı incelenirken torunu Sahir Bey ile İstanbul'da bulunan evinde röportaj yapılarak bilgi sahibi olunmuştur.

Hüsnü Kortel araştırmasında Kortel korusundaki aile arşivine ulaşılmış, Osman Ulagay, BernisKortel ve Melek Taylan ile rporaj yapılmış, Fikret Kortel'den ise internet üzerinden bilgi alınmıştır. Mehmet Rıfat Vardar'ın incelenmesinde kızı yazar Ayten Aygen ile Ankara'daki evinde görüşülmüş, torunu Emre Aygen de hem bahsi geçen dönem hem de Rıfat Bey hakkında bilgi vermiştir. Yusuf Ziya zeni'nin hayatının araştırılması içinse torunu Prof. Dr. Sumru Altuğ ile Koç niversitesinde görüşülerek bilgi edinilmifitir.

2. MİLLİ MÜCADELEDE ZONGULDAK VE ÇEVRESİ

2.1. Birinci Dünya Savaşında Genel Durum

Dünya nüfusunun 1 milyar 782 milyon olduğu bir dönemde seferber edilen 65 milyon askerden 8.5 milyonunun hayatını kaybedip 21 milyondan fazlasının yaralandığı, 8 milyona yakın insanın kaybolduğu ya da esir edildiği, açlık, hastalık, bombardıman gibi sebeplerle 10 milyon sivilin öldüğü Birinci Dünya Savaşı 28 Temmuz 1914'te başlamış ve bu uzun savaş 1918 yılında son ermiştir.²

Ülkelerin kaderlerini ve haritalarını değiştiren Birinci Dünya Savaşı'nın en büyük sebebi emperyalizm döngüsüdür. Sanayi İnkılâbının getirdiği fabrikalaşma üretim için hammadde, ürün fazlalığı için pazar ve biriken sermaye içinse yeni yatırım alanları arayışına sebep olmuş, bu da ülkeleri sert bir ekonomik rekabete yöneltmiştir. Özellikle ulusal birliğini geç tamamlayan Almanya ve İtalya'nın geç kalmışlık duygusuyla aktif bir şekilde rekabete katılmaları ülkeler arası gerginliği artırmış ve çıkarları doğrultusunda bloklaşmalara sevk etmiştir.

1871'de Alsace-Lorraine'yi Fransa'dan koparan Almanya, Bismarck iktidarı boyunca Fransa'nın intikam arayışına gideceğini göz önünde bulundurarak, Fransa'yı yalnızlaştırma politikası izlemiştir. Ancak Bismarck'ın iktidarı kaybetmesinden sonra dış politikasını değiştiren Almanya bir Germen ittifakı için yüzünü Rusya'dan Avusturya-Macaristan'a çevirmiş bu da Fransa'nın Rusya ile anlaşmasına sebep olmuştur.³

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu Almanya ile ittifaka yönelten sebep Rusya'nın Panslavizm politikasını kendi topraklarında yaşamakta olan Slavlar açısından tehlikeli görmesiyken, Rusya'nın Fransa ile anlaşmasının en büyük nedeni Almanları kendi faaliyet sahası olan Güneydoğu Avrupa'da tehdit kabul etmesi olmuştur. Yine Rusya, tüm Slavları kendi idaresinde toplamanın yolunu Balkanlardaki rakibi Avusturya-Macaristan'ı parçalamaktan geçtiğini düşünmüş ayrıca müttefiklerinin yardımı ile İstanbul ve boğazları ele geçirerek sıcak denizlere inme politikasını hayata geçirmeyi ummuştur.⁴

² Öztuna, Y. (2004). *Osmanlı Devleti Tarihi I.* (I. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları, 615.

³ Armaoğlu, F. (2003). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995.* Cilt:1-2 (11. Baskı). İstanbul: Alkım Yayınevi, 20-25.

⁴ Yalçın, D. Akbıyık, Y. Akbulut, D. Balcıoğlu, M. Köstüklü, N. Süslü, A. Turan, R. Eraslan, C. Tural, M.A. (2008). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I.* (8. Baskı). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 71-72.

İtalya, Almanya ve Avusturya'nın müttefiki iken bir taraftan Akdeniz'de yayılmak istemesi ve dolayısıyla Trablusgarp Savaşı'nda İngiltere ve Fransa'dan yardım almış olması⁵, diğer taraftan da Avusturya idaresinde kalmış olan topraklarını kurtarmak istemesi sebebiyle müttefiklerinden habersiz olarak gizli anlaşmalarla Fransa'nın tarafına geçmiştir.⁶

İngiltere ise Hindistan'a yerleştikten sonra dış politikasını sömürge yollarını kontrol altına almak ve Rusya'nın Afganistan ve Türkistan'a uzanmasını engellemek üzerine kurmuş⁷ olmasına rağmen, güçlü bir orduya sahip olarak dünya pazarından pay elde eden ve hatta donanmasını İngiliz donanmasına yaklaştırmakta olan Almanya'ya karşı Rusya ile ittifakı uygun görmüştür.⁸

İngiltere'nin yerine geçerek başat güç olmayı hedefleyen Almanya'nın savaşı daha fazla geciktirmeyeceğini, Almanya Dışişleri Bakanı Jagov 1914 yılının Temmuz ayında Almanya'nın Londra Büyükelçiliği'ne "Rusya ancak bir iki yıl içinde savaşa hazır olabilir. O zaman üstün asker sayısıyla bizi ezer. Baltık donanmasını da bitirmiş olacaktır"⁹ sözleri ile bildirmiştir. Almanya'nın beklediği kıvılcım Saraybosna'dan gelmiş, Avusturya-Macaristan veliahdı Ferdinand bir Sırp milliyetçisi olan Princip tarafından öldürülmüş¹⁰, Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilan etmesi üzerine de Birinci Dünya Savaşı başlamıştır.

Osmanlı Devleti ise bu bloklaşmalar arasında siyasi yalnızlıktan kurtulmak istemiş ve bu amaçla İngiltere, Rusya ve Fransa'ya ittifak teklifleri götürmüş ve İttifak arayışında ilk teşebbüs Mayıs 1914'te Dahiliye Nazırı Talat Paşa tarafından Rus Dışişleri Bakanı Sergey Sazanov'a yapılmış ancak bu teklif amacı İstanbul ve boğazları ele geçirmek olan Ruslar tarafından geri çevrilmiştir.¹¹ Maliye Nazırı Cavit Bey'in İngiltere'ye, Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın Fransa'ya götürmüş oldukları teklifler de aynı şekilde reddedilmiştir.¹² İttifak arayışları İtilaf Devletleri nezdinde sonuçsuz kalan Osmanlı Devleti yönünü Almanya'ya çevirmek durumunda kalmıştır.

1878 yılında İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı tutum değiştirmesinden sonra, Osmanlı'nın denge politikasında ve ekonomisinde İngiltere'nin yerini Almanya'nın almaya

⁵ Önal, S. (Haz.). (2006). *Tuğgeneral Ziya Yergök'ün Anıları Sarıkamış'tan Esarete 1915-1920*. (4. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi, 22.

⁶ Yalçın, Akbıyık, Akbulut, Balcıoğlu, Köstüklü, Süslü, Turan, Eraslan, Tural, a.g.e., 2008, 72.

⁷ Duman, S. (2010). *Modern Ortadoğu'nun Oluşumu*. (1. Baskı). İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 65.

⁸ Önal, a.g.e., 2006, 22.

⁹ Apuhan, R.Ş. (2008). *Türklerin Tarihi*. (1. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, 196.

¹⁰ Sander, O. (2007). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*. (16. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi, 354.

¹¹ Alkan, N. (20-21 Kasım 2014). "Alman Kaynaklarına Göre Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Girmesi". Z. Türkmen. (Editör). *1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak Uluslar arası Sempozyum*. İstanbul. Harp Akademileri Basımevi, 160.

¹² Apuhan, a.g.e., 2008, 196.

başlamış olması ve İttihat-Terakki yöneticilerinin Avrupa'nın en güçlü ordusuna sahip olması sebebiyle savaşı mutlaka Almanya'nın kazanacağına olan inançları Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın yanında savaşa sürüklemiştir.

Savaşın ilk aylarında akıllıca bir hareket ile tarafsızlığını ilan eden Osmanlı Devleti'nin bu durumu boğazlardan serbest geçebilmeleri sebebiyle İtilaf Bloğunun da işine gelmiş ancak Almanya, Rusya'da yaşamakta olan Türklerin Osmanlı çatısı altında toplanmasını amaçlayan Pantürkist hareketi de destekleyerek Osmanlı Devleti'ni yanına çekmeyi başarmıştır.¹³

Dört yıl süren ve milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine sebep olan Birinci Dünya Savaşı İttifak Devletleri açısından hezimetle sonuçlanmış, savaş öncesi refahının temeli olan kredi sistemi zedelenirken, demokrasi dünyası üzerindeki güç Amerika'ya geçmiştir.¹⁴ Savaş sonucunda Osmanlı Devleti de çöküntüye uğramış, ülke parçalanmış ancak Türk toplumu bu yıkımdan kurtulmak için kaosu ve yeni bir dünya savaşını değil, ulusal mücadeleyi tercih etmiş¹⁵ ve böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atılmasını sağlayan Kurtuluş Savaşı dönemi başlamıştır.

2.1.1. Birinci Dünya Savaşı'nda Zonguldak ve Çevresi

Sanayi İnkılabı ile birlikte her türlü hammaddeye ihtiyaç duymaya başlayan Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti'nin kötü durumundan da faydalanarak gözlerini Zonguldak kömür havzasına dikmişler ve burada imtiyaz elde etmeye çalışmışlardır. Birinci Dünya Savaşı bitip, Milli Mücadele dönemi başladığında da bu sefer Kuva-yi Milliye'nin ikmal yolu üzerinde olması sebebiyle Zonguldak dikkatleri yine üzerine çekecektir.

Havza ile ilgilenen ilk yabancı devlet İngiltere olmuş ve 1849 yılında yıllık 30 bin kuruş olmak üzere havzayı kiralamış ancak ilkel yollarla yapmaya çalıştığı üretimden pek faydalanamamıştır. Üretimin donanmanın ihtiyacını bile karşılayamaması sebebiyle ruhsatları geri alınan İngilizler daha sonra aynı imtiyazı elde etmişlerse de yolsuzluk ve İngiltere'nin kendi topraklarından çıkardığı kömürü satabilmek adına havzadaki kömür üretimini düşürmesi üzerine 1861 yılında sözleşmeleri iptal edilmiştir.¹⁶ İngiltere'nin daha sonraki yıllarda havza ile olan ilgisi Kuva-yi Milliye'nin etkinliklerini ve ikmalini

¹³Sander, a.g.e., 2007, 367-369.

¹⁴Sander, a.g.e., 2007, 399.

¹⁵ Ortaylı, İ. (2012). *Yakın Tarihin Gerçekleri*. (1. Baskı), İstanbul: Timaş Yayınları, 65.

¹⁶ Sarıkoyuncu, A. (1992). *Milli Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi*. (1. Baskı). Ankara: Başbakanlık Basımevi. 19-22.

kısıtlamak yönünde olmuş, bu sebeple Bartın ve Amasra limanlarında gemilerini demirletmiş, ayrıca Fransız işgali sırasında Fransa askerlerinin Zonguldak Limanı'na getirilmesi konusunda da Fransa'ya yardımcı olmuştur.¹⁷

Fransızların bölgeye girmesi ise 1881 yılında Düyun-ı Umumiye'nin kurulup, 1882 yılında da çıkarılan kömürlerin %40'ının yurt dışını ihraç edilmesine izin veren kanunun çıkması ile olmuştur. Yabancıların şirket açması her ne kadar kanunen mümkün değilse de yabancı devletler Osmanlı uyruklu araçlar yoluyla bunun üstesinden de gelmiş ve havzaya girmeyi başarmışlardır. Böylece Fransızlara ait bir kömür şirketi kurularak havza ele geçirilmeye çalışılmış, Fransız sermayesi karşısında güçsüz kalarak iflas eden rakip şirketlerin kömür ocakları da satın alınarak bölge Fransız kolonisi haline getirilmeye çalışılmıştır. II. Meşrutiyetin ilan edilmesi ve yönetimin değişmesi ile iflasa sürüklenen Fransız şirketi kendini kısa sürede toparlasa da Osmanlı Devleti üzerindeki Alman etkinliğinin artması sonucu yavaş yavaş bölgeden çekilmek durumunda kalmıştır.¹⁸ Kömürle ilgili çıkarlarını korumak ve daha fazlasını elde etmek amacıyla San Remo Konferansında Türkiye'ye karşı olan tutumunu sertleştiren¹⁹ Fransa, Zonguldak topraklarını işgale de kalkışmış ancak Kuva-yi Milliye ile yaptığı mücadele sonucu havza topraklarını terk etmiştir.

Zonguldak kömürlerinden kendi de pay almak isteyen Rusya özellikle Osmanlı'nın Balkan Savaşı'ndaki yenilgisinden sonra Karadeniz sahillerine yerleşmeye çalışmış ve Zonguldak'ta birtakım ocakları satın almışsa da durum Türk kamuoyunda tepkiyle karşılanmış, Birinci Dünya Savaşının da etkisiyle Rusya buradaki faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır.²⁰

Kömür rezervlerinin işletmeye açılması ve özellikle 1899 yılında Zonguldak'ta belediye teşkilatının kurulmasından sonra bölgeye gelen yabancılar arasında İtalyanlar da bulunmuştur.²¹ Savaştan önce Zonguldak'ta birkaç kömür ocağının sahibi olan İtalya²², özellikle Mondros'tan sonra taş kömürüne olan ihtiyacı ve Batı Anadolu'yu kaybederek işgal ettiği yerleri de az bulması sebebiyle havzaya girmeye çalışmış, Fransa'nın tepkisine rağmen İngiltere'nin desteği ile havzaya girebilmiştir. Zonguldak'taki hedefi halkın desteği

¹⁷ Zonguldak Valiliği. (2002). *Zonguldak 2002 İl Yıllığı*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 46.

¹⁸ Sarıkoyuncu, a.g.e., 1992, 24-30.

¹⁹ Koca, H. *Zonguldak Havzası ve Karaelmas Gerçeği*. Konya: Ceylan Ofset, 36.

²⁰ Sarıkoyuncu, a.g.e., 1992, 33-34.

²¹ İnternet: Karakök, T. (Bahar, 2012). "Zonguldak'ta Milli Mücadele Destekçisi Bir Müftü: Devrek Müftüsü Hacı Abdullah Sabri (Aytaç) Efendi". *Birey ve Toplum*, Cilt:2. Sayı:3. 148. WEB: <http://bireyvetoplumdergisi.com/article/viewFile/1036000056/5000063905> adresinden 12.10.2016 tarihinde Saat: 11.42'de alınmıştır.

²² Sarıkoyuncu, a.g.e., 1992, 35.

ile ekonomiye hakim olmak olan İtalya, 3 Temmuz 1920’de bölgeye asker göndermişse de TBMM ile görüşmeleri sonucu bölgedeki İtalyan işçilerine zarar verilmemesi koşuluyla askerlerini geri çekmiştir.²³

Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti’nin Almanya’nın yanında yer alması ve savaş öncesinde de Almanya ile yakınlaşma görülmesi Zonguldak Kömür Havzasında da Alman etkisinin artmasına sebep olmuş ve birçok şirketin hisse senetleri Almanların eline geçmiştir.²⁴ Almanlar bir taraftan Hugo Stinnes isimli sermayedar ile havzaya hakim olmaya çalışırken, diğer taraftan da Fransız sermayesinin etkisini kırmak için mücadele etmişlerdir.²⁵ Savaş öncesinde Almanlar da diğer ülkeler gibi Osmanlı topraklarından daha fazla çıkar elde etmek istemiş ve bu amaçla 15 Şubat 1914’te Fransızlarla gizli bir anlaşma yaparak Ereğli Limanını ortaklaşa yapmayı planlamışlar ancak savaşın çıkması ile bu plan gerçekleşmemiştir.²⁶

Savaş sırasında Harp Kömür Merkezi isimli bir komisyon oluşturulmuş ve komisyonun idaresi Langue isimli Alman miralayına verilmiş, Ereğli Kömür Şirketi ile kömür havzasının idaresi de bu komisyona bırakılmış²⁷, böylece bölgeyi Almanlar yönetmeye başlarken, Zonguldak’taki ocaklar Almanlar, Kozlu ve Kilim bölgesindekiler ise İtalyanlar ve Yunanlılar tarafından işletilmiştir.²⁸

Şirket-i Hayriye’nin, İdare-i Mahsusa’ya ait yolcu ve yük gemilerinin, donanmanın, Silahdarağa Elektrik Santralinin ve buhar makinesi ile çalışan fabrikaların kömür ihtiyacının bir bölümü Zonguldak’tan sağlanırken, üretimin düşmesi ve savaş sebebiyle İngiltere’den ithal edilen kömürün de kesilmesi ülkede enerji kaynağı sıkıntısına sebep olmuş²⁹, bu sebeple aylık kömür tüketimi 1000 ila 1500 ton arasında olan Şirket-i Hayriye, seferlerini azaltmak durumunda kalmıştır.³⁰

²³ Zonguldak Valiliği, a.g.e., 2002, 46

²⁴ Zaman, E. M. (2004). *Zonguldak Kömür Havzasının İki Yüzyılı*. Ankara: TMMOB Maden Mühendisleri Odası, 62.

²⁵ Kaştan, Y. (2016). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kömür Ocaklarının İşletilmesi (1839-1918)”. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2. Sayı: 2, 20.

²⁶ İnternet: Karaca, E. (Bahar 2010). “Osmanlı Devleti’nde Birinci Dünya Savaşı Öncesi Şimendiferler (Demiryolları) Meselesi (1913-914)”. *OTAM*, Sayı:27, 100-102. WEB: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1634/sayi1634.pdf>, 12.10.2016 tarihinde saat: 14.36’da alınmıştır.

²⁷ Zaman, E. M., a.g.e., 2004, 62.

²⁸ Kalyoncu, H. (2005). *Kömürde Açan Çiçek*. (1. Baskı). Ankara: Pervaz Yayınları, 126.

²⁹ Güven, C. Zenginbaş, M. (2013). “Kafkas Cephesi’nin Karadeniz’den Takviyesine İlk Darbe: Rus Filosu Tarafından Zonguldak Bombardımanı ve Askeri Nakliye Gemilerinin Batırılması Hadisesi”, N. Türker, G. Köroğlu ve Ö. Deniz. (Editörler). *1. Uluslararası Karadeniz Kültür Kongresi Bildirileri Kitabı*. Karabük Üniversitesi, 287.

³⁰ Zaman, a.g.e., 2004, 60.

Kömür eksikliği nedeniyle yaşanan bu sıkıntılarda Rusların Karadeniz'e yönelik faaliyetleri yüzünden Zonguldak'tan deniz yolu ile kömür sevkiyatının zorlaşmasının da etkisi olmuştur. Zira Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Karadeniz, Kafkas Cephesi için lojistik desteğin sağlandığı bir alan haline gelmiş³¹ ve Osmanlı'nın Karadeniz'deki ticaretini, kömür sevkiyatını ve Kafkas Cephesi'ne ikmalini engellemek isteyen Rusya, Karadeniz sahillerini bombardımana başlamıştır. Özellikle Zonguldak, Samsun ve Trabzon'u hedef alan bu bombardımanlarda Türk halkın göçe yönlendirilerek Ermenilerin faaliyetlere zaman kazandırılması da amaçlanmıştır.³²

Ruslar Karadeniz sahillerindeki bombardımanlarına Zonguldak'tan başlamış ve 6 Kasım 1914'te Zonguldak Limanına gelerek, limanı ve kozlu kömür ocaklarını bombalamışlardır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesine sebep olan Amiral Souchon komutasındaki Yavuz ve Midilli gemilerinin 29 Ekim'de Rus limanlarını bombalamasına karşı bir misilleme hareketi olarak da görülebilecek olan bombalama işini Rostislav isimli Rus savaş gemisi, Kagul adlı kruvazör ve altı muhrip gerçekleştirmiştir. Saldırıda Beykoz nakliye gemisi, Dauphin ve Eole römorkörleri hasar görmüş, biri asker olmak üzere iki kişi yaralanmış, kömür dekovil hatları, kilise ve konsoloshane de tahribata uğramıştır.³³ Bolu Mutasarrıf Vekilinin, Dahiliye Nezaretine gönderdiği 30 Mart 1915 tarihli raporunda; bombalamada 13 hanenin tamamen, altı hane, dükkan ve bir otelin kısmen hasar gördüğü, bir kiremit mağazasında yangın çıktığı, Kozlu'da 15 hane harap olurken, Kilim'de de telgrafhane, demirhane ve maden idaresinin hasar gördüğü bilgileri de verilmiştir.³⁴

Zonguldak saldırısını düzenleyen Rus filosunun verdirdiği en büyük kayıp ise, 3. Ordu'ya malzeme taşımak amacıyla Boğaz'dan ayrılan ve 6 Kasım'da Kandilli kömür ocakları önünde Rus filosuna rastlayan Bahr-i Ahmer, Bezm-i Alem ve Mithat Paşa nakliye gemilerinin batırılması olmuştur. 220 kişilik personel ile askeri araç gereç yüklenmiş olan bu gemilerin batırılmasına, Yavuz'un Rus donamasını tutacağına olan güvenle gemilerin eskortsuz yol alması sebep olmuş, personelin ancak 17'si Türkler tarafından kurtarılabilirken, Rusların kurtardığı 120 kişi ise Sivastopol'e götürülmüştür.³⁵

³¹ Güven, Zenginbaş, a.g.m., 2013, 287.

³² İnternet: Öksüz, H, Usta V. (Bahar 2014). "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Rus Donanmasının Trabzon ve Çevresini Bombalaması". *Türkiyat Mecmuası*, Sayı:24, 28. WEB: http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuturkiyat/article/viewFile/5000037718/pdf_40 09.10.2016 tarihinde Saat: 15.27'de alınmıştır.

³³ Güven, Zenginbaş, a.g.m., 2013, 288.

³⁴ Öksüz, Usta, a.g.m., 2014, 47.

³⁵ Güven, Zenginbaş, a.g.m., 2013, 288-289.

Rusların 6 Kasım'da Zonguldak sahillerinde ve akabinde yaptıkları saldırı Osmanlı donanmasının Karadeniz'deki etkinliğini büyük oranda zedelemiş ancak Zonguldak limanında kömür yüklenmesini engelleyecek kadar bir zarar verememiştir. Buna karşılık Rus saldırıları durmamış ve 24 Mart 1916 tarihinde de Şirket-i Hayriye'ye ait, görevi Zonguldak'tan İstanbul'a kömür taşımak olan İhsan vapuru peşinde sekiz yelkenli tekneyi çektiği sırada Zonguldak açıklarında Morz adlı ³⁶ Rus denizaltısı tarafından torpillenmiştir.³⁷

Havzadaki kömür çıkarma faaliyetinin artırılması ve hiç olmazsa savaş gemilerinin ihtiyaç duyduğu kömürün buradan sağlanması amacı ile Stinnes'in Kozlu kömür kuyusundan Zonguldak limanına hava hattı yapması planlanmış ancak savaşta Almanların yenilmesi üzerine bu plan gerçekleştirilememiş³⁸, Stinnes de savaştan sonra hisselerini Societe Commercial d'Orien adlı İtalyan şirketine satmıştır.³⁹

Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti ve Almanya'nın yenilgisi ile sonuçlanınca havzadaki Alman etkisi sona ermiş, 30 Ocak 1918 tarihinde Alman etkisindeki Harp Kömür Komisyonu kaldırılarak yetkileri İtilaf Devletlerinin komisyonuna aktarılmış ve böylece İtilaf Devletleri kendi faaliyet alanlarını belirlemeye başlamışlardır. Fransa Zonguldak'a asker çıkarırken, İtalyanlar Kozlu'yu ele geçirerek kendi nüfuz bölgelerini elde etmiş, İngiltere aynı faaliyeti Kilimli'de uygularken, Yunanlılar da Fener Patrikhanesinin yardımıyla bölgede Milli Mücadele aleyhtarlığını yerleştirmeye çalışmışlardır.⁴⁰ Kurdukları komisyon ile kömürlerin havza dışına çıkarılmasında tek yetkili kurum haline gelmiş bulunan İtilaf Devletleri'nin bu imtiyazlı durumu TBMM'nin 15 Ağustos 1920 tarihinde çıkarmış olduğu Maden Kömüründen Alınacak İhracat Resmi Hakkındaki kanun ile son bulmuştur.⁴¹

2.2. Milli Mücadelede Zonguldak ve Çevresinin Durumu

Ekonomik getirisi sebebiyle Birinci Dünya Savaşı ve hatta öncesinde de İtilaf Devletlerinin yerleşmeye çalıştıkları bir bölge olan Zonguldak kömür havzası, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması ve işgallerin başlaması ile daha da önem kazanmış; Havzada

³⁶ Zaman, a.g.e., 2004, 60.

³⁷ Ayoğlu, F.N. (Temmuz-Ağustos 2006). "Emperyalizmin Gölgesinde Zonguldak Kömür Havzasının Tarihsel Gelişimi: 1908-1923". *Toplum ve Hekim*, Cilt: 21, Sayı: 4, 305.

³⁸ Zaman, a.g.e., 2004, 62.

³⁹ Kaştan, a.g.m., 2016, 20.

⁴⁰ İnternet: Çağlar, G. "Bahr-ı Siyah Ereğlisi Kömür Havzası ve Asayiş (1918-1919)". 16-18. WEB: <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunigsed/article/viewFile/1025002299/1025002306>, 12.10.2016 tarihinde saat: 18.13'te alınmıştır.

⁴¹ Çağlar, "a.g.m., 22.

kömür çıkarılmasının yanında, Karadeniz sahillerinin kontrol merkezi durumunda olması ve İstanbul'dan Anadolu'ya geçiş güzergâhı üzerinde bulunması bu önemini stratejik olarak da artırmıştır. Yurt çapında işgal faaliyetlerine girişen İtilaf Devletleri, Zonguldak'taki kontrollerini kömür ocaklarındaki işçilerin başında bulunan Rum ve Ermeniler aracılığıyla artırmış, Milli Mücadele için yapılan her türlü faaliyetten yine bölgede yaşamakta olan Rum ve Ermeniler tarafından haberdar edilmişlerdir.⁴² İtilaf Devletlerinin ve İstanbul Hükümetinin baskısına maruz kalan bölge halkı ayrıca bölgede asayişi sağlamakla görevli 32. Alay'ın kontrolü sağlayacak güçte olmaması sebebiyle⁴³, asker kaçakları ve sabıkalılardan oluşan çetelerle⁴⁴ de mücadele etmek durumunda kalmıştır.

Bütün olumsuzluklara rağmen İzmir'in işgalinin haber alınması üzerine Zonguldak ve çevresinde protesto faaliyetleri başlamış, protesto mitingi düzenlenmiş ve miting sonunda hazırlanan bir protesto telgrafı Zonguldak Belediye Başkan Vekili Murtaza Bey ve halk adına Zonguldak Müftüsü İbrahim Efendi'nin imzalarıyla İstanbul'a gönderilmiştir.⁴⁵ Ayrıca 3 Haziran 1919'da gönderilen bir telgraf ile de Safranbolu Belediye Başkanı Zühtü Bey, Müftü Sait Efendi, Safranbolu halkından Hacızade Hasan, Veli Beyzade Mehmet, Mahmutzade Cemil, Akıllızade Hakkı, Çobanzade Mustafa, Hacı Salihzade Ömer ve Araf Hafızzade Hamdi Beyler, kanlarının son damlasına kadar düşmanla savaşmak istediklerini Mustafa Kemal'e bildirmişlerdir.⁴⁶

Zonguldak Müftüsü İbrahim Efendi ve öğrencisi Beycuma Müftüsü Hüseyin Efendi Bartın, Ereğli, Devrek ve Zonguldak'taki köyleri at üstünde dolaşarak halkı Milli Mücadele hakkında bilinçlendirmeye çalışmışlar⁴⁷; yine Bartın Müftüsü Rıfat Efendi, Devrek Kadısı ve Müftüsü Abdullah Sabri Efendi ve Hacı Osman Efendiler de ulusal kurtuluş hareketini halka benimsetmek için uğraş vermişlerdir.⁴⁸ Amasra'da çıkarılan Hamiyet isimli gazete de Kurtuluş Savaşını desteklemiş⁴⁹, din adamlarının, belediye başkanlarının ve eşraftan önde gelen isimlerin çabalarıyla Zonguldak halkı vatani işgalden kurtarma çabalarına katılmış, gemi ve takalarla Zonguldak'a getirilen cephaneler Acılık mevkiindeki karakol aracılığı ile

⁴² Koca, a.g.e., 36.

⁴³ Çağlar, a.g.m., 20.

⁴⁴ Kalyoncu, a.g.e., 2005, 131.

⁴⁵ Çelik, R. (1999). *Milli Mücadele'de Din Adamları I*. İstanbul: Emre Yayınları, 388-389.

⁴⁶ Altunkaya, B. (Editör). (1999). *Karabük 1999 Yılı*. Ankara: TŞOF Plaka Matbaa, 35.

⁴⁷ Aşçıoğlu, E. (2003). *Kurtuluş Savaşında Bartın*. Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, 52.

⁴⁸ Zonguldak Valiliği, a.g.e., 2002, 47.

⁴⁹ *Uyanış Siyasi Haber Dergisi*. (15 Nisan 2007). Sayı: 4. Ankara: FE Grup Matbaacılık Ltd. Şti, 42.

gizlice Anadolu'ya aktarılmıştır.⁵⁰ Ayrıca Zonguldak, Devrek, Ereğli, Bartın, Safranbolu, Alaplı, Kurucaşile, Çaycuma, Amasra, Eflani ve Ulus'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve şubeleri kurulurken, kadın örgütlenmeleri de oluşturulmuştur.⁵¹

Zonguldak'taki Milli Mücadele yanlısı faaliyetleri engellemek isteyen İstanbul Hükümeti, yörede etkin konumda olmaya çalışan Fransızların da baskısıyla 1 Nisan 1920'de Zonguldak'ı Müstakil Mutasarrıflık haline getirmiş, Mutasarrıf olarak da Kadri Bey atanmıştır. 60 Kuva-yi İnzibatiye askeri ve Mülkiye Müfettişi Hacı Hüsnü Bey beraberliğinde Zonguldak'a gelen Kadri Bey ilk olarak Anadolu ile iletişimi sağlayan Telgrafhane'yi ele geçirmiş, daha sonra da İstanbul Hükümeti'nin öngördüğü şekilde 250 kişilik Kuva-yi İnzibatiye bölüğünü kurmak için hazırlıklara başlamıştır.⁵² Kadri Bey'in bu faaliyetlerinde kendisine Ereğli Kaymakamı Sabri Bey ve Devrek Kaymakamı Şükrü Bey yardımcı olmuş⁵³, ancak Şükrü Bey daha sonra Devrek halkının Mustafa Kemal'e tabi olmazsa bölgeyi terk etmesi gerekeceği yönündeki baskısı ile bu faaliyetlerinden vazgeçmiş ve İstanbul ile olan ilişkisini kesmiştir.⁵⁴

İstanbul Hükümeti'nin Milli Mücadele'yi baltalama çalışmaları, Bolu, Düzce ve Safranbolu'da çıkan ayaklanmalardan kaçanların Zonguldak'a gelmeleri ve hatta isyanların Zonguldak'a sıçrama tehlikesinin olması Büyük Millet Meclisi'ni önlem almaya sevk etmiştir. Askeri teçhizatın ve İstanbul'dan Ankara'ya geçecek kişilerin, güvenli bir şekilde Ankara'ya ulaştırılabilmesi açısından stratejik önemi çok yüksek olan Zonguldak kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.⁵⁵ Bu sebeple Mustafa Kemal 20 Nisan 1920 tarihinde Zonguldak, Devrek, Ereğli, Bartın, Mudurnu ve Göynük'ü Bolu Mutasarrıflığından ayırarak, Milli Mücadele'yi destekleyen Cemal Bey'in valiliğini yapmakta olduğu Kastamonu Vilayeti'ne bağlamış, ayrıca Kaymakam Ahmet Cevdet Bey de Mutasarrıf Vekili olarak görevlendirilmiştir. 14 Mayıs 1920 de ise Zonguldak kazası mutasarrıflık haline getirilmiş ve Büyük Millet Meclisi'nin mutasarrıflık yaptığı ilk ilçe olmuştur.⁵⁶⁵⁷

Mustafa Kemal'in almış olduğu önlemler nedeniyle, Zonguldak'a gelir gelmez Fransız karargâhına giderek çalışmalarını oradan yürütmüş olan Kadri Bey'in faaliyetleri, Binbaşı Şevket Turgut Bey'in Kastamonu Valiliğince Zonguldak'a gönderilmesi ile beraber son

⁵⁰ Can, S. (1995). *Emin Dayı Zonguldak'ta İlk Grev ve Toplu Sözleşme*. Krd. Ereğli: Demokrat Ofset, 74.

⁵¹ Kalyoncu, a.g.e., 2005, 139.

⁵² Sarıkoyuncu, a.g.e., 1992, 189-190-191.

⁵³ Zonguldak Valiliği, a.g.e., 2002, 47.

⁵⁴ Aşcıoğlu, a.g.e., 2003, 52.

⁵⁵ Koca, a.g.e., 37.

⁵⁶ Sarıkoyuncu, a.g.e., 1992, 193-194.

⁵⁷ Zaman, a.g.e., 2004, 63.

bulmuştur. İstanbul'dan getirmiş olduğu polis, jandarma ve memurlar Kuva-yi Milliye'nin emrine girerken, Kadri Bey ve Hacı Hüsnü Bey ise bir Fransız gemisine binerek İstanbul'a kaçmışlardır.⁵⁸

Bölgenin hassas bir durumda olması ve bu sırada Zonguldak'ı işgal etmiş olan Fransızların işgallerini Bartın'a doğru genişletme ihtimallerinin bulunması üzerine Mustafa Kemal ve Ali Fuat Paşa'nın emri ile Yüzbaşı Cevat Rifat Bey, Bartın ve Havalisi Komutanlığına atanmıştır.⁵⁹ Bartın'daki kuvvetleri yetersiz bulan Cevat Rifat, gönüllü asker toplama faaliyetlerine girişmiş ve Samancıoğlu Galip Bey'in gönüllü olarak askere yazdığı gençler, Bartın'dan haraç almaya geldiği sırada kendisine bağladığı Rifat Reis kumandasındaki 200 kişi⁶⁰, İpsiz Recep, Dursun Reis, Laz Emin, Devrekli Muharrem gibi çetecileri Milli Mücadele tarafına çekmesi sayesinde bölgede bir Kuva-yi Milliye kuvveti oluşturmuştur.⁶¹ Bu çalışmalar sayesinde Fransızların işgal bölgesini genişletmesi engellenmiş ve Bartın işgal edilmemiştir.⁶²

Zonguldak halkı bölgeyi işgalden korumaya çalışırken, Rum ve Ermeni azınlıklar ise İtilaf Devletlerinin yanında yer almış, asayiş bozarak ve Türk halkına saldırarak İtilaf Devletleri'nin dikkatini çekmeye çalışmış, Fransız askerlerine tercümanlık yapmış ve İtilaf Devletleri lehine casusluk faaliyetlerinde bulunmuşlardır. 10 Temmuz 1920'de Yunan casusu Piyeyod Zonguldak ve oradan da Anadolu'ya casus sokmaya çalışırken Bartın'da yakalanmıştır. Ereğli'nin işgali sırasında da Fransızlarla beraber hareket ederek, Kuva-yi Milli'ye saldırıda bulunan azınlıkların taşkınlıkları önlenmek istenmiş, Yunan vatandaşı olan 225 kişi Aralık 1920'de Zonguldak'tan çıkarılırken, Piyeyod da Düzce'de idam edilmiştir.⁶³

Denizden gelebilecek saldırılara karşı hazırlıklı olabilmek amacıyla Amasra'da Tarassut Merkez Müfrezesinin oluşturulmasına ve Ereğli, Amasra, Sinop, Samsun, Giresun, Pazar ve Hopa'da düşman gemilerinin hareketlerini takip ederek, Bahriye Dairesine bildirecek Kıyı Gözetleme İstasyonlarının kurulmasına karar verilmiş, böylece Batı Karadeniz sahillerinin güvenliği sağlanmıştır.⁶⁴

⁵⁸Sarıkoçuncu, a.g.e., 1992, 196.

⁵⁹Aşçıoğlu, a.g.e., 2003, 77.

⁶⁰İnternet: Çay, M.M. (2013). "Milli Mücadele Döneminde Cevat Rifat Atilhan". *Tarihin Peşinde*. Sayı: 10, 267. WEB: http://www.tarihinpesinde.com/dergimiz/ekim2013/M10_12.pdf, 17.10.2016 tarihinde saat 03.20'de alınmıştır.

⁶¹Kalyoncu, a.g.e., 2005, 141.

⁶²Aşçıoğlu, E. (2001). *Bartın*. Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, 6.

⁶³Aşçıoğlu, a.g.e., 2003, 214-215.

⁶⁴Aşçıoğlu, a.g.e., 87-120.

Milli Mücadele dönemi süresince Anadolu'da şehit ve yaralı askerlerin 1/36'sını Zonguldak ve çevresinden giden gençler teşkil etmiş ayrıca bu süreçte bölgeden 5000 kadar vatandaş cepheye gönderilmeyerek, kömür ocaklarında çalışmış, bu sayede savaş için gerekli olan kömür ihtiyacı Zonguldak havzasından sağlanmıştır. Zonguldak'tan çıkarılarak, Rusya'ya ihraç edilen kömür karşılığında silah, cephane ve ordu için gerekli benzin ve mazot alınarak halkın yardımları ile Batı cephesine ulaştırılmış, cephede yaralanmış askerler de yine Zonguldak ve çevresindeki Zonguldak, Çaycuma ve Bartın hastanelerinde tedavi edilmişlerdir.⁶⁵

2.2.1. Zonguldak ve Ereğli'nin Fransızlar Tarafından İşgali

Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde Zonguldak Kömür Havzasından pay elde etmeye çalışan Fransızların bölgedeki menfaatleri, savaşın çıkması ve kömür işletmeciliğinin Almanlara verilmesiyle beraber zarar görmüş, savaşın Osmanlı aleyhine sonuçlanması ile beraber de diğer İtilaf Devletlerinden önce sahip olmak istediği Zonguldak'ı işgale girişmiştir.⁶⁶ Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. Maddesine dayanarak Ereğli Şirketi'ndeki sermayesini korumak ve güvenliğini sağlamak bahanesiyle, Maden Ocakları Muhafız Birliği'ni 8 Mart 1919'da Zonguldak'a çıkaran Fransızlar herhangi bir direnişle karşılaşmamış⁶⁷, daha sonraki dönemlerde de kuvvetlerini takviyeye devam etmişlerdir.

Kent halkına bölgedeki varlıklarını kabul ettirmek amacıyla gece yasağı uygulayan ve her akşam bando ile eski liman bölgesinden İkinci Makas'a kadar yürüyüş yapan Fransız askerleri⁶⁸, 12 Nisan 1919'da aniden Zonguldak'tan çekilmiş, muhtemelen bu askerler Çukurova bölgesindeki Fransız kuvvetlerine takviye olarak gönderilmişlerdir. Ancak Kuva-yı Milliye güçlerinin Adana'daki başarılarını gören Fransa, Zonguldak'ta da Kuva-yı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin oluşmaya başlaması üzerine önlem almayı gerekli görmüş ve Zonguldak'a tekrar asker çıkarmaya başlamıştır.⁶⁹

Güney cephesinde Fransa ile 30 Mayıs 1920'den itibaren yirmi gün sürecek bir ateşkes antlaşması imzalanması ve Fransa'nın bu sayede Çukurova'daki kuvvetlerini kurtarması da işgalde etkili olmuş, yeniden güç bulan Fransa Anadolu'nun İstanbul ile deniz bağlantısını kesmek ve Kastamonu'ya kadar uzanarak Kuva-yı Milli'nin ikmal yollarını kapatmak

⁶⁵ Koca, a.g.e., 42-43.

⁶⁶ Sarıkoyuncu, a.g.e., 1992, 52.

⁶⁷ Zaman, a.g.e., 2004, 63.

⁶⁸ Kalyoncu, a.g.e., 2005, 130.

⁶⁹ Sarıkoyuncu, a.g.e., 1992, 47-48-49.

amacıyla yönünü Zonguldak'a çevirmiştir. Özellikle Düzce isyanlarının yaşandığı günlerde harekete geçerek, havzayı Düzce'deki isyancılarla birleştirerek buradan Ankara'ya yürümeyi ve Güney'de kaybettiği itibarını burada kazanmayı planlamıştır. İşgal hareketinde, yapmış olduğu ateşkes antlaşması sebebiyle nota veren İngiltere'ye durumu bir ateşkes değil sadece bölge komutanları arası bir uzlaşma olduğu şeklinde açıklaması ve bunu İngiltere'ye kanıtlama çabasına girmesi de sebeplerden bir diğerini teşkil etmiştir.⁷⁰

8 Haziran 1920'de Fransızlar bir kruvazör, iki torpido, iki gambot ve bir nakliye gemisinden oluşan işgal güçleri ile Karadeniz Ereğli limanına gelmişlerdir. Fransız Amiralinin görüşme isteği üzerine Ereğli ileri gelenleri Fransız gemisine gitmiş ve işgal olursa ölüncüye kadar savaşıacaklarını amirale bildirmişlerdir. Durum hemen Mustafa Kemal'e bildirilmiş, ayrıca bölgedeki gönüllülerden 200 kişilik bir müfreze oluşturulmuş, bu müfreze üç karakol halinde kaleyi tutarken, Fransızların stratejik konumuyla ilgili bilgi toplanmaya çalışılmış ve bölgedeki kadın ve çocuklar da iç kesimlere sevk edilmiştir.⁷¹

İmzalanan ateşkes antlaşmasının süresi dolmadan gerçekleşen işgal hareketi TBMM tarafından tepkiyle karşılanmış ve Fransız Amirali Le Bon ile görüşülmüş ancak Amiralinin, ateşkesin yalnızca Çukurova bölgesi için geçerli olduğunu bildirmesi üzerine TBMM bölge için tedbirlerin almaya başlamıştır.

Ereğli mücadelesinde ilk kurşunu Halil Dikren atarak bir Fransız subayını vurmuş⁷², Devrek Milis Kuvvetlerinin komutanı Muharrem, Kefke Adasından bölgeyi korumak amacıyla gelen İpsiz Recep ve Ereğli gönüllülerinden oluşan Kuva-yı Milliye güçleri üç kol halinde bölgeyi savunmuşlardır. Beklemedikleri direniş karşısında şaşkınlığa uğrayan Fransız işgal güçlerinin durumun farkına vararak destek kuvvet alması üzerine Mustafa Kemal'den ek yardım istenmiştir. Mustafa Kemal 10 Haziran 1920'de, tesadüfen bölgede bulunmakta olan Bolu milletvekili Tunalı Hilmi Bey'e çekmiş olduğu telgrafta; Kuva-yı Milli'nin her taraftan bölgeye çıkarılacağını, ek kuvvet gelene kadar bölgenin yerel örgütlerle direnmesini istediğini bildirmiştir.⁷³ Nitekim yerel güçlerin savunması ile birçok kayıp veren Fransız işgal kuvvetleri, her bölgeden Kuva-yı Milli askerinin bölgeye sevk edildiğini de öğrenince 18 Haziran 1920'de Ereğli'den çekilmişler, Ereğli de 10 içinde kendini işgalden kurtararak tek "gazi ilçemiz" unvanını almıştır.⁷⁴

⁷⁰ A.g.e., 51-53-55.

⁷¹ Çıladır, S. (1994). *Karadeniz Ereğli'nin Tarihçesi*. Zonguldak: Demokrat Yayınları, 53-54-55.

⁷² Peker, N. (1966). *Öl Esir Olma*. İstanbul: Çınar Matbaası, 132.

⁷³ Zonguldak Valiliği, a.g.e., 2002, 50-51.

⁷⁴ Koca, a.g.e., 41.

Karadeniz Ereğli'yi boşaltan Fransız askerleri bu kez, 8 Mart 1919'dan beri asker bulundurmakta oldukları Zonguldak'ı 18 Haziran 1920'de resmen işgal etmişler, TBMM ise bu durumu imzalanmış olan mütarekenin feshi olarak algılamış ve Fransızlarla temas halinde bulunan tüm kuvvetlerin harekete geçmesi emri Mustafa Kemal tarafından verilmiştir. Anlaşmayı imzalamış olan General Gouraud'a da bir ultiatom gönderen Mustafa Kemal, şartlara uymadıkları için bu sorumluluğun Fransızlar da olduğunu bildirmiş ve Zonguldak'la beraber aynı gün Çukurova'daki çarpışmalar da tekrar başlamıştır.⁷⁵

Kozlu ve Kilimli bölgesindeki askerlerini Zonguldak'a geçiren Fransa, İstanbul ve Batum'dan da havzaya asker, silah ve cephane sevk etmiş, özellikle II. Düzce İsyanının en şiddetli olduğu günlerde ileri harekâta geçmiş ancak bölgede bulunan Kuva-yı Milliye güçleri işgalcilerin ilerlemesine engel olmuşlardır. Fransızların bölgeye getirdikleri askerlerin içinde Müslüman askerlerin bulunduğu anlaşılmaya üzerine Yüzbaşı Cevat Rifat Bey tarafından bir beyanname yazılarak Türklerin Müslümanlığın son kalesi olduğu ve Fransızların bunu yıkmaya çalıştıkları bildirilmiş ve Türklerin tarafına geçmeleri istenmiştir.⁷⁶ Cezayir ve Faslı askerlerin Türklerin tarafına geçmesi ile Fransız kuvvetlerinde oluşan karışıklık ve yerli milis güçlerinin başarıları sayesinde Fransızlar gerilemek durumunda kalmışlardır.⁷⁷

Tekrar harekete geçmek için fırsat kollayan Fransızlar bölgedeki kuvvetlerini takviyeye devam etmiş, 11 Ağustos 1920 tarihinde 308 ve 309 doğumluların asker celbi için gelen jandarmalara müsaade etmemiş ayrıca söz konusu dönemde Abazaların yoğun bulunduğu Filyos bölgesine giderek Abazaları ayaklandırmak ve II. Düzce Ayaklanması ile birleştirmek istemişlerdir. Yüzbaşı Cevat Rifat Atilhan'ın bir emir üzerine bölgeden ayrılarak Kastamonu'ya gitmesini aradıkları fırsat olarak görmüş ve 12 Ocak 1921'de ileri harekâta geçmişler ancak Cevat Rifat Bey'in acilen eski görevine iade edilmesi üzerine geri çekilmek zorunda kalmışlardır.⁷⁸

1921 yılının Haziran ayında Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Tengirşek ve Fransa Hükümet Temsilcisi Henry Franklin Bouillon arasında anlaşma görüşmeleri başlamış ve bu temaslar

⁷⁵Sarıkoçuncu, a.g.e., 57.

⁷⁶A.g.e., 58-59-62-63.

⁷⁷Kalyoncu, a.g.e., 2005, 136.

⁷⁸Sarıkoçuncu, a.g.e., 1992, 66-75-76.

üzerine Fransızlar, Ankara Antlaşması'nın imzalanmasından daha önce, 21 Haziran 1921'de Zonguldak'ı boşaltmışlardır.⁷⁹

2.2.2. Alemdar Gemisi Olayı

İstanbul Limanına bağlı bir kurtarma gemisi olan Alemdar, 23 Ocak 1921'de Kuva-yi Milliye taraftarı olan mürettebatı tarafından Milli Mücadele'de kullanılmak üzere kaçırılmış ve Ereğli Limanı'na getirilmiştir. Ereğli'de tutulması tehlikeli görülen Alemdar için Bolu Havalisi Komutanı Muhittin Paşa, Bartın ve Sinop limanlarına kaçması gerektiği emrini vermiş, 27 Ocak gecesi Ereğli'den ayrılan Alemdar gemisi Zonguldak limanı önlerinde Fransızlar tarafından ele geçirilmiş ve İstanbul'a götürülmek üzere yola çıkmıştır.

Gemi İstanbul'a gitmek için tekrar Ereğli önlerinden geçerken içeride esir bulunan mürettebatı Fransızlara karşı ayaklanmış, dışarıdan Ereğli halkının da desteğiyle beraber Alemdar kurtarılmış ve tekrar yüzdürülmek üzere karaya oturtulmuş, böylece Kurtuluş Savaşı'nın tek deniz mücadelesi başarı ile sonuçlanmış ancak Serdümen Recep Kâhya şehit olmuştur.⁸⁰

2.2.3. Zonguldak ve Çevresinde Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri

2.2.3.1. Zonguldak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

25 Eylül 1919 tarihinde emekli Yüzbaşı Ethem Bey, vatanın durumuyla ilgili olarak Mustafa Kemal ile irtibata geçmiş ve yazışmalar sonucunda Mustafa Kemal, Ethem Bey'e Kastamonu Havalisi Komutanı Osman Bey ve Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey ile görüşebileceklerini bildirmiştir. Ethem Bey'in çalışmaları sonucunda da 28 Ekim 1919'da Zonguldak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş⁸¹, cemiyetin başkanlığını Yüzbaşı Ethem Bey yaparken, üyeliklerine ilk etapta Müftü İbrahim Bey, Dr. Nihat Osman, fen memuru Ali Rıza ve dava vekili Ali Rıza Beyler getirilmiştir.⁸²

Bir müddet sonra cemiyetin başkanlık görevini Müftü İbrahim Efendi üstlenmiş ve cemiyetin kadrosu Ahmet Ali Zade Ali, Hacı Bekir Zade Fevzi, belediye başkanı İbrahim, iktisat müfettişi Bedri, Ethem ve İhsan Beyler olmak üzere teşkilatlanmıştır. Müftü İbrahim Efendi ilerleyen yaşına rağmen yöreyi at üstünde dolaşarak halkta milli bilinci

⁷⁹ Zaman, a.g.e., 2004, 64.

⁸⁰ Çıladır, a.g.e., 1994,56-61.

⁸¹ Kasap, Z., Tosun, H., Yılmaz, E. (2003). *Zonguldak*. Ankara: Genç Ofset Matbaacılık, 40.

⁸² Zonguldak Valiliği, a.g.e., 2002, 47.

uyandırmaya çalışmış⁸³, Kuva-yı Milliye'nin ikmal için Bartın ve Havalisi Komutanlığı karargâhına giderek yardımcı olabilecekleri konuları görüşmüştür.⁸⁴

Zonguldak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, bölgeyle ilgili olarak Büyük Millet Meclisi'ne raporlar göndermiş, bu raporlarda bölgedeki yabancı nüfuzu, Fransızların işgali ve sayıları, Fransızlar arasındaki Müslüman askerleri kendi taraflarına çekebilmek için yapılan çalışmalar, Kuva-yı Milliye için yapılan ikmal faaliyetleri hakkında bilgiler verilmiştir.⁸⁵ Cemiyet halktan toplanan paralarla, Rus ve İtalyanlardan silah, cephane, tıbbi malzeme ve kumaş tedarik ederek⁸⁶, bölge Fransız işgalinde olmasına rağmen halk tarafından cephelere taşınmasını sağlamış, aynı zamanda Zonguldak havalisinden Kuva-yı Milliye'ye giyecek gönderilmesine de öncü olmuştur.⁸⁷

2.2.3.2. Devrek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Devrek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Çaycuma Nahiye Müdürlüğü yapmış olan Kadri Cemali Bey, Devrek Müftü ve Kadısı Abdullah Sabri Efendi ve Yeşilbaş Hacı Osman Efendi'nin önderliğinde kurulmuş⁸⁸, cemiyetin üyelerini ise Abdullah Sabri Efendi'nin milletvekilliğiyle onun yerine müftü olacak olan Tahir Efendi, Kavakzade Hacı Emin Ağa, Mekikzade Hacı Mehmet Efendi, Kitapsız İsmail Efendi, Mumyakmaz Hacı Osman Efendi, Dangöz İbrahim Efendi oluşturmuşlardır.⁸⁹

Devrek'teki Milli Mücadele yanlısı çalışmaların liderliğini üstlenen Abdullah Sabri Efendi, İstanbul Hükümeti'nin fetvasına rağmen bir din görevlisi olarak Mustafa Kemal'in yanında yer almıştır. Bolu-Gerede, Bartın-Zonguldak ve Ereğli arasında tampon bölge işlevi gören Devrek yöresi, bölgedeki Kuva-yı Milliye faaliyetleri için de bir karargâh olarak kullanılmış ve bölge halkı bu karargaha zarar gelmemesi için Dorukhan'da nöbet tutmuşlardır.⁹⁰ Devrek ve Çaycuma çevresinden toplanan askerler için iç çamaşırı, gömlek, kazak ve çoraplar, Çaycuma'daki Asker Kardeşlerimize Muavenet Kadınlar Cemiyeti'nin

⁸³Sarıkoşuncu, a.g.e., 1992, 116.

⁸⁴Çelik, a.g.e., 1999, 390.

⁸⁵Sarıkoşuncu, a.g.e., 1992, 117.

⁸⁶Kalyoncu, a.g.e., 2005, 147.

⁸⁷Çelik, a.g.e., 1999, 392.

⁸⁸Zonguldak Valiliği, a.g.e., 2002, 47.

⁸⁹Sarıkoşuncu, a.g.e., 1992, 125.

⁹⁰Sarıkoşuncu, a.g.e., 1992, 125-126.

hazırladığı 150 katlık çamaşır ve levazımlar, Devrek Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin yardımları cepheye gönderilmiştir.⁹¹

2.2.3.3. Ereğli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Kömür ocaklarındaki imtiyazları sebebiyle Zonguldak'ta bulunan işgal kuvvetlerini destek olarak gören bölge azınlıkları Türk halkını rahatsız etmeye başlamış, Fransızların işgaliyle beraber taşkınlıklarını artırmışlardır. İzmir'in işgal edilmesi, Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkması ve azınlıkların havzadaki faaliyetleri Ereğli halkını işgallere karşı örgütlenmeye yöneltmiştir. Rüştüye Mektebi Başmuallimi Nimet Bey'in halka yaptığı konuşmalar da etkisini göstermiş⁹² ve Belediye Başkanı Akmanoğlu Raşit Bey başkanlığında Ereğli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur.

Cemiyetin diğer üyelerini Başmuallim Nimet, Göbekoğlu Hakkı, Evvelzaman Hakkı, Ustaoglu Nazif, Hacı Eyüp, Hacı Eşref, Hacı Musa, Sarmısakçioğlu Nazif, Halil Ağa, Karamehmetoğlu Mehmet, Haliloğlu Ali Rıza Beyler ve Müftü Mehmet Efendi oluşturmuşlardır.⁹³ Ereğli'yi işgal eden Fransızlarla mücadele edilmesinde, Alemdar gemisinin kurtarılmasında ve Kuva-yi Milliye için yapılan ikmal faaliyetlerinde Ereğli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin oldukça faydası olmuştur.⁹⁴

2.2.3.4. Bartın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Bartın'da Müdafaa-i Hukuk çalışmaları ilk olarak eğitim-öğretim ve sosyal sorunların ele alınması için Samancıoğlu Galip Bey başkanlığında kurulan Bartın İlim ve İrfan Derneğinde şekillenmeye başlamış, kütüphanede ya da üyelerden birinin evinde yapılan dernek toplantılarında Bartın gençleri Milli Mücadele konusunda bilinçlendirilmiş ve Kuva-yi Milliye'ye destek olmaya yönlendirilmişlerdir.⁹⁵ Bölgede Milli Mücadele ruhunun yayılmasıyla beraber Belediye Başkanı Ahmet Ziya Bey, Müftü Rifat Efendi ve Rum Ruhani Reisi Gavril Efendi, Mustafa Kemal'e telgraf çekerek milli kuvvetlerin yanında yer aldıklarını ve göreve hazır olduklarını bildiren bir telgraf çekmişlerdir. Mustafa Kemal'den cevaben Bartın'da milli bir teşkilat kurmalarını isteyen telgrafın gelmesi üzerine de

⁹¹ Kalyoncu, a.g.e., 2005, 147.

⁹² Çıladı, a.g.e., 1994, 52.

⁹³ Zonguldak Valiliği, a.g.e., 2002, 49.

⁹⁴ Sarıkoyuncu, a.g.e., 1992, 129.

⁹⁵ Sarıkoyuncu, a.g.e., 1992, 119.

çalışmalarına başlamış ve 15 Ekim 1919'da Bartın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti resmi olarak kurulmuştur.⁹⁶

Çalışmalarına geçici bir kurul ile başlayan cemiyetin daha sonraki başkanlığını Yusuf Ziya Özençi yapmış, üye kadrosunu ise Karakaşoğlu Rahmi, Yirmibeşoğlu Hasan, Müftü Hacı Rıfat, Hacı Arif Kaptan, Samancıoğlu Hüseyin, Paşa Mehmetoğlu Mustafa, Fırıncıoğlu İbrahim Fuad, İncealemdarzade Halil ve Hacı Mehmet Beyler oluşturmuşlardır.⁹⁷ Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Bolu mebusu olarak bulunan Yusuf Ziya Bey, Mustafa Kemal'in isteği üzerine Milli Mücadele saflarına katılmış ve Bartın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin başkanlığını yapmanın yanı sıra Bartın'daki tersanesinde yapılan motor ve teknelerle KuvayıMilliye'nin ikmal için hizmet vermiştir.⁹⁸

İstanbul Hükümeti ile milli güçler arasında bir konumda bulunan Bartın'da halkın bir kısmı Müdafaa-i Milliye hareketine yardım ederken bir kısmı da İstanbul Hükümeti ile ilişki içinde olmaya devam etmiş ancak kaymakam Durmuş Bey'in faaliyetlerinin sebep olduğu bu durum Yüzbaşı Cevat Rifat'ın bölgeye gelmesi ve Durmuş Bey'in yerine Kuva-yı Milliye yanlısı Hüsnü Bey'in atanması ile değişmiş, Bartın halkının tamamı Milli Mücadele saflarına katılmıştır.⁹⁹ Cevat Rifat Bey'e faaliyetlerinde özellikle Müftü Rıfat Efendi yardımcı olmuş, bölgenin zenginlerinden silah, cephane, erzak, tıbbi malzeme ve maddi kaynak temin ederken, vaaz ve fetvalarıyla da Kuva-yı Milliye için gönüllü toplamış¹⁰⁰, ayrıca Bartın halkı 23 Ocak 1921'de düzenlenen bir bağış kampanyası ile de Hilal-i Ahmer Cemiyetine 1500 lira bağışta bulunmuşlardır.¹⁰¹

Amasra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Bartın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir şubesi şeklinde kurulmuş ve başkanlığına getirilen Alemdaroğlu Nuri Bey, Temsil Heyeti'nin verdiği emirlerini yerine getirirken, bir taraftan da Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya temsilciliklerine Amasra'nın Anadolu'nun kopmaz bir parçası olduğunu ve Kuva-yı Milliye safında yer aldığını bildiren telgraflar çekmiştir.¹⁰²

⁹⁶ Aşçıoğlu, a.g.e., 2003, 61-62-63.

⁹⁷ Sarıkoyuncu, a.g.e., 1992, 121.

⁹⁸ Aşçıoğlu, a.g.e., 2003, 69.

⁹⁹ Sarıkoyuncu, a.g.e., 1992, 121.

¹⁰⁰ Sarıkoyuncu, A. Değerli Sarıkoyuncu, E. (2016). "Milli Mücadele'de Zonguldak Sancağı Din Adamları". A. Efiloğlu, N. Hatunoğlu, H. Özer, T. Gürdal ve H. Sankır. (Editörler). *İnsan, Kimlik, Mekan Bağlamında Zonguldak Sempozyumu Bildirileri*. 16-18 Ekim 2014. (1. Baskı). Zonguldak: Mattek Matbaacılık, 212

¹⁰¹ Aşçıoğlu, a.g.e., 2003, 112.

¹⁰² Aşçıoğlu, a.g.e., 2003, 66.

2.2.3.5. Safranbolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Safranbolu'da Müdafaa-i Hukuk çalışmaları, Eczacı Hidayet Derman'ın başkanlığını yaptığı Muin-i Maarif Derneği'nin öncülüğünde başlamıştır. Derneğin faaliyetleri çerçevesinde Tedarik-i Vesait-i Harbiye Komisyonu oluşturulmuş ve Ankara ile iletişime geçilerek cepheye yapılabilecek yardım tespit edilmiştir. Ankara'dan gelen ihtiyaç listesi doğrultusunda Safranbolu kadınları ordu için kolsuz asker yeleği dikerken, Safranbolu çarşısındaki yemenici ustaları 24 saatlik periyotlarla ordudaki askere ayakkabı üretmişlerdir. Haftada 11 bin çift ayakkabı üretilmiş, böylece Sakarya ve Başkomutanlık savaşlarında ordunun ihtiyaç duyduğu yelek ve ayakkabıların bir kısmı Safranbolu'dan temin edilmiştir.¹⁰³

2.2.4. İşgalden Kurtulmak İçin Kurulan Kadın Cemiyetleri ve Milli Mücadele Yanlısı Dernekler

2.1.4.1. Bartın İlim ve İrfan Derneği

5 Temmuz 1919'da Samancıoğlu Galip Bey başkanlığında kurulan Bartın İlim ve İrfan Derneği sosyal amaçlı olarak kurulmuş, derneğin üye kadrosunu ikinci başkanlık yapan Avukat Hasan Turna, Doktor Cevdet Beyler ve Komisyoncu Şükrü Efendi ile tüccardan Ünyelizade Kazım Efendiler oluşturmuşlardır. Eğitim- öğretim konularıyla beraber, köylülerin problemlerini konu alan dernek, faaliyetlerini daha sonra Müdafaa-i Hukuk alanına kaydırmış ve Bartınlı gençlerin Milli Mücadele ve Kuva-yı Milliye saflarında yer almasını sağlamıştır.¹⁰⁴

Safranbolu Muin-i Maarif Derneği

23 Ocak 1920 tarihinde eczacı Hidayet Derman başkanlığında kurulan Safranbolu Muin-i Maarif Derneği'nin üye kadrosunu Almedarzade Ahmet Burhanettin Efendi, Araphocazade Kamil Efendi, Ömerzade Salih Efendi gibi bölgenin ileri gelen eşrafi oluşturmuşlardır. Fakir ve kimsesiz çocukları okutmak amacıyla kurulan dernek, Safranbolu'da Müdafaa-i Hukuk örgütlenmesini de sağlamış ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanmasında etkili olmuştur.¹⁰⁵

¹⁰³Altunkaya, a.g.e., 1999, 35-36-40.

¹⁰⁴Aşcıoğlu, a.g.e., 2003, 58.

¹⁰⁵Altunkaya, a.g.e., 1999, 35-36.

2.2.4.2.Zonguldak Hilal-i Ahmer Kadınlar Cemiyeti

Zonguldaklı kadınlar Milli Mücadele ve Kuva-yı Milliye için gerekli olan yardımı toplayabilmek amacıyla 1921 yılının Mayıs ayında, Zonguldak Hilal-i Ahmer Kadınlar Cemiyeti'ni kurmuşlar ve cemiyetin ilk toplantısında 7.740 kuruş toplanmıştır.¹⁰⁶ Bu dönemde Hilal-i Ahmer'e yetmiş şubeden yapılan para yardımları içerisinde Zonguldak Kastamonu'dan sonra ikinci sırada yer alırken, Ereğli on, Bartın 13, Devrek 25 ve Kozlu 20. Sırada yer almışlardır.¹⁰⁷

Aynı tarihlerde Çaycuma, Ulus, Eflani'de de Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuş¹⁰⁸, Çaycuma kadınları tarafından 20 Eylül 1920'de oluşturulan Asker Kardeşlerimize Muavenet Kadınlar Cemiyeti, iki gün içerisinde 150 takım çamaşır ve levazım toparlayarak Bolu'ya ulaştırmıştır.¹⁰⁹ Ayrıca Ereğli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin topladığı biner çift çorap, dizlik, gömlek, 105 katır; Devrek ve Ereğli'den toplanarak 8 Mayıs 1920 tarihinde Ankara'ya gönderilen 345.500 kuruş; 1921 yılının Ocak ayında Zonguldak'tan toplanan 1.061.723 kuruşluk para yardımları da Zonguldak halkının Milli Mücadele'ye katkısı olarak cepheye gönderilmiştir.¹¹⁰

2.2.5. İşgalleri Önlemek İçin Oluşturulan Askeri Teşkilatlar

2.2.5.1. Askeri Polis Teşkilatı

Askeri Polis teşkilatları, 10 Kasım 1920'de ordu gerisinde ve içinde casusluk ve olumsuz propaganda faaliyetlerini engellemek amacıyla oluşturulmuş, bu teşkilatın ilk şubelerinden olan Ereğli şubesinin görev alanı olarak Zonguldak'tan Akçaşehir'e kadar olan bölge, Bartın şubesinin görev alanı olarak da Cide'den Zonguldak'a kadar olan bölgeler belirlenmiştir. Yönetimleri subaylar tarafından yürütülen Askeri Polis Teşkilatları orduyu casuslardan temizleme faaliyetlerinin yanı sıra halk içinde casusluk ve propaganda faaliyetleriyle de ilgilenmiş ayrıca İtilaf ve Hürriyet Fırkası mensuplarının faaliyetlerini de engellemeye çalışmışlardır. Ereğli Polis Şubesi bölgedeki İtilafçıların İstanbul Hükümeti ile iletişim halinde olduğunu ortaya çıkarırken, Alemdar gemisinin kurtarılmasında da

¹⁰⁶ İnternet: Sarıkoyuncu, A. "Zonguldak ve Havalisinden Kuva-yı Milliye'ye Yapılan Yardımlar ve Temin Edilen Gelirler". 235. WEB: dergiler.ankara.edu.tr adresinden 27.11.2016 tarihinde saat: 04.28'de alınmıştır.

¹⁰⁷ A.g.m., 238.

¹⁰⁸ Koca, a.g.e., 38.

¹⁰⁹ Aşcıoğlu, a.g.e., 2003, 99.

¹¹⁰ Kalyoncu, a.g.e., 2005, 147.

etkili olmuş, Fransızların işgal hareketlerine karşı önlemler alarak bölgenin kurtarılmasında etkin rol oynamıştır.¹¹¹

2.2.5.2. Tetkik Heyeti Amirliği

Karışıklıklar çıkararak BMM'nin otoritesini sarsmak ve bu sayede Milli Mücadele'yi baltalamak isteyenlerin faaliyetlerini karşı önlem almak amacıyla, Zonguldak'tan Anadolu'ya yapılan giriş çıkışları denetlemesi için 1921 yılının Temmuz ayında kurulmuştur. Anadolu'ya girmesi sakıncalı görülen ya da casus olmasından şüphelenilen kişiler tutuklanarak Kastamonu İstiklal Mahkemesi'nin aracılığı ile İstanbul'a teslim edilmiş ayrıca bu kişilerin tekrar Anadolu'ya girmelerinin engellenmesi için de Tetkik Heyeti Amirlikleri birbirlerine kişilerin eşkâllerini göndermişlerdir.¹¹² Askeri Sansür Müdüriyetleri de Tetkik Heyeti Amirliklerine bağlı olarak görev yapmış ve her türlü mektup, pusula, telgraf ya da eşyanın casusluk aracı olarak kullanılmasını engellemeye çalışmışlardır.¹¹³

2.2.5.3. Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri

Birinci Dünya Savaşı sırasında, savaş için önemli bölgelerde kurulan ve bulunduğu bölgenin durumunu ve giriş çıkış yapanlarla ilgili bilgilerin DahiliyeVekaleti'ne bildirilmesi için oluşturulmuşlardır. Zonguldak Emniyet-i Umumiye Müfettişliği Milli Mücadele açısından önemli görevlerde bulunmuş ve bölgedeki İngiliz casusluk çetesinin ortaya çıkarılmasını sağlamıştır.¹¹⁴

2.2.5.4. Kıyı Gözetleme İstasyonları

Düşman gemilerinin faaliyetlerini takip ederek, yönlerinin Bahriye Dairesine bildirilmesi amacıyla 15 Haziran 1921'de Ereğli, Amasra, Sinop, Samsun, Giresun ve Hopa'da kurulmuş olan kıyı gözetleme istasyonları sayesinde Karadeniz sahillerinin kontrol altına alınması sağlanmıştır.¹¹⁵

¹¹¹Sarıkoçuncu, a.g.e., 1992, 258-267.

¹¹²A.g.e., 268-269.

¹¹³A.g.e., 271.

¹¹⁴A.g.e., 270.

¹¹⁵Aşcıoğlu, a.g.e., 2003, 119.

3. İKİNCİ VE ÜÇÜNCÜ TBMM'DE ZONGULDAK MİLLETVEKİLLERİNİN HAYATLARI VE FAALİYETLERİ

3.1. Ahmet Ragıp Özdemiroğlu

3.1.1. Hayatı

Ahmet Ragıp Özdemiroğlu 1893 yılında, Diyarbakır'ın İskender Paşa Mahallesi'ndedyayaya gelmiştir. Babası Abdülkadir Bey ve annesi Abide Hanım olan¹¹⁶ Ahmet Ragıp Bey, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın soyundan gelmektedir.¹¹⁷ Soyadı kanunu çıktığında Özdemiroğlu soyadını seçmesi de aynı sebebe dayanmaktadır.¹¹⁸

İlköğrenimini Diyarbakır'da, ortaöğrenimini ise Selanik'te tamamlayan ve aynı zamanda Fransızcaya da hâkim olan¹¹⁹ Ahmet Ragıp Özdemiroğlu, İstanbul Hukuk Fakültesi'nden1914 yılında mezun olmuş, mezuniyetinin Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı yıl olması sebebiyle cepheye giderek 1914-1919 yılları arasında Çanakkale, Kafkas ve Irak cephelerinde yedek subay olarak görev almıştır.¹²⁰

Ordudan terhis edilmesinden sonra avukatlık yapan Özdemiroğlu, 1919 yılında İngilizlerin takibinden kurtulmak için Bursa'ya taşınmış ve burada Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine üye olmuştur.¹²¹ 7 Temmuz 1920 tarihinde Bursa'nın Yunan kuvvetleri tarafından işgalinden¹²² sonra, 26 Temmuz 1920'de Ankara'ya gelen Ahmet Ragıp Özdemiroğlu, Haçın Kaymakamlığına getirilmiş, daha sonra da İçişleri Bakanlığı Teftiş Heyeti Müdürlüğü Mümeyyizliğine ve Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğüne atanmıştır.¹²³

Kurtuluş Savaşı'nda haber alma ve Anadolu'ya giriş çıkışları kontrol etmek amacıyla, polis kuvvetlerinden ayrı olarak İçişleri Bakanlığı'na bağlı Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri görevlendirilmiş, müfettişliklerin görevlerinin Askeri Polis Teşkilatı'ninkilerle

¹¹⁶ Öztürk, K. *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927*. Cilt:3, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 789.

¹¹⁷ İlhan Özdemiroğlu Vefat Haberi. (19 Haziran 1972). *Milliyet*, 11. Web: gazetearsivi.milliyet.com.tr adresinden 23 Eylül 2013 saat:18.20'de alınmıştır.

¹¹⁸ İnternet: Allahverdi, R.Ş. Yıldırım, Y.T. (Eylül 2013). "Türkiye'de Kurulan İlk Özel Maden Şirketleri: Özdemir Antimuan Madenleri Limited Şirketi Örneği ve Aile İşletmelerinde Sürdürülebilirlik". *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı: XV, 189. WEB: www.johscholl.com/English/Dergi TamDetay.aspx?ID=2668Detay=Ozet, 14.09.2014 tarihinde Saat: 00.41'de alınmıştır.

¹¹⁹ İnternet: Yıldırım, S. ve Zeynel, B.K. (Editörler). *TBMM Albümü 1.cilt 1920-1950*. Gökçe Ofset Matbaacılık, 122. Web: www.tbmm.gov.tr/TBMM.Album/cilt1/index.html adresinden 12 Eylül 2014 sa: 21.20'de alınmıştır.

¹²⁰ Öztürk, a.g.e., 789.

¹²¹ A.g.e., 789.

¹²² İnternet: Sofuoğlu, A. (Mart 2003). "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında İşgal Döneminde Bursa". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:55. WEB:http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-55/osmanli-arsiv-belgeleri-isiginda-igal-doneminde-bursa, 07.08.2015 tarihinde saat: 19.21'de alınmıştır.

¹²³ Öztürk, a.g.e., 789.

kariştirilmesi sebebiyle iki kurumun birleştirilmesi pek çok kez mecliste görülmüş ancak bir sonuca varılamamıştır.¹²⁴

Milli Mücadele'nin başarılı olması, bu mücadele ve gereklerinin yurtiçinde ve yurtdışında anlatılarak propaganda eksikliğini giderilmesi amacıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği üzerine "7 Haziran 1920 tarih ve 6 Sayılı Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Teşkiline Dair Kanun" ile TBMM ve aynı zamanda İcra Vekilleri Heyeti Reisine doğrudan bağlı olarak "Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi" kurulmuştur.¹²⁵ İlk Genel Müdürü Hamdullah Suphi olan kurum, bütçesi oldukça kısıtlı olmasına rağmen yalnızca matbuatla değil aynı zamanda istihbarat ile de görevlendirilmiş, genel Müdürlük yurtiçi ve yurtdışında şubeler oluşturmuş ve Ağustos 1921'de Zonguldak şubesinin başına da; Zonguldak'ta Fransız işgal kuvvetleri komutanı ile temas etme ve yöresel sorunları çözümlene görevi verilmiş olan Ahmet Ragıp Bey getirilmiştir.¹²⁶¹²⁷

Zonguldak'taki görevinden sonra, 1922 yılının Ağustos ayında Ankara Matbuat Şubesi Müdürlüğüne yükseltelen Ahmet Ragıp Özdemiroğlu, bu görevde iken TBMM'nin II. dönem seçimlerine katılmış ve 374 oy alarak Zonguldak'tan milletvekili seçilmiş,¹²⁸ II. dönem TBMM'nin dört yasama yılında da Divan Kâtipliği görevini yürütmüştür.¹²⁹

Türk Ocakları konusunda da faaliyet gösteren Ahmet Ragıp Özdemiroğlu; 1926, 1927 ve 1928 yıllarında düzenlenen Türk Ocakları Kurultaylarında merkez ve murakabe heyetlerine seçilen seçilmiş¹³⁰, 1927 yılında düzenlenen Türk Ocakları Kurultayına da Tosya temsilcisi olarak katılmıştır.¹³¹

Ahmet Ragıp Özdemiroğlu'nun Zonguldak'tan milletvekili olması, maden işleri ile uğraşmaya başlamasına da sebep olmuş, Kilimli mevkiinde bulunan Fransızlardan kalma ocaklar 40 hisse sayılmış ve 5 hissesinin de 23 Aralık 1926 tarih ve 2944 sayılı İcra Vekilleri Heyeti kararname ile Ragıp Bey'e verilmesi uygun görülmüştür. Zonguldak

¹²⁴ Karan, K. (2008). *Türk İstihbarat Tarihi- Yıldız İstihbarat Teşkilatı ve Teşkilat-ı Mahsusa'dan MİT'e*. (1. baskı). İstanbul: Truva Yayınları, 93

¹²⁵ Web: <http://www.byegm.gov.tr/turkce/byegm-hakinda> adresinden 11 Eylül 2014 saat:01.56'da alınmıştır.

¹²⁶ Güz, N. (2008). *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri 1920-1927*. (2.baskı). Ankara: Turhan Kitabevi, 105-110

¹²⁷ Öztürk, a.g.e., 790.

¹²⁸ A.g.e., 790.

¹²⁹ Öztürk, K. *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927*. Cilt: 1. TBMM Vakfı Yayınları, 11-12-13.

¹³⁰ Karaer, İ. (1992). *Türk Ocakları (1912-1931)*. (1. Baskı). Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı, 185-186.

¹³¹ İnternet: Dönmez, Ö.Ç. (25 Ekim 2013). "Bartın Türk Ocağı (1914-1931)". WEB: http://www.turk-yurdu.com.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=554:bartin-tuerk-ocagi-1914-1931&catid=185&Itemid=180, 14.09.2014 saat: 00.37'de alınmıştır.

milletvekilliği ve işletmesine sahip olduğu ocaklar sayesinde madencilik konusunda tecrübe kazanan Ahmet Ragıp Özdemiroğlu'na, Bakanlar Kurulu'nun 3 Ocak 1932 tarihli kararnamesi ile Tokat'ın Turhal ilçesindeki antimuan yataklarının 100 hisse sayılmasının ardından buradan da 11 hisse verilmiş, böylece Ragıp Bey, Özdemir Antimuan Şirketleri'nin temelini atmıştır.¹³²

“Özdemir Antimuan Madenleri o dönemde hem Türkiye'nin en büyük antimuan madeni hem de özel bir maden işletmesi olması bakımından Türkiye'nin madencilik politikalarına ışık tutan bir şirkettir.”¹³³ Zira II. Dünya Savaşı ve sonrasında uygulanan devletçilik politikası ile Etibank'a devredilen işletme imtiyazının, Demokrat Parti döneminde Ragıp Bey'in İktisat Vekaletine olan başvurusundan sonra tekrar kendisine devredilmesi de madencilik politikalarındaki dönemsel değişiklikleri görmemizi sağlamaktadır.¹³⁴

TBMM'deki çalışmalarını sürdüren Ahmet Ragıp Özdemiroğlu, III. dönem seçimlerinde de Zonguldak'tan milletvekili seçilmiş ve bu dönemde Maliye, Bayındırlık ve İktisat komisyonlarında görev almıştır.¹³⁵ “Atatürk, 1 Kasım 1925'te TBMM'nin açılış konuşmasında eğitimde hedeflenen seviyeye ulaşmak için özel girişime de ihtiyaç olduğunu dile getirmiş”¹³⁶; “Atatürk'ün çağrısı cevapsız kalmamış ve kısa bir süre sonra tüm milletvekilleri, üst düzey yöneticiler ve ileri gelen iş adamları toplantı yaparak Türk Maarif Cemiyeti'nin kurulmasını kararlaştırmışlardır.”¹³⁷ Böylece Ahmet Ragıp Özdemiroğlu'da III. Dönem Zonguldak Milletvekili olduğu sırada Türk Eğitim Derneği'nin kurucu üyeleri arasında yer almıştır.¹³⁸

TBMM'nin IV. Ve V. Dönemlerinde de Zonguldak milletvekilliği yapan Özdemiroğlu, meclisin 9 Mayıs 1931 tarihindeki birleşiminde, başkanlığını Mustafa Rahmi Bey'in yaptığı İktisat Encümenine üye olarak seçilmiş¹³⁹, encümen seçimleri her toplantı yılı

¹³²Allahverdi-Yıldırım, a.g.m., 2013, 189.

¹³³A.g.m., 183-184.

¹³⁴A.g.m., 190.

¹³⁵ Öztürk, K. *Türk Parlamento Tarihi III. Dönem 1927-1931*. Cilt:3. TBMM Vakfı Yayınları, 629

¹³⁶ <https://www.ted.org.tr/TR/Genel/SSS.aspx?F6E10F8892433CFFA79D6F5E6C1B43FF157DD6E0CF8B4E79>, 09.10.2015, saat: 15.53'te alınmıştır.

¹³⁷ Gök, T. (2009). *Türk Eğitim Derneği Tarihi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 20.

¹³⁸ Ballar, S. (2004). *Bir Atatürk Kurumu Türk Eğitim Derneği*. (1. Baskı). İstanbul: TED İstanbul Koleji Vakfı Yayınları, 50.

¹³⁹ Çoker, B. *Türk Parlamento Tarihi IV. Dönem 1931-1935*, Cilt: 1. TBMM Vakfı Yayınları, 64.

başında tekrarlınsa da Ragıp Bey'in üyeliğinde bir değişiklik olmamış¹⁴⁰ ve V. dönemde de aynı görevini sürdürmüştür.¹⁴¹

TBMM'nin V. Dönemindeki milletvekilliği sırasında, Sivas-Erzurum Demiryolu hattı üzerinde önemli bir durak olan Erzincan İstasyonu'nun 11 Aralık 1938'deki resmi açılış törenine Ali Çetinkaya ve birçok milletvekili eşliğinde¹⁴² katılmıştır.¹⁴³

Ahmet Ragıp Bey'in Zehra Hanım ile olan evliliklerinden 1920 yılında İlhan Özdemiroğlu, 1926 yılında ise İnal Özdemiroğlu dünyaya gelmiş ancak İnal Özdemiroğlu rahatsızlığı sebebi ile 14 yaşında hayatını kaybetmiştir.¹⁴⁴ İlhan Bey ise 1944 yılında Kazım Özalp'in kızı Güner Hanım ile evlenmiş ve bu evlilikten Ayşe ve Osman isimli iki çocukları olmuştur.¹⁴⁵

Milletvekilliğinden sonra, kurmuş olduğu şirketin işleri ile ilgilenen Ahmet Ragıp Özdemiroğlu¹⁴⁶, 23.03.1958'de hayatını kaybetmiştir.¹⁴⁷

3.1.2. Meclis Çalışmaları

Belediye Vergi ve Resimleri Hakkındaki Kanun Layihası Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 18 Nisan 1924 tarihli toplantısında Belediyelerin Vergi ve Resimleri hakkındaki kanun layihası görüşülmüştür. Söz konusu layihanın;

Belediye hududu dâhilinde istihlak olunacak petrolün be her kilosundan yirmi para, benzin vesairenin kilosundan bir, bakûranın beher kilosundan iki ve ispirtonun beher kilosundan elli kuruşu tecavüz etmemek üzere Rüsümü İstihlakiye ve belediye depolarında bulunduğu müddetçe petrolün beher sandığından ve diğer mevaddimüstailenin beher 25 kilosundan şehri beş kuruşu geçmemek üzere ardiye alınır.

İş bu resmin tayini miktarı belediye meclisini aittir. Ziraat bankaları vasıtasıyla ziraat için celbedilecek iş bu mevaddan Belediye Rüsmü alınmaz. Depolarda kaldığı müddetçe ardiye resmi alınır.(İş bu resim duhuliyet resminin tatbikine kadar istifa olunacaktır.)¹⁴⁸

¹⁴⁰ Çoker, a.g.e., 68.

¹⁴¹ Güneş, İ. *Türk Parlamento Tarihi V. Dönem 1935-1939*, Cilt: 1. TBMM Vakfı Yayınları, 53.

¹⁴² İnternet: Küçükkuşurlu, M. Saylan, G.F. (2008). ‘Şimendiferin Erzurum Yolculuğu’. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, 326. WEB: http://www.turkiyatjournal.com/Makaleler/85247658_Murat%20K%C3%9C%C3%87%20%C3%9CKU%C4%9EURLU-G.FIRAT%20SAYLAN.pdf, 08.08.2015 tarihinde Saat: 14.39'da alınmıştır.

¹⁴³ Güneş, H. *Türk Parlamento Tarihi V. Dönem 1935-1939*, Cilt:2. TBMM Vakfı Yayınları, 774.

¹⁴⁴ Özdemiroğlu Y. (2015, 14 Ağustos). ‘Ragıp Özdemiroğlu hakkında internet üzerinden yapılan görüşme’.

¹⁴⁵ Aygen, A. (2010). *Devrimin Üç Kadını Latife-Müveddet- Mevhibe*. (1. Baskı). İstanbul: Destek Yayınevi, 276-277.

¹⁴⁶ Allahverdi, R.Ş. (2015, 11 Kasım). ‘Ragıp Özdemiroğlu hakkında yapılan telefon görüşmesi’.

¹⁴⁷ Özürcü, K. *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927*. Cilt: 3, 789.

Şeklindeki 32. Maddesine Eskişehir Mebusu Emin Bey (Sazak), vergilerin fazla olduğu iddiası üzerine, Ragıp Özdemiroğlu halktan toplanan bu vergilerin, yine halk için kullanıldığını, harice çıkarılmadığını ayrıca belediyeler olmadığı takdirde halkın zengin olsa dahi refah seviyesinin yükselemeyeceğini ifade etmiştir.¹⁴⁹

Aynı maddenin görüşülmesine devam edilirken, Trabzon Milletvekili Muhtar Bey'in, bakuradan alınacak vergiyi çok bulduğunu ve 2 kuruş resim alındığı takdirde ülkeye bakûra girmeyeceğin belirten sözler karşısında ise Ragıp Bey; Türkiye'de zaten bakûraya ihtiyaç olmadığını ve kendi isteklerinin de ülkeye girmemesi yönünde olduğunu dile getirmiştir.

Bu konuşmalar üzerine Emin ve Muhtar Beylerin kendi görüşleri doğrultusundaki tavrileri, meclis başkanı tarafından oylamaya sunulmuş ancak her ikisi de reddedilerek, maddenin görüşülmesi sonlandırılmıştır.¹⁵⁰¹⁵¹

Darülfünun Emanetinin 1341 Senesi Bütçesi Hakkında Kanun Layihası Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 21 Nisan 1924 tarihli toplantısında, Darülfünun'un 1924 yılı bütçesi hakkındaki kanun layihası ve Muvazene-i Maliye Encümeninin konu hakkındaki mazbatası görüşülmüştür. Kanununun 1. Maddesinin 2. Faslına oluşturan Edebiyat Medresesi Varidatının görüşülmesi sırasında, vekillerin bu konuda izahat istemesi üzerine Muvazene-i Maliye Encümeni adına Ragıp Özdemir; Darülfünun nizamnamesinin ikinci maddesi gereğince her medresenin masraflarının ayrı ayrı gösterildiğini ancak bu yıl kar açısından bir şey tespit edilmiş olmadığı için, bir usul olması sebebiyle faslı bu şekilde isimlendirdiklerini ifade etmiş, bunun üzerine faslın oylanmasına geçilmiş ve kabul edilmiştir.¹⁵²

Aynı maddenin, ecnebi mütehasısların harcırah ve ücretleri için ayrılan paranın 30 bin lira olduğuna dair olan 4. Faslında; İzmir Milletvekili Şükrü Saraçoğlu'nun yabancı müderrisler için ayrılan bu paranın az olduğunu ve en azından 60 bin lira olması gerektiğini dile getirmesi üzerine dönemin Maarif Vekili Hamdullah Suphi, hükümetin bu konudaki teklifinin 50 bin lira olduğunu ancak Şükrü Bey'in görüşlerine de taraftar olduğunu belirtmiştir.

¹⁴⁸ TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Cilt: 6, Birleşim: 105, 18.02.1924. "Meclis Tutanakları", 102.

¹⁴⁹ A.g.e., 102-103.

¹⁵⁰ A.g.e., 103.

¹⁵¹ A.g.e., 108-110.

¹⁵² TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Cilt: 18, Birleşim: 108, 21.04.1925. "Meclis Tutanakları", 319.

Hamdullah Bey'in sözleri üzerine, yine Muvazene-i Maliye Encümeni adına konuşan Ragıp Bey, bir kez böyle bir teklifin usule uygun olmadığını ayrıca ders yılının Ağustos ayından sonra başlayacağı için söz konusu profesörlere ayrılacak olan tahsisat için aslında 25 bin liranın da yeterli olacağını ancak encümen olarak Darülfünun'un eksiklerini tamamlayabilmesi adına bu parayı 30 bin lira olarak belirlediklerini ifade etmiştir.¹⁵³ Yapılan tartışmaların ardından Meclis Başkanı faslı, hükümetin teklif etmiş olduğu gibi 50 bin lira olarak oylamaya sunmuş ve fasıl bu hali ile kabul edilmiştir.¹⁵⁴

1. maddenin, edebiyat medresesi maaş ve ücretleri için 23 bin 298 lira tahsisat ayrılmasına dair olan 8. Faslının görüşülmesi sırasında Çankırı milletvekili Talat Bey'in, Darülfünun müderrislerinin farklı mekteplerde görev alıp alamayacaklarına dair bilgi istemesi üzerine Ragıp Özdemiroğlu encümen sözcüsü olarak, bu konunun Darülfünun Bütçe Kanununun 6. Maddesinde açıkça anlatıldığını, iki medrese birden muallim ya da müderris olanların yalnız birinden maaş alabileceklerini belirtmiştir.¹⁵⁵

Layihanın, "Darülfünun ile bilumum medreselere ve dişçi ve eczacı mektepleri masarifi müşterekesine ait olup, masarif bütçesinin birinci faslının altıncı maddesiyle 2,3,4,5,6'ncı fasıllarına mevzu tahsisatın ihtiyaca göre medaris ve mekatibe sureti tevzi ve tahsisi Darülfünun divanınca kararlaştırılır" şeklindeki 4. Maddesinin görüşülmesi sırasında Ragıp bey bir yanlışlık olmaması için bir açıklama yapma gereği duymuştur.

Bu maddede fasıllarla maddeleri sayıyor. Bilahare yanlışlığa mahal kalmamak için tasrih etmeliğimiz lazımdır. Malumu âliniz Darülfünun masarifatı Maliye Vekâletinin (C) faslına konacaktı. Geçen gün verilen bir kararla Muvazene-i Umumiye Kanunu geçti. Binaenaleyh 7. Madde olarak bir madde teklif ediyoruz. Darülfünun'un masarifi olan yedi yüz bin liranın Maliye Vekaleti bütçesinin (C) faslına ilavesi hakkındadır. Bunun kabulünü rica ederim.¹⁵⁶

Şeklindeki açıklaması üzerine 4. Madde oylamaya sunulmuş ve kabul edilmiştir.

TBMM'nin 6 Ay Tatil Edilmesine Dair Takriri

Ragıp Özdemiroğlu, TBMM'nin 22.04.1924 tarihindeki toplantısında Meclis Başkanlığına TBMM'nin tatiline dair bir takrir vermiştir. Takririnin gerekçesi olarak meclisin açılmış olduğu 11 Ağustos 1923 tarihinden itibaren milletvekillerinin 158 kez birleşerek, 162

¹⁵³ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 321.

¹⁵⁴ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 324.

¹⁵⁵ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 325.

¹⁵⁶ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 334.

kanun çıkardığını, 32 madde tefsir ve 31 tane de önemli kararı kabul üzere büyük bir gayretle çalışmış olduklarını gösteren Özdemiroğlu, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 14. Maddesi gereğince Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan'dan itibaren altı ay tatil edilmesini teklif etmiştir.¹⁵⁷ Yapılan oylamada 51 ret oyuna karşılık 103 kabul oyu gelmiş ve Ragıp Özdemiroğlu'nun takriri kabul edilmiştir.¹⁵⁸

Diyarbakır Mebusu Merhum Ziya Gökalp'in Ailesine Maaş Tahsisi Hakkındaki Teklifi

Ragıp Özdemiroğlu ve arkadaşlarının, Diyarbakır Mebusu merhum Ziya Gökalp'in ailesine hıdematı vataniye tertibinden maaş tahsisi hakkındaki kanun teklifi, meclisin 27.10.1924 tarihli toplantısında Layiha Encümenine¹⁵⁹, 30.10.1924 tarihli toplantısında ise Muvazene-i Maliye Encümenine havale edilmiştir.¹⁶⁰

TBMM'nin 11 Kasım 1924 tarihli toplantısında ise mecliste müzakere edilen kanun teklifi, aynı gün kabul edilmiş¹⁶¹ ve Ziya Gökalp'in eşi Vecibe Hanıma yaşamı boyunca elli, kızları Seniha, Hürriyet ve Türkan Hanımlara da evlenene kadar otuzar lira olmak üzere maaş tahsis edilmiştir. Ayrıca Ziya Bey'in çocuklarının hükümet okullarında ücretsiz olarak okutulacağı maddesi de söz konusu kanuna eklenmiştir.¹⁶²

1925 Senesi Matbuat Müdüriyeti Bütçesi Hakkındaki Sözleri

TBMM'nin 21.02.1925 tarihli birleşiminde, 1925 yılının Muvazene-i Umumiye Kanun Layihası ve Muvazene-i Maliye Encümenin bu konu hakkındaki mazbatasını dâhilinde Matbuat Müdüriyetinin de 1925 yılı bütçesi görüşülmüştür. Görüşme sırasında Tunceli milletvekili Feridun Fikri Bey söz almış ve bütçeyle ilgili olarak belli konularda açıklama yapılmasını rica etmiştir.

Öncelikle geçen yıl ki bütçe ile bu yılın bütçesi arasında 400 bin lira kadar bir fark olduğuna değinen Fikri Bey, bu farkın sebebinin açıklanmasını istemiş¹⁶³, bunun üzerine Mazbata Muharriri olan Ragıp Özdemiroğlu geçen yılın bütçesinin 136-390 lira olarak görüldüğünü ancak burada 400 bin lira kadar telgraf ücretinin unutulmuş olduğunu, yani

¹⁵⁷ TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Cilt: 8, Birleşim: 44, 22.04.1924, '*Meclis Tutanakları*', 1019

¹⁵⁸ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 1022.

¹⁵⁹ TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Cilt: 9, Birleşim: 48, 27.10.1924, '*Meclis Tutanakları*', 55.

¹⁶⁰ TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Cilt: 9, Birleşim:49, 30.10.1924, '*Meclis Tutanakları*', 74.

¹⁶¹ TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Cilt: 10, Birleşim:5, 11.11.1924, '*Meclis Tutanakları*', 173.

¹⁶² İnternet: TBMM. (11 Kasım 1924). "Kanun No: 518". *TBMM Kanunlar Dergisi*, Cilt: 3, 3. WEB:https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc03/kanuntbmmc003/kanuntbmmc00300518.pdf, 11.08.2015 tarihinde saat: 12.55'te alınmıştır.

¹⁶³ TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre:2, Cilt:14, İçtima:61, 21.02.1925, '*Meclis Tutanakları*', 197.

telgraf ücreti eklendiği takdirde aslında iki yılın bütçesi arasındaki farkın 80 bin lira kadar ancak geleceğini ifade etmiştir.¹⁶⁴

Feridun Fikri Bey'in bütçede mütercim tahsisatı görüldüğünü ancak 1924 yılında matbuatın tercüme teşkilatından pek de fayda sağlanamadığı hatta daha önceki yıllarda tercüme edilerek kendilerine dağıtılan risalelerin bile 1924 yılında dağıtılmamış olduğu¹⁶⁵ şeklindeki görüşlerine ise, Ragıp Bey söz konusu edilen yılda zaten bir mütercim heyeti olmadığı için, böyle bir fayda da sağlanamadığını ifade etmiştir. Daha önceki yıllarda mütercim heyeti olduğu için risalelerin basılabildiğini ancak 1924 yılında tercüme tahsisatı ayrılmadığını, söz konusu olan 1925 yılında ise bu durumun değiştirilmesi için bir mütercim heyeti oluşturularak, bu iş için 9500 lira kadar bir bütçe ayrıldığı şeklindeki sözleriyle duruma açıklık getirmiştir.¹⁶⁶

Resmi Ceride ve Anadolu Ajansı konusunda da bazı eleştirilerinin olacağını söyleyen Feridun Fikri Bey, Resmi Ceride'nin çok düzensiz çıktığını, ayrıca Anadolu Ajansı'nın da meclis müzakerelerini yeterince halka intikal ettiremediğini dile getirmiş ve Anadolu Ajansı'nın idare tarzı hakkında da yeterince bilgi sahibi olmadıklarını, bu konuda Ragıp Bey'den izah beklediklerini ifade etmiştir.¹⁶⁷

Resmi Ceride konusunda haklı olduklarını onaylayan Ragıp Bey, bu konuda bir talimatname hazırladıklarını, bu talimatnameye göre Resmi Ceride'nin haftada üç gün çıkarılarak, meclisin matbaasında basılacağını ve hacminin de Zabıt Cerideleri kadar olacağını dile getirmiştir. 1923 yılına kadar düzenli bir şekilde çıkmış olan Ceride-i Resmîye'nin, 1924 yılında çıkmamasının sebebini de yine Matbaa Müdüriyetinin elinden matbaasının alınmış olmasına bağlamıştır.

Anadolu Ajansı meselesine gelindiğinde ise, ajansın meclis müzakeratını oldukça iyi bir şekilde neşrettiğini ancak idare tarzının gerçekten de değiştirilmesi gerektiğini söyleyen Ragıp Özdemiroğlu, diğer ülkelerde de bu tarz ajansların yarı resmi ya da bir şirket tarafından hükümetin yardımı ile yönetildiğini Anadolu Ajansı'nın da böyle bir şekilde dönüşmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca istihbarat konusunda da Feridun Bey'in görüşlerine katıldığını belirten Özdemiroğlu, 1923 yılına kadar savaş halinde bulunduğu için istihbaratın Matbuat Müdürlüğüne bağlı idare edilmesinin anlaşılır olduğunu ancak artık

¹⁶⁴ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 198.

¹⁶⁵ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 197.

¹⁶⁶ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 199.

¹⁶⁷ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 197, 198.

Hariciye Vekâletine bağı bir organ halinde çalışmasının gerekli olduğunu dile getirmiştir.¹⁶⁸

Feridun Bey'in son olarak bütçede, 28 bin liraya denk gelen neşriyat ve telifat adı altında bir ödenek gördüğünü, bu ödeneği onayladığını ancak bu paranın kıymetsiz ve memlekete yararı dokunmayacak esere harcanmasından çekindiğini ifade etmesi üzerine¹⁶⁹ Ragıp Bey 1923 yılına kadar bu konuda ödenek ayrıldığını ve karşılığının da görüldüğünü dile getirerek, bu yılın bütçesinde de neşriyat için ayrılan ödenek ile birçok iş yapılacağından bahsetmiştir. Öncelikle her ayın 15'inde Ayın Tarihi adında bir mecmua çıkarılacağını söyleyen Özdemiroğlu, bu mecmuanın Avrupa ve diğer dünya ülkelerinde yaşanan gelişmeleri de içereceğini ifade etmiştir. Bunun dışında Ecnebi Matbuatı Hulasaları adı altında da muayyen zamanlarda basılacak bir broşür çıkaracaklarını ifade eden Ragıp Bey, Kanun-i Esasi çıkarılırken Matbuat Müdüriyetinden alınan desteğin de unutulmaması gerektiğini sözlerine eklemiştir.¹⁷⁰

Karesi Milletvekili Ahmet Süreyya Bey'in, bütçede ayrılmış olan ajans tahsisatı ve ajans telgraf ücreti arasındaki farkın açıklanmasını istemesi üzerine Ragıp Bey; ajans tahsisat ücretinin hükümetin kontrolü altında kurulacak olan ajans için koyulduğunu, şimdilik Avrupa başkentlerinde ve gerekli görülen diğer yerlerde muhabir bulunduracak olan ajansın Avrupa'daki muayyen ajans teşkilatlarına da üye olacağını bildirmiş ve konsorsiyom ücreti olarak da Reuter Havas teşkilatına 14 400 lira verildiğini gelecek yıl ise 25 bin lira verileceğini bildirmiştir. Ajans telgraf tahsisatının ise Anadolu Ajansı'nın haberleri ülke de 620 noktaya gönderdiğini ancak gazete çıkarılabilen bu 620 merkez dışındaki yerlere ancak telgraf şeklinde haberlerin gönderilebildiğini ve ayrılmış olan 400 bin liranın da telgraf haberlerinin ücreti olduğunu ifade etmiştir.¹⁷¹

Karahisar milletvekili İzzet Ulvi Bey'in söz alarak, memleket dahilindeki basımların neredeyse İstanbul'dan ibaret ve Anadolu'daki gazetelerinse çok zayıf olduğunu, bu konuda bir çalışma yapıp yapılmayacağını sorması üzerine Ragıp Bey; bu durumun Anadolu'daki kağıt fiyatlarından kaynaklandığını aynı zamanda gazetelerin basım işinin de müşkül bir durum aldığını söyleyerek bu konuda seve seve çalışma yapabileceklerini ancak

¹⁶⁸ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 199, 200.

¹⁶⁹ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 198.

¹⁷⁰ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 200.

¹⁷¹ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 200, 201.

bunun için öncelikle hükümetten bir teklif gelmesinin gerekliliğini dile getirmiştir.¹⁷² Daha sonra fasılların oylamalarına geçilmiştir.

3.2. Celal Sahir Erozan

3.2.1. Hayatı

Celal Sahir Erozan 29 Eylül 1883'te¹⁷³ İstanbul Horhor'da dünyaya gelmiştir.¹⁷⁴ Arapça "geceleri uyumayan" anlamına gelen Sahir ismi Celal Bey'e göbek adı olarak verilmiş, daha sonra şiirlerinde bu ismi ön plana çıkarmıştır.¹⁷⁵ Büyük dedesi Dağıstan Kralı olan Celal Bey'in dedesi Osmanlı devşirme sistemi içerisine girmiş ve ilk görev yeri olarak da Saraybosna Kumandanlığı'na atanmıştır.¹⁷⁶

Celal Sahir Bey'in babası İsmail Hakkı Paşa ise Podgoriça'da doğmuş, küçük yaşında Sadrazam eniştesi Fuat Paşa'nın himayesine girerek İstanbul'da eğitim almış daha sonra da eğitimini devam ettirmesi için Paris'e gönderilmiştir. Mekteb-i Hayriye'de ders nazırlığı ve İkinci Fırka Kumandanlığı yaptıktan sonra Yemen vali ve kumandanlığına atanmıştır.¹⁷⁷

İsmail Hakkı Paşa, İran'da Sünni harekâtında önemli rol oynamış ve padişah III. Ahmet tarafından Şirvan Hanlığı verilmiş olan Hacı Davut Han'ın sülalesinden¹⁷⁸ ve aynı zamanda da Osmanlı Devleti'nin ilk kadın tiyatro yazarı olan¹⁷⁹ Fehime Nüzhet Hanım'la¹⁸⁰ evlenmiştir. Ancak İsmail Hakkı Paşa ile Nüzhet Hanım, Celal Sahir Bey beş

¹⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, a.g.e.,208

¹⁷³ Farklı bir kaynaktan doğumu 1 Ekim 1883 olarak verilmektedir. Altınkaynak, H. (2007). *Türk Edebiyatında Yazarlar ve Şairler Sözlüğü*. (1. Baskı). İstanbul: Doğan Kitap,242.

¹⁷⁴ İnternet: Apaydın, M. (1987). "Celal Sahir'in Şiiri". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, 62. WEB:<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/cusosbil/article/view/5000000839>, 24.09.2014 tarihinde saat: 03.33'te alınmıştır.

¹⁷⁵ Celal Bey Sahir ismini alışı şöyle anlatmaktadır: "Servet-i Fünun'a bir-iki yazı yolladım neşr olunmadı. Sonra o esnada Faik Ali Bey ile tanıştım. O, hapsolmuştu. Hapiste iken yazdığı yazıları Servet-i Fünun'da 'Zahir' ismi ile neşretmişti. Bir gün; O, Sadi ve ben konuşarak sokakta giderken bir nam-ı müstear aradığımı söyledim. Birimizin 'Sahir' kelimesi aklımıza geldi. Galiba bunu bulan Sadi idi. Hepimiz beğendik." Yücebaş, H. (Temmuz 2004). *Yedi Şairden Hatıralar*. (1.Baskı). İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayınları, 106. Torunu Sahir Erozan ise bu ismin kendisine doğduğunda verildiği ancak bunu bilen arkadaşları tarafından sonrasında takma isim ararken önerilmiş olabileceğini ifade etmektedir. Erozan, S. (2014, 17 Kasım). "Celal Sahir hakkındaki görüşme". Sahir Erozan'ın evi, İstanbul.

¹⁷⁶ Erozan, S. (2014, 17 Kasım), Sahir Erozan'ın evi, İstanbul.

¹⁷⁷ Yücebaş, a.g.e., 115.

¹⁷⁸ Okay, M. O. (1993). "Celal Sahir Erozan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.Cilt: 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 245).

¹⁷⁹ Erozan, S. (2014, 17 Kasım), Sahir Erozan'ın evi, İstanbul.

¹⁸⁰ Şair, hatip, tiyatro yazarı ve musikişinas olan Fehime Nüzhet Hanım, dönemin sosyal çarpıklıklarını dile getiren eserler kaleme almıştır. Sanatçılığının yanında II. Meşrutiyet döneminde kadınların yürütmekte olduğu faaliyetlere katılmış ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne dahil olarak Balkan Savaşında yaralanmış olan askerlere bakmıştır. Doğan, S. (2012). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Aydın Kadınlar Şair ve Yazarlar 1850-1950*. (1. Baskı). İstanbul: Akademik Kitaplar, 148. 1925 yılında hayatını kaybetmiştir. Cunbur, M. DuranoğluSaryal, N. (Hazırlayanlar). (1996). *Türk Kadınının Şiiri*. Cilt: 1 (2. Baskı). Ankara: Damar Matbaacılık, 47.

yaşında iken boşanmışlardır.¹⁸¹ Annesi ile birlikte İstanbul'a dönmüş olan Celal Sahir Erozan, yedi yaşında Numune-i Terakki İlkokuluna başlamış¹⁸², ortaokulu Davut Paşa Rüştüyesi'nde tamamladıktan sonra Vefa İdadisi'ne girmiştir.¹⁸³ İdadiden sonra girdiği İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden (o dönemdeki Mekteb-i Hukuk) iki yıl sonra ayrılarak¹⁸⁴ bu okulu bitirememişse de bir dönem Fransız Okulu'na devam etmiştir.¹⁸⁵ Fransızcasını ilerletince, Fransız edebiyatını inceleme şansı bulmuş ve böylece kendi yazınsal değerlerinde de değişme olmuştur.¹⁸⁶

Edebiyatçı kişiliği küçük yaşlarda gelişmeye başlayan Celal Sahir Erozan'ın bu durumunda, şarkı sözleri yazan annesi Nüzhet Hanım'ın da etkisi büyük olmuş ve ilk şiirini de on dört yaşında iken annesine yazmıştır.¹⁸⁷ İlkokul yıllarında bile bu özelliği ile dikkat çeken Erozan “şair çocuk” lakabı ile anılırken, dokuz yaşında methini duyan II. Abdülhamit tarafından saraya davet edilerek kendisine şiir okutturulmuş ve padişah tarafından çok beğenildiği için mükâfatlandırılmış¹⁸⁸ ve liyakat nişanı verilmiştir.¹⁸⁹

1903 yılında Hariciye Nezaretinde memur olarak çalışmaya başlayan Celal Sahir Erozan, 1904 yılında Halet Hanım ile evlenmiş¹⁹⁰, bu evlilikten Nüzhet Sahir, Berin Nadi ve genç yaşta kaybettikleri bir çocukları daha olmak üzere üç çocuğu olmuştur. Daha sonra iki evlilik daha yapmış olan Celal Bey'in ikinci evliliğinden çocuğu olmazken, 1928 yılında Sevim Hanım ile yaptığı üçüncü evliliğinden Türkay Sahir ve Yener Sahir isminde iki çocuğu daha olmuş, çocuklara Sahir isminin verilmesi ailede bir gelenek haline gelmişken 1937 yılında doğmuş olan Türkay Bey'in ismi bizzat Atatürk tarafından verilmiştir.¹⁹¹

Hayatı boyunca genelde yayın faaliyetleri ve edebiyat ile uğraşmış olan Celal Sahir Erozan, 1907 yılında Davut Paşa İdadisi'nde Fransızca Öğretmenliği, 1909 yılında Mercan

¹⁸¹ Yıldız, S. (Ocak 2010). *Celal Sahir Erozan'ın Dergiciliği ve Kitap Dergileri I-VIII Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Sivas. WEB: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>, 23.11.2013 tarihinde saat:23.17'de alınmıştır.

¹⁸² Apaydın, a.g.m., 1987, 62.

¹⁸³ Yıldız, a.g.t., 2.

¹⁸⁴ Dil Derneği İnternet Sitesi Celal Sahir Erozan maddesi, WEB: <http://www.dildernegei.org.tr/TR,454/celal-sahir-erozan.html>, 24.09.2014 tarihinde saat:03.27'de alınmıştır.

¹⁸⁵ Öztürk, a.g.e., Cilt: 3, 625.

¹⁸⁶ Dil Derneği İnternet Sitesi Celal Sahir Erozan maddesi, WEB: <http://www.dildernegei.org.tr/TR,454/celal-sahir-erozan.html>, 24.09.2014 tarihinde saat:03.27'de alınmıştır.

¹⁸⁷ Apaydın, a.g.m., 64.

¹⁸⁸ Yıldız, a.g.t., 2.

¹⁸⁹ Dil Derneği İnternet Sitesi Celal Sahir Erozan maddesi, WEB: <http://www.dildernegei.org.tr/TR,454/celal-sahir-erozan.html>, 24.09.2014 tarihinde saat:03.27'de alınmıştır.

¹⁹⁰ Yıldız, a.g.t., 2.

¹⁹¹ Erozan, S. (2014, 17 Kasım), Sahir Erozan'ın evi, İstanbul.

İdadisi'nde Türkçe Öğretmenliği görevlerinde bulunmuş, I. Dünya Savaşı sırasında da bir dönem ticaret ile meşgul olarak komisyonculuk ve ayrıca muhtarlık da yapmıştır.¹⁹²

Erozan şiirle ciddi olarak uğraşmaya 1898-1899 yıllarında başlamış¹⁹³, Şarkı isimli ilk şiiri 1898 yılında İrtika'da yayınlanırken¹⁹⁴, Servet-i Fünun Dergisi'ndeki ilk şiiri de 1899 yılında yayınlanmıştır.¹⁹⁵ Daha çok aşk ve kadın temalarını konu aldığı için "Kadın Şairi" unvanını almış¹⁹⁶, Demet adlı bir dergi yayınlayarak burada da kadın haklarını savunmuştur.¹⁹⁷ 1909 yılında kurulmuş olan Fecr-i Ati topluluğunun öncülerinden olmuş¹⁹⁸, sanatla ilgili ilk ortak beyanname olan Fecr-i Ati Beyannamesini de 24 Şubat 1910'da Ahmet Haşim, Şahabettin Süleyman gibi 21 sanatçıyla beraber imzalamıştır.¹⁹⁹ 1908 yılından itibaren Turan idealine dayanarak Türkçülük akımını benimseyen²⁰⁰ Celal Bey, aşk temasından başka Milli Harekete dair Halka Doğru ve Türk Sözü gibi dergiler çıkarmıştır.²⁰¹ Balkan ve I. Dünya Savaşlarını şiirlerinde işlemiş, İstanbul'un işgali üzerine Feryat isimli şiirini yazarken, İstanbul İçin Mebus Namzetlerim adlı eserinde de Mütareke'yi haklı görenleri hicvetmiştir.²⁰²

Meşrutiyetin ilanıyla beraber yayılma imkânı bulan Türkçülük akımı beraberinde Türk Derneği'ni getirmiş ve dernek nizamnamesinde derneğin amacı "...dilimizin açık, sade, güzel, ilim lisani olabilecek surette geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlasını ona göre tetkik etmek" olarak belirtilmiştir.²⁰³ Türk Derneğinin kurucularından olan Celal Sahir Erozan 1910 yılında derneğin toplantılarından birinde sadeleştirme işleminin önemini, "Biz bugün Türklerin pek çoğu tarafından kullanılan konuşma dili ile yazı dili arasındaki büyük ayrılığı azaltarak ikisini birbirine yakınlaştırmaya, böylelikle edebiyatımızın, her türlü yazılarımızın yalnız birkaç bin kişinin

¹⁹² Yıldız, a.g.t., 2.

¹⁹³ Apaydın, a.g.m., 64.

¹⁹⁴ Yıldız, a.g.t., 2.

¹⁹⁵ Apaydın, a.g.m., 62.

¹⁹⁶ Yıldız, a.g.t., 3.

¹⁹⁷ Dil Derneği İnternet Sitesi Celal Sahir Erozan maddesi, WEB: <http://www.dildernege.org.tr/TR,454/celal-sahir-erozan.html>, 24.09.2014 tarihinde saat:03.27'de alınmıştır.

¹⁹⁸ Okay, a.g.m., 245.

¹⁹⁹ Polat, N.H. (1987). *Şahabettin Süleyman*. Ankara: Sevinç Matbaası, 35.

²⁰⁰ Apaydın, a.g.m., 68.

²⁰¹ İnternet: Karaca Tağızade, N. (2003). "II. Meşrutiyet Dönemi Türkçenin Sadeleşmesi Tartışmalarında Celal Sahir Erozan". *İlmi Araştırmalar Dergisi* Sayı:16, 58. WEB:<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/fsmiadeti/article/viewFile/1028000428/1028000450>,24.09.2014 tarihinde saat:03.41'e alınmıştır.

²⁰² Apaydın, a.g.m., 68-69.

²⁰³ Okay, C. (2006). *Türk Derneği*. (1. Baskı). Ankara: Akçağ Kitapevi, 12.

halledebileceği bir bilmece olmasından kurtarılmasına uğraşacağız.” sözleri ile ifade etmiştir.²⁰⁴

Türk Ocakları Ve Piyer Loti²⁰⁵ gibi diğer Türkçü ve vatanperver derneklere de katılmış olan Erozan, Sultanahmet’te bulunan evini Türk Derneği’nin lokali olarak tahsis etmiş²⁰⁶, Ziya Gökalp’in Türkçülüğün Esasları isimli eserinin temelleri bu evdeki müzakereler sırasında oluşturulmuştur.²⁰⁷ Celal Bey’in fikirlerinin daima mantıklı olduğunu söyleyen Ahmet Ağaoğlu, Halide Edip ile Ziya Gökalp ve kendisi arasında çıkan Türkçülüğün Esasları sebepli tartışmalarda Sahir Bey’in her zaman her iki tarafı da memnun edecek formülü bulduğunu ifade etmiştir.²⁰⁸

Birinci Dünya Savaşı yıllarında da yazmaktan geri durmayan Erozan, 1914 yılında teklif edilen Darülfünun edebiyat hocalığı teklifini reddederek yayıncılık faaliyetlerine devam etmiş²⁰⁹, Harbiye Nezaretinin kurmuş olduğu Harp Mecmuası’nın başına geçmiştir.²¹⁰

Harf devrimini gerçekleştiren kurulda yer alan Celal Sahir’in dil ile ilgili ileri görüşlülüğü daha 1909 yılında Servet-i Fünun Dergisi’nde yazmış olduğu bir makalesinde geçen “imlanın ıslahı önce harflerin ıslahına bağlıdır” sözlerinden de anlaşılmaktadır.²¹¹ Harf İnkılabından sonra Falih Rıfkı Atay ile beraber, halkın yeni alfabeye okuma ihtiyacını karşılamak amacıyla, Atatürk’ün bazı sözlerini, şair ve yazarların metinlerini ve Nasrettin Hoca Fıkralarını içeren Yeni Kitap isimli bir kitap hazırlamışlardır.²¹²

Celal Sahir Erozan TBMM’nin III. Dönem ara seçimlerine katılarak Zonguldak’tan milletvekili seçilmiş, bu görevini IV. Ve V. Dönemlerde de sürdürmüştür.²¹³ 25 Mayıs 1932’de TBMM, bağımsız devlet parlamentolarının temsilcilerinden oluşan ve merkezi Cenevre’de olup, barış ve toplumsal işbirliğini geliştirmek amacıyla parlamenterler

²⁰⁴ Dil Derneği İnternet Sitesi Celal Sahir Erozan maddesi, WEB: <http://www.dildernegei.org.tr/TR,454/celal-sahir-erozan.html>, 24.09.2014 tarihinde Saat:03.27’de alınmıştır.

²⁰⁵ Ahmet İhsan Tokgöz Piyer Loti Cemiyeti ile ilgili olarak şöyle söylemektedir: “Fransa’da biricik Piyer Loti, bizim aleyhimizde yazıyordu. Biz de Piyer Loti Cemiyeti kurduk. Başkanı bulunduğum o kurum içinde Celal Sahir vardı; rahmetli Süleyman Nazif ve şair Yahya Kemal’de beraberimizdeydi. 1920 Mart’ında İstanbul’un daha zorlu işgali hepimizi ezdi, arkadaşların çoğu Malta’yı boyladılar. Celal Sahir’le bende benim Değirmenköy’deki köy evine çıktık. Orada haftalarca beraber köylü hayatı yaşadık.” Yücebaş, a.g.e., 2004, 126.

²⁰⁶ Okay, a.g.m., 1993, 245.

²⁰⁷ Karaca, a.g.m.,2003, 58.

²⁰⁸ Yücebaş, a.g.e.,2004, 122.

²⁰⁹Ercilasun, B. (1990), “Celal SahirErozan”.*Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri*, Cilt: 10, İstanbul: Ötügen-Söğüt Neşriyat, 151.

²¹⁰ Yücebaş a.g.e.,2004, 126.

²¹¹ Dil Derneği İnternet Sitesi Celal Sahir Erozan maddesi, WEB: <http://www.dildernegei.org.tr/TR,454/celal-sahir-erozan.html>, 24.09.2014 tarihinde Saat:03.27’de alınmıştır.

²¹² Yıldız, a.g.t., 4.

²¹³ Kazım Öztürk, a.g.e., Cilt: 3, 626.

arasındaki temasları artırmaya çalışan Parlamentolar Arası Birlik'e²¹⁴ katılmış, 2 Haziran 1932'de ise Celal Sahir Erozan Türk Grubunun Genel Sekreterliğine getirilmiştir.²¹⁵ Yine 1932 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği üzerine Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulması gündeme gelmiş, Celal Sahir de cemiyetin kurucu üyelerinden olmuştur.

Dil çalışmaları için kurulmuş olan Dil Encümeni'nin dağılması ve 19 Nisan 1931'de kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin, 2-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında düzenlemiş olduğu I. Türk Tarih Kurultayı'nda tarihçilerin dile büyük önem vermeleri Türk Dil Cemiyeti'nin kurulmasını gündeme getirmiştir.²¹⁶ Ruşen Eşref Üneydin, cemiyetin kuruluşunu ve işleyiş şeklinin ortaya çıkışını;

"...11 Temmuz 1932'de Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin davet iltifatlarını aldım... O masanın etrafında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti azaları da vardı. O günlerde ilk tarih kongresi yeni bitmişti... Tarih konuşması bitmek üzere iken Gazi Hazretleri oradakilere sordular: '-Dil işlerini düşünecek zaman da gelmiştir. Ne dersiniz?'... Yüksek düşüncesi sevinçle karşılandı. Gazi Hazretleri: '-Öyle ise Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti gibi bir de ona kardeş bir dil cemiyeti kuralım. Adı Türk Dili Tetkik Cemiyeti olsun.' Buyurdular. Yeni cemiyetin ne gibi işlerle uğraşacağı görüşüldü...

Cemiyetin iki büyük kolu olacaktı: Biri filoloji ve lojistik, biri de Türk Dili filoloji ve lengüistik, hem doğrudan doğruya bu bilgilerle hem de bu bilgiler yollarından Türk Dili ile uğraşacaktı. Türk dili kolunun üç bölümü ise: Lügat-ı ıslah, gramer-senteks ve etimoloji bakımından Türk Dilini tetkik ve tespit edecekti.

...Eli ile Samih Rifat Bey'i göstererek. '-Zatı âliniz bunun reisliğinizi almız.' Buyurdular. Umumi Katipliğe de lütfen beni münasip gördüler. '-Şimdi iki aza için de iki arkadaş düşününüz.' Dediler... Azalıklar için Yakup Kadri Bey'le, Celal Sahir Bey'i söyledim." Şeklinde anlatmıştır.²¹⁷

Bu görüşmeden sonra Celal Sahir veznedarlığa, Yakup Kadri de azalığa seçilmiş ve bu dört kişiden oluşan kurucu kurulun ilk işi 26 Eylül 1932'de toplanması kararlaştırılan Dil Kurultayı'nın hazırlık çalışmaları olmuştur. Amacı Türk dilinin sözlük hazinesini

²¹⁴ WEB: https://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/pab/pabnedir.htm, 25.09.2014 tarihinde Saat: 05.50'de alınmıştır.

²¹⁵ Çoker, F. *Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem 1931-1935*, Cilt:1, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 450.

²¹⁶ Tan, N. (Hazırlayan). (2006). *Atatürk ve Türk Dil Kurumu*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 13.

²¹⁷ Birinci, N. ve Sağlam, N. (Hazırlayanlar). (2002). *Ruşen Eşref Üneydin Bütün Eserleri*. Cilt:6. Ankara: TTK Basımevi, 8.

özleştirmek ve dili geliştirmenin yollarını aramak olarak belirtilen kurultay için, Anadolu Ajansı aracılığıyla aydınlardan konuyla ilgili tezler istenmiştir.²¹⁸

Kurultayda, Lugat ve Islah Kolu kurulmuş ve başkanlığına Celal Sahir Erozan getirilmiş, kolun işlevi de dilin söz varlığın saptamak olarak belirtilmiştir. 1934 yılında II. Türk Dili Kurultayında kolun gerçekleştirdiği sözlük ve terim çalışmaları birbirinden ayrılarak kolun adı Lugat Kolu olarak değiştirilirken, Celal Sahir Bey'in başkanlığı devam etmiş ancak bu görevde iken hayatını kaybetmiştir.²¹⁹

Fazla sigara kullanımına bağlı olarak, bir dönemdir devam etmekte olan ciğer hastalığının iyice artması sebebiyle²²⁰, 18 Kasım 1935 tarihinde 52 yaşında İstanbul Kadıköy'deki evinde hayatını kaybeden Celal Sahir Erozan²²¹, Bakırköy Mezarlığına defnedilmiştir.²²²

3.2.2 Meclis Çalışmaları

Gazete Primleri Hakkındaki Kanun Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 20 Mart 1930 tarihli toplantısında harf inkılabı sebebiyle sayfa sayısı değişmiş ve maddi olarak zarara uğramış gazetelere prim verilerek maddi hasarlarını karşılamaya yönelik kanun tasarısı görüşülmüştür. Ancak kanunun günlük gazeteleri kapsayacağı ve haftalık gazetelere prim verilmeyeceği anlaşılınca Celal Sahir Erozan, bu gazetelerin muhitin ihtiyacı bu kadar olduğu için haftalık olarak çıktığını belirtmiştir. Kendi suçları olmayan bu durum karşısında prim alamamalarının bu gazetelere haksızlık olacağını belirten Celal Bey, vilayetlerde çıkan gazetelerden çok faydalar elde edeceklerine inandığını ifade etmiştir.²²³

Maliye Vekili Şükrü Saraçoğlu ise konuya açıklık getirmek amacıyla söz almış ve verilecek olan primlerin gümrük resminden muafiyet olması sebebiyle günlük gazeteleri kapsadığını, haftalık ve aylık gazeteler için gümrük olarak verdikleri resmin bir miktar azaltılmasının hem bu gazetelerin bir işine yaramayacağını hem de bu küçük rakamın hesabının tutulmasının büyük bir külfet doğuracağını ifade etmiştir.²²⁴

²¹⁸ Çoker, a.g.e., 394.

²¹⁹ Dil Derneği İnternet Sitesi Celal Sahir Erozan maddesi, WEB: <http://www.dildernegei.org.tr/TR,454/celal-sahir-erozan.html>, 24.09.2014 tarihinde Saat:03.27'de alınmıştır.

²²⁰ Erozan, S. (2014, 17 Kasım), Sahir Erozan'ın evi, İstanbul.

²²¹ Güneş, a.g.e., Cilt: 2, 767.

²²² Öztürk, a.g.e., Cilt: 3, 626.

²²³ TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre: 3, Cilt: 17, Birleşim: 3, İnikat:37, 20.03.1930, 'Meclis Tutanakları', 20.

²²⁴ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 21.

Yapılan görüşmeler sonucunda maddenin tadil edilmesi için takdir verilmiş ve madde encümenine geri gönderilmiştir.

Belediye Kanunu Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 27 Mart 1930 tarihli toplantısında Belediye Kanunu'nun, Belediye Meclisinin Feshiyle ilgili olan 53. Maddesi görüşülmüştür. Madde; 1- Meclisin belirli zamanları dışında toplanması, 2-Belirlenmiş olan yerler dışında toplantı yapılması, 3-Kanunen mükellef olduğu işleri yapmaması ya da geciktirmesi, 4-Siyasetle uğraşması, 5-Belediye azalarının yarısından fazlasının dağılması ve 6-Bir, iki ve dördüncü numaraların gerçekleşmesi halinde Dahiliye Vekaletinin tebliği, İcra Vekilleri Heyetinin kararı, üçüncü maddenin gerçekleşmesi halinde ise Dahiliye Vekaletinin yazılı bildirisi ve Şurayı Devletin kararı üzerine meclisin feshedileceği şeklinde fıkralandırılmıştır.²²⁵

Celal Sahir Bey sayılan bu maddelerin asayiş ve düzen için çok önemli olduğunu, gerçekleşmeleri halinde hemen müdahale edilmesi gerektiğini ancak hemen feshe gitmek yerine önce bunların ortaya çıkmaması için gerekli önlemlerin alınması gerektiğini ifade etmiştir.²²⁶ Bu amaçla “6 numaralı fıkranın, 1-2-ve 4'üncü numaraların gerçekleşmesi halinde Dahiliye Vekaletinin ve İcra Vekilleri Heyetinin kararıyla belediye meclisinin toplanması geçici olarak engellenir ve Şurayı Devletin kararı üzerine Reisicumhurun onayıyla meclis feshedilir.” şeklinde bir tahrir vermiştir. Ancak Celal Bey'in tahriri meclis tarafından reddedilirken, madde olduğu haliyle kabul edilmiştir.²²⁷

Meclis Tahkikatı İcrasında Takip Olunacak Usul Hakkındaki Muhtelit Encümen Mazbatası Münasebetiyle Sözleri

Barut inhisarı şirketiyle ilgili olarak yapılan adli bir inceleme sırasında Trabzon mebusu Hasan Bey'in, Maliye Vekaletinde bulunduğu döneme ait bir takibat yapılması gerekmiş ancak bunu yapmadan önce konuyla ilgili dahili nizamnamenin incelenip düzeltilmesi gerekliliğine dair Giresun Mebusu Hakkı Tarık Bey bir tahrir vermiştir. Bu tahrir üzerine Adliye ve Teşkilat-ı Esasiye Encümenlerinden oluşturulan Karma Encümen bir mazbata hazırlamışlardır.

Bu mazbataya göre dahili nizamnamenin 170. Maddesinin 169. Madde ile birleştirilmesine ve 170. Madde olarak da

²²⁵ TBMM, Zabıt Ceridesi, “Devre: 3, Cilt: 17, Birleşim: 3, İnikat: 40, 27.03.1930,” “*Meclis Tutanakları*”, 82.

²²⁶ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 83.

²²⁷ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 86.

“Adliyece bir işin takibi sırasında İcra Vekillerinden birinin vazifesinden münbais bir husustan dolayı vazife noktasından verilen bir kararla Meclise müracaat vuku bulursa Heyeti Umumiye bu hususta Meclis tahkikatına mahal olup olmadığını tayin için evvel emirde beş kişilik bir encümen teşkil eder ve Meclise bu encümenin mazbatasını arz edilir.”²²⁸

İfadesinin yazılmasına karar verilmiş ve mazbata TBMM'nin 13 Haziran 1932 tarihli toplantısında meclisin onayına sunulmuştur. Celal SahirEozan ise maddenin başındaki “bir işin takibi sırasındaki” ifadesinin kaldırılması ve “vazife noktasından” ifadesi yerine de “adem-i vazife noktasından” ifadesinin getirilmesi gerektiğini söylemiş ve bununla ilgili olarak takrir vermiştir.²²⁹

Takririnin sebebini bugün görüşülmekte olan meselenin bir vekilin vekaleti zamanındaki bir muameleye dayandığını ancak bugünkü muamelesiyle ilgili bir konu olsaydı bir vatandaşın bunu meclise ihbar etme gibi bir şansının olmayacağı için maddenin düzeltilmesi gerektiği şeklinde açıklamış ancak Celal Bey'in takriri meclise kabul edilmezken, madde olduğu şekli ile kabul oyu almıştır.²³⁰

Türkiye İskele ve Limanları Arasında Posta Seferleri Hizmetinin Devlet İdaresine Alınmasına Dair Kanun Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 9 Temmuz 1932 tarihli toplantısında Türkiye'deki iskele ve limanlar arasında yapılacak olan posta seferlerinin devlet idaresine alınmasıyla ilgili olan kanun görüşülmüştür. Kanunun satın alınmasına karar verilen gemilerden ileri gelecek olan anlaşmazlıklar konusunda Seyrisefain İdaresi ve diğer alakadarlar tarafından seçilecek iki kişilik bir heyetin tetkikine başvurulacağına ancak burada da anlaşamama durumunda İktisat Vekilinin vereceği kararın kati olmasını içeren 7. maddesine Celal Sahir Erozan'ın bir noktada itirazı olmuştur.

Maddenin birinci fıkrasındaki “satın alınacak gemilerdeki müstahdem” ifadesinin eksik olduğunu belirten Sahir Bey, bu işle uğraşan gemilerde birçok insanın çalışmakta olduğunu ancak şimdi devletin posta işini üzerine alırken satın alacağı gemi mürettebatının işlerine devam ederken, satın alınmayan gemilerdeki mürettebatın işsiz kalacağına değinmiştir. Bu amaçla Erzurum mebusu Hakkı Şinasi Bey ile beraber maddeye “satın alınmayan

²²⁸ TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre: 4, Cilt: 9, Birleşim: 1, İnikat: 63, 13.06.1932, ‘Meclis Tutanakları’, 139.

²²⁹ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 140.

²³⁰ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 142.

gemilerin açıkta kalacak kaptan ve müstahdemleri ilk açılacak vazifelere tercihan tayin olunur” ifadesinin eklenmesini istemişlerdir.²³¹

Takrir üzerine İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey söz almış ve “istihdam olunurlar” ifadesinin hükümete bir vazife yükleyeceği için maddenin aynen kabul edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Yapılan oylama da Sahir ve Hakkı Beylerin takriri kabul edilmezken, madde olduğu şekli ile kabul edilmiştir.²³²

Matbuat Kanunu Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 25 Temmuz 1931 tarihli toplantısında Matbuat Kanunu görüşülmüştür. Kanunun matbaa açmayla ilgili olan ikinci faslının görüşülmesi sırasında Celal Sahir Erozan 6. Maddede “risale” tabirinin geçtiğini ancak onun yerine “mecmua” kelimesinin kullanılması gerektiği konusunda encümeni uyarılmış ve encümen kabul ederek kelimenin yazılışını değiştirmiştir.²³³

Aynı kanunun dokuzuncu maddesinde gazete ve mecmua çıkarmak isteyenlerin, buldukları yerin en büyük mülki memuruna vermeleri gereken evraklar ve bilgiler fıkralar halinde belirtilmiştir. Celal Sahir Erozan maddenin fıkralarına ayrı ayrı değinerek öncelikle, b fıkrasındaki ikametgah ifadesinin akla oturan yeri getirdiği için bunun yerine iş ve ev adresi tabirinin kullanılmasını teklif etmiştir.

D fıkrasında neşriyatı fiilen idare edecek kişi bilgisinin istenmesine de değinen Celal Bey, fiilen neşir ifadesinin daha önceki gazetelerde göstermelik olarak bulunun mesul müdür ifadesini getirdiğini bu sebeple bunun yerine belli bir unvan kullanılarak neşir ifadesinin getirilebileceğini söylemiştir. E fıkrasında basılacak matbaa ve matbaacının adından başka nerede basılacağına da soruluyor olmasını eleştiren Erozan, matbaa bilindikten sonra zaten nerede basıldığının da bilineceğine değinmiştir.

Celal Sahir Erozan'ın İ fıkrasında gazete ya da mecmua sahibinin memleketinin de sorulmasını gereksiz bulduğunu²³⁴ belirtmesi üzerine Kayseri mebusu Sait Azmi Bey Muhtelit Encümen namına söz almış ve Celal Bey'in eleştirdiği noktalara açıklama getirmiştir. İkametgah ifadesi yerine ev ve iş yeri adresi ifadesinin kullanılmasının encümence de onaylandığını söyleyen Sait Bey, Celal Bey'in D fıkrası ile ilgili olarak

²³¹ TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre: 4, Cilt: 9, İçtima: 1, İnikat: 81, 09.07.1932, ‘*Meclis Tutanakları*’, 533.

²³² TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 534.

²³³ TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre:4, Cilt: 3, Fevkalade İçtima, İnikat: 35, 25.07.1931, ‘*Meclis Tutanakları*’, 359.

²³⁴ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 360.

söylediği naşir ifadesinin kullanılmasının da mümkün olduğunu yine encümen namına belirtmiştir.

Celal Bey'in değindiği noktalara açıklık getirmeye devam eden Sait Bey, matbaa ve matbaacının adı belli olduktan sonra nerede basıldığının bu bilgilerle öğrenilemeyeceğini, bazen gazetelerin bir yerde idare edilirken, başka bir yerde basılabildiğini ifade etmiştir. Ayrıca gazeteyi çıkaran kişinin nereli olduğuyula ilgili bilginin de gerekirse kanuni takibat sırasında işe yaraması amacıyla sorulmuş olduğunu dile getirmiştir.²³⁵ Madde, Celal Bey'in önerdiği üzere ikametgah yerine ev ve iş yeri adresi ifadeleri kullanılarak tekrar okunmuş ve kabul edilmiştir.²³⁶

Kanunun 12. Maddesi gazete ve mecmua sahiplerinin taşınması gereken şartları belirtirken, maddenin C fıkrasında “ yüksek mekteplerden veya lise ile buna muadil diğer bir mektepten şahadetnameli olmak”²³⁷ şartı öne sürülmüştür. Sahir Erozan basın yayın hürriyetini engellememesi açısından bu fıkranın kaldırılması gerektiğini ancak fıkra kaldırılmıyorsa bile en azından ikiliğe sebep olan “yüksek mekteplerden veya liselerden” ifadesinin düzeltilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Şebinkarahisar mebusu Vasfi Raşit Bey ise encümen adına söz alarak fıkranın komple kaldırılmasının mümkün olmadığını ayrıca bahsedilen ifadede söylenmek istenilenin yüksek mektep bulunan yerlerde buralardan mezun olunmasının şart olduğunu, yüksek mektep bulunmuyorsa lise mezuniyetinin kabul edileceğini ifade etmiştir.²³⁸

Kanunun 19. Maddesinde gazetenin üzerinde satışı çıkarıldığı tarihin yazılması gerektiği aksi taktirde beş liradan elli liraya kadar hafif para cezasına çarptırılacağı belirtilmiştir. Bunun üzerine Celal Sahir Bey daha önce 7. Madde de kitaplarla ilgili olarak on liradan yüz liraya kadar bir ceza tespit edilmiş olduğu halde, gazetelerde neden böyle bir ceza indirimine gidilmiş olduğu sorusunu encümene yöneltmiştir. Vasfi Raşit Bey de Celal Bey'in sorusuna kitap uzun sürede çıkarken, gazetenin her gün çıktığı ve her gün işlenebilecek bir suçun cezasının da daha hafif olacağı şeklinde cevaplandırmıştır.²³⁹

²³⁵ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 361.

²³⁶ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 362.

²³⁷ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 362.

²³⁸ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 363.

²³⁹ TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 365.

3.3. Halil Türkmen

3.3.1. Hayatı

1883 yılında Sivas'ın Gürün'ün ilçesinde doğan Halil Türkmen'in babası Tavşanoğullarından Gürünlü Hacı Ahmet Bey, annesi ise Emine Hanım'dır.²⁴⁰ Piyade Yüzbaşı olan Ahmet Bey'in görevi sebebi ile ilk ve orta öğretimini farklı yerlerde tamamlamak durumunda kalan Halil Bey, Askeri Rüştiye'yi Halep ve Askeri İdadi'yi Şam'da bitirdikten sonra 2 Ocak 1902'de Harp Okulu'na girmiştir.²⁴¹

1 Temmuz 1835'te açılan²⁴² Harp Okulu'nda, Emin Paşa'nın isteklerinin Sultan Abdülmecit tarafından kabul edilmesi üzerine bazı değişiklikler yapılmış ve Kurmay Subay yetiştirmek üzere²⁴³ de 1848 yılında Erkan-ı Harp sınıfı oluşturulmuştur.²⁴⁴ Halil Türkmen de 1902 yılında girmiş olduğu Harp Okulu'ndan 6 Nisan 1904'te Mülazım-ı Sanilik rütbesi ile mezun olduğunda Erkan-ı Harp sınıfına ayrılarak²⁴⁵ okulda kalmış ancak "açıkça Hilaf-ı Adab-ı Ubudiyet Beyanatı (padişah aleyhinde beyanatta bulunma) suçlamasıyla"²⁴⁶ Erkan-ı Harp ile bağlantısı kesilmiş ve önce Şam'da bulunan V. Ordu'ya²⁴⁷ oradan da Kerek-Maon ve Akabe bölgesine sürülmüştür.²⁴⁸

Meşrutiyetin ilanının ardından 26 Ağustos 1908'de genel aften yararlanan²⁴⁹ Halil Bey İstanbul'a dönerek eğitimine devam etmiş ancak yine tamamlayamamıştır.²⁵⁰ 17 Aralık 1908'de rütbesi Mülazım-ı Evvelliğe yükseltilen Halil Bey, 13 Mart 1910'da Irak'taki VI. Ordu'ya gönderilmiş, bu sırada rütbesi de 3 Haziran 1908 tarihinden itibaren geçerli sayılmak üzere Yüzbaşılığa yükseltilmiştir.²⁵¹

4 Ağustos 1909'da Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti kurulmuş, ardından ilki İstanbul'da olmak üzere Beyrut, Erzurum, Bağdat, Adana ve Trabzon'da polis okulları

²⁴⁰ Öztürk, K. *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927*. Cilt:3. TBMM Vakfı Yayınları, 795.

²⁴¹ Çağlar, G. (1990). *Bolu Mutasarrıfı Halil (Türkmen) (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

²⁴² Kurtcephe, İ ve Balcıoğlu, M. (1991). *Kara Harp Okulu Tarihi*. Ankara: Kara Harp Okulu Matbaası, 52.

²⁴³ Taşkıran, C. (2009). *Yüzyıllardır Harbiye Harbiye'nin 180 yıllık Tarihi ve En Büyük Harbiyeli Atatürk* (1. Baskı). İstanbul: Doğan Kitap, 50-51.

²⁴⁴ Çoruhlu, T. (1999). "Mekteb-i Hayriye". A.Güler ve S. Akgül(Hazırlayanlar). *Türk Tarihinde Harbiye*. Ankara: Kara Harp Okulu Basımevi, 65

²⁴⁵ Çağlar, a.g.t., 1990, 2.

²⁴⁶ Öztürk, a.g.e., 795.

²⁴⁷ Çağlar, a.g.t., 2.

²⁴⁸ Öztürk, a.g.e., 795.

²⁴⁹ Çağlar, a.g.t., 2.

²⁵⁰ Öztürk, a.g.e., 795.

²⁵¹ Çağlar, a.g.t., 2.

açılmıştır.²⁵² Halil Türkmen de 26 Eylül 1911 tarihinde Bağdat Polis Mektebi'ne Vekil Müdür olarak tayin edilmiştir.²⁵³ “Halil Bey, daha sonra sırasıyla, 7 Ağustos 1912’de XXXVII. Nişancı Tabur II. Bölüğüne, 9 Aralık 1912’de III. Alay II. Tabur III. Bölüğüne, 23 Ocak 1913’te ise tekrar Bağdat Polis Mektebi Müdüriyetine tayin edilmiştir.”²⁵⁴

1914 yılının Ekim ayında İnayet Hanım ile evlenmiş ve bu evlilikten Ömer Livaülhak, Ahmet Nidaülhak, Mehmet Doğan ve Emine Nihal olmak üzere bir kız üç de erkek çocuğu olmuştur.²⁵⁵ Yine 1914 yılında Divan-ı Harbi Örfi Okulu üyeliğine getirilen Türkmen, 1915 yılında da bahsi geçen divanın özel soruşturma heyeti başkanlığına yükseltilmiş²⁵⁶, daha sonra İstanbul Polis Genel Müdürlüğü Siyasi Şube Müdür Muavinliğine getirilmek sureti ile genel ordu açığına alındığı için 29 Nisan 1917’de istifa etmiş ve ordudan ayrılmıştır.²⁵⁷

1917 yılında Suriye Polis Müdürlüğüne atanmış olan Halil Türkmen,²⁵⁸ 19 Eylül 1918’de ise; savaş döneminde iktisat problemlerinin giderilmesi amacıyla 18 Ağustos 1917’de kurulmuş olan İaşe Umum Müdürlüğünün^{259 260} İhtiyacat-ı Askeriye Şubesi’nin Müdür Muavinliğine getirilmiş²⁶¹ ancak 15 gün sonra istifa ederek Anadolu’ya geçmiş ve milli harekete katılmıştır.²⁶²

Anadolu’ya geçişinden sonraki tüm görevlerinde Milli Mücadele yanlısı olarak hareket edecek olan Halil Türkmen, Suriye eski Polis Müdürü olması ve Kuva-yi Milliye ruhuna

²⁵² Toprak, Z. (1985). “Tanzimat’tan Sonra Osmanlı Kolluk Kuvvetleri”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt: 5. İstanbul: İletişim Yayınları, 1270-1271.

²⁵³ Çağlar, G. a.g.t., 2.

²⁵⁴ Çağlar, a.g.t., 2-3.

²⁵⁵ Çağlar, a.g.t., 4.

²⁵⁶ Öztürk, a.g.e., 796.

²⁵⁷ Çağlar, a.g.t., 3.

²⁵⁸ Öztürk, a.g.e., 796.

²⁵⁹ İnternet: Toprak, Z. (1978). “Cihan Harbi Yıllarında İttihat ve Terakki’nin İaşe Politikası”. *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, 216. WEB: http://www.dlir.org/archive/archive/files/bogazici_1978_vol-6_p211-226_17cd30a397.pdf, 01.12.2015 tarihinde saat: 04.27’de alınmıştır.

²⁶⁰ Savaş dönemi iktisadi sıkıntıların aşmak amacıyla 23 Temmuz 1916’da İaşe Kanun-u Muvakkatı çıkarılmış ve Osmanlı toprakları iaşe bölgelerine ayrılmıştır. (Tekeli, İ ve İlkin, S. (1999). “İaşe Nezareti ve Kara Kemal Bey”, *XII. Türk Tarih Kongresi 12-16 Eylül 1994 Kongreye Sunulan Bildiriler*, Cilt:3. Ankara: TTK Basımevi, 1167). “1 Ocak 1917’de ise iktisadi gelişim için yasa tasarıları hazırlamak, deniz ticaretini özendirici kararlar almak, gümrük ve araçların tarifelerini belirlemek ve genel iktisat politikasını belirlemek amacıyla İktisadiyyat Meclisi kurulmuş ancak bunun bir danışma meclisi olması nedeniyle daha etkin bir nezaretin kurulması gündeme gelmiştir.” (Doğru, C. (2009). “Birinci Dünya Savaşı Döneminde Bir Kurumsallaşma Çabası: İaşe Nezareti”. Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Metinleri, 11). Böylece bu görevin savaş nedeni ile tüm taşınları elinde bulunduran Harbiye Nezareti’ne verilmesi düşünülmüş ve 18 Ağustos 1917 tarihli İaşe-i Umumiyye Kararnamesi ile Harbiye Nezaretine bağlı bir İaşe Umum Müdürlüğü oluşturulmuş ve seferberlik süresince ordu, kurumlar ve ihtiyacı olan yöreler halkının iaşesi bu müdürlüğe devredilmiştir. (Toprak, a.g.m., 216). WEB: http://www.dlir.org/archive/archive/files/bogazici_1978_vol-6_p211-226_17cd30a397.pdf.

²⁶¹ Çağlar, a.g.t., 3.

²⁶² Öztürk, a.g.e., 796.

inanması sebebi ile 21 Haziran 1920 tarih ve 45 Sayılı kararname ile 26 Mayıs 1920 tarihinden itibaren vekâleten Bolu Mutasarrıflığı yapmakta olan IV. Mürettebat Fırka Kumandanı Binbaşı Nazım Bey'in yerine Bolu Mutasarrıflığına atanmıştır.²⁶³

Halil Bey'in Bolu Mutasarrıflığı II. Düzce Ayaklanmasının da başladığı günlere denk gelmiştir. I. Düzce ayaklanmasının bastırılmasında etkili olan Çerkez Ethem ve Binbaşı Çolak İbrahim'in kuvvetlerinin Yozgat ayaklanması üzerine gönderilmesini, düzenli ordu kuvvetlerinin ise o sırada Yunanlılarla ilgilenmesini fırsat bilen isyancılar 19 Temmuz 1920'de tekrar ayaklanmışlar, 8 Ağustos'ta Düzce'yi ele geçirmişlerdir.²⁶⁴ Düzce'nin ardından isyancıların Bolu'ya girmeye teşebbüs etmeleri üzerine Halil Türkmen zararı en aza indirebilmek için Bolu'daki Daire Müdürlüklerindeki memurların Gerede yönünde çekilmeleri talimatını vermiştir.²⁶⁵

Halil Türkmen, 20 Ağustos 1920'de Bolu'daki olayları açıklamak üzere Dahiliye Vekaletinin çağrısı sebebiyle Ankara'ya gitmiş ve 14 Temmuz- 20 Ağustos 1920 arasında Bolu sancağında meydana gelen olaylarla ilgili raporunu Dahiliye Vekaletine sunmuştur. Raporda ayaklanmanın sebeplerine de değinmiş, İstanbul hükümetinin kışkırtmalarını, I. Düzce Ayaklanmasına katılanlar hakkında gerekli tahkikatın yapılmamasını ve Adanalı Arif komutasındaki VI. Fırkanın sorumluluğunu yerine getirememiş olmasını sebep olarak sunduktan sonra 8 Eylül 1920'de görüşmelerini tamamlayarak Bolu'ya dönmüştür.²⁶⁶ İsyancılar da Ankara, Eskişehir, Bilecik ve Uşak'tan takviye birlikler gönderilmesi üzerine yok edileceklerini anlayarak 23 Eylül 1920'de isyana son vermişlerdir.²⁶⁷

Halil Türkmen göreve başladıktan sonra halkın dilinden konuşarak onları Milli Mücadele konusunda bilinçlendirmeye çalışmış, 30 Aralık 1920'de düzenlenmiş olan mitingde de Mustafa Kemal'in her türlü tehlikeyi göze alarak vatanın kurtuluşu için milletin önüne düştüğünü ifade ederek, Bolu halkının da Mustafa Kemal'in yanında yer alacağından emin olduğunu dile getirmiştir.²⁶⁸ Bolu'nun ilçelerini de ziyaret ederek din, vatan ve millet adına milli hükümetin yanında yer almalarını sağlamaya çalışmış²⁶⁹, bu amaçla Nazım Bey

²⁶³ Çağlar, a.g.t., 30-31

²⁶⁴ Kobal, Y. "Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar", H. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca. (Editörler). *Türkler Ansiklopedisi*. Cilt: 16, Yeni Türkiye Yayınları, 136.

²⁶⁵ Evcin, E. (Bahar 2012). "Bolu Livasında Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Faaliyetleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 49, 91.

²⁶⁶ Çağlar, a.g.t., 101.

²⁶⁷ Kobal, a.g.m., 136.

²⁶⁸ Evcin, E. *Milli Mücadele Döneminde Bolu Livasında Düzenlenen Mitingler, İhtifaller ve Tezahürat*, 261-262. WEB: atam.gov.tr/wp-content/uploads/02-erol-evcin.pdf, 15 Kasım 2015 tarihinde saat: 23.43'de alınmıştır.

²⁶⁹ Çağlar, a.g.t., 34-35-36.

tarafından İstihbarat Salonu olarak açılmış olan Ragıp Efendi Kahvesi'nin üst katını Haber Yurdu'na dönüştürmüş ve toplumu bilgilendirmek ve kültürel birliği sağlamak amacıyla da 14 Ocak 1921'de başkanlığını bizzat kendisinin yaptığı Matbuat Heyeti'ni kurmuş^{270 271}, ayrıca sosyal ve kültürel alanda çalışma yapmaları için Bolu Hanımlar Birliği'nin teşkilatlanmasına da yardımcı olmuştur.²⁷²

İsyanın getirdiği hengâmenin dışında TBMM'nin yerine getirmesini istediği tedbirleri de alan Halil Bey, cephede savaşmakta olan askerin ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda da büyük çaba sarf etmiş²⁷³, fedakarca çalışarak cephe konusunda vaat ettiği yardımları yerine getirmiştir.²⁷⁴ Halil Bey'in çabaları ve Müdafaa-i Hukuk üyelerinin çalışmaları sonucunda Batı cephesine gerekli olan malzemeleri götürmek üzere bir kervan oluşturulmuştur.²⁷⁵ Cephe için yapılan yardımlar arasında en dikkat çekici olanı 500 tane koyunun cepheye gönderilmesidir ayrıca 15 Temmuz 1920'de de Halil Türkmen'in halkı mili mücadele konusunda bilgilendirmesi ve çalışmaları sayesinde İzmir, Urfa ve Maraş'ın işgallerini protesto etmek amacıyla düzenlenen mitingde hem yeni askere alınan gençler dualarla cepheye gönderilmiş hem de bu sayede toplanan yardımlar aynı günlerde cepheye ulaştırılmıştır.²⁷⁶

Bolu halkı tarafından sevilen ve saygı duyulan Halil Bey, Binbaşı Nazım ve Kaymakam Osman Bey ile anlaşamamıştır. Özellikle halkın dilinden anlaması ve halka karşı yumuşak tavırları sebebiyle eski İttihatçılarla ters düşmüştür.²⁷⁷ İpsiz Recep ve adamlarının bölgedeki gayri meşru işleri üzerine hadlerini bildirmeye kalkışması da zor durumda kalmasına sebep olmuş, bunun üzerine Mutasarrıflığın teftişini istemiş, Müfettiş Talat

²⁷⁰ Sarı, H. (Haziran 1990). *Milli Mücadele Yıllarında Bolu*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 116-117.

²⁷¹ Matbuat Heyeti'nin kadrosunu Mehmet Zekai Bey şu şekilde ifade etmektedir; "14 Ocak 1921. Dün Mutasarrıf Halil Bey, bizi Belediyeye salat-ı Cuma'yı müteakip davet etmişti. Muallim Ziya Bey ile birlikte gittik. Halil Bey, sebep-i içtimai izah etti. Bolu'da münteşir "Bolu", "Dertli" gazetelerinin maddi ve manevi tekamülleri için Matbuat Heyeti teşkil ettiğini dermiyan eyledi. Bu heyet üçe ayrılıyor: Heyet-i faale, heyet-i fenniye, heyet-i tahririye. Heyet- faaleyi Mutasarrıf Halil Bey, Maarif Müdürü Zülkifl Bey, Sermühendis Sami Bey, Sıhhiye Müdürü İrfan Bey, Diniye Muallimi Ziya Bey, Dertli Sahibi Saib Bey; Heyet-i feniyyeyiMatbaa Müdürü Azmi Bey, Nafia Başkatibi Lütfi Bey, Heyet-i tahririyyeyi Muallim Ziya Bey, İrfan Bey, Muallim Neşet Bey, Muallim Hikmet Bet, ben, Müfettiş Eyüp Sabri Efendi teşkil ediyordu." (Birgören, H. (Hazırlayan). (Temmuz 2009). *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu*. (1. Baskı). Bolu: Kemal Matbaacılık, 168).

²⁷² İnternet: Konukçu, E. (2006). "Cumhuriyetin İlk Bolu Valisi Ahmet Fahreddin." *Atatürk Dergisi*". Cilt:5, 6. WEB:e-dergi.atauni.edu.tr/atauniad/article/view/1025001141/1025001135, 28.09.2014 tarihinde Saat: 23.16'da alınmıştır.

²⁷³ Sarı, a.g.t., 116.

²⁷⁴ Özalp, K. (1988). *Milli Mücadele 1919-1922*. (3. Baskı). Ankara: TTK Basımevi, 176.

²⁷⁵ Sarı, a.g.t., 119.

²⁷⁶ A.g.t., 117.

²⁷⁷ Birgören, a.g.e., 204-224.

Bey'in soruşturmasından aklanarak çıkmasına rağmen suçlu bulunanların cezalandırılmamasına ise oldukça kırılmıştır.²⁷⁸ Kaymakam Osman Bey ve diğerleriyle olan mücadeleleri sebebiyle yorulmuş ve yaşadığı psikolojik baskıya daha fazla dayanamayarak, "Dahiliye Vekaletine göndermiş olduğu 23 Mayıs 1921 tarihli telgrafta; mahcuriyet-i mutlaka-i maneviye altında kalan kendisinin af, nakl ve azl gibi Dahiliye Vekaletinin uygun göreceği şekilde Bolu'dan alınmasını istemiştir."²⁷⁹Dahiliye Vekaletinin durumu daha açık anlatmasını isteyen telgrafi üzerine de 27 Mayıs'ta

"Dâhiliye Vekâleti'ne,

...Bolu Livası aylardan beri zaten zan ve şüphe altında bulunuyor. Liva'nın pek sıkı bir teftiş görmesine rağmen bu zan bir türlü zail olmadı; bilakis tezayüd etti. Bunun en canlı delili, makam-ı devletlerinin teveli eden muahazereleridir... Şimdiye kadar Liva'ya akıl ve hayale gelmedik iftiralarla hücum edenler, Ankara'yı yaygaralara boğarak, hükümeti kar kış demeden Bolu'ya müfettiş izamına mecbur edenler, İncirli facia-i ahiresini oynayanlar, sureti haktan görünerek jandarma kumandanlığında bir tebeddül vuku'unu teşvik edenler, muayyen kuklulardır. Dün ve bugün bu kadar marifet gösteren bu zevat, yarın daha mühim işler başaracaklar, zuhur edecek fenalıkları Bolu'nun bedbaht Mutasarrıfına izafe edeceklerdir. Binaenaleyh bir seneden beri müşfik bir baba gibi idare ettiğim bir livayı şiraze-i intizamdan çıkmış görmekten ise, uzaklaşmağı tercih etmek bir ihtiyatkârlık sayılmamalıdır efendim."²⁸⁰

Şeklinde bir telgraf göndermesi üzerine Vekiller Heyeti'nin 13 Haziran 1921'deki toplantısında Halil Türkmen'in Aydın Mutasarrıflığına atanmasına karar verilmiş²⁸¹, Bolu Mutasarrıflığına ise Fahri Bey getirilmiştir.²⁸²

İstanbul'un TBMM Hükümetine geçmesinden sonra Kasım 1922'de Üsküdar Mutasarrıflığına atanan Halil Türkmen, Nisan 1923'te ise Kocaeli Mutasarrıfı olmuş ve bu görevdeyken de TBMM'nin II. Dönem milletvekili seçimlerine katılarak Zonguldak'tan milletvekili seçilmiştir. 11 Ağustos 1923 tarihinde girmiş olduğu TBMM'de VII. Döneme kadar Zonguldak milletvekilliği yapmıştır.²⁸³ Aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi'nin Kocaeli İl Yönetim Kurulu Başkanlığını yürütürken 15 Haziran 1936 tarihinde devlet-parti kaynaması sırasında Atatürk'ün isteği üzerine bu görevi Kocaeli Valisi İsmail Hamit

²⁷⁸ Çağlar, a.g.t., 199-200.

²⁷⁹ Çağlar, a.g.t., 194.

²⁸⁰ A.g.t., 195-196.

²⁸¹ A.g.t., 200.

²⁸² Birgören, a.g.e., 204.

²⁸³ Öztürk, a.g.e., 796.

Oskay'a devretmiştir.²⁸⁴ Halil Türkmen 19 Aralık 1943'te hayatını kaybetmiş ve Cebeci Asri Mezarlığına defnedilmiştir.²⁸⁵

3.3.2. Meclis Çalışmaları

Ermeni Firarilerin Avdetlerine Müsaade Edenler Hakkında Ne Yapıldığına Dair Şifahi Sual Takriri Münasebetiyle Sözleri

Zonguldak mebusu Halil Bey ve arkadaşları Erzurum Mebusu Rüştü ve Saruhan Mebusu Reşat Beyler 5 Nisan 1924 günü, İstanbul basınının zengin Ermeni firariler ülkeye geri dönmeleriyle ilgili hüznün ve hayret içeren yayınlarda bulduklarını ve bu yayınlardan ortada bir suistimal olduğunun anlaşılması dolayısıyla sual takririnde bulunmuşlar ve gerçekten Ermeni firarilerin geri dönmelerine yardım edenler olup olmadığını ve var ise bunlar hakkında ne gibi tatbikat yapıldığı konusunda hükümetten açıklama istemişlerdir.²⁸⁶

Meclisin 7 Nisan 1924 tarihli toplantısında bu sual tahriri Başvekâlete havale edilmiş²⁸⁷ ve 14 Nisan 1924 tarihli toplantısında da Dâhiliye Vekili Ferit Bey tarafından cevaplanmıştır. Ferit Bey bahsi geçen Ermenilerin İstanbul'a dönmelerinin kanunlar çerçevesinde olduğunu ancak burada söz konusu olanın basın da yer aldığı üzere rüşvet alımı gibi görevi suistimal bulunup bulunmadığının araştırılması olduğunu dile getirmiştir.

İstanbul basınının bir polis heyetinden bahisle, bu adamların memlekete girmesine kolaylık sağladıklarını yazdığını söyleyen Ferit Bey, Benan Değirmenciyan isimli bir şahsın Dahiliye Vekaleti ikinci derece memurlarından birine Osmanlı Bankası aracılığıyla 4500 Lira para gönderdiğini yazdıklarını ve şahsın çalıştığı dairenin bunu yazan gazete hakkında iftira davası açtığını, dava sonucunda da gerçeğin ortaya çıkacağını belirtmiş, ayrıca Dahiliye Vekaletinin hem İstanbul valiliği aracılığıyla hem de İstanbul'da üç müfettişten oluşan bir teftiş heyetinin aracılığıyla bu işi tahkik ettirdiğini söylemiştir.

Yapılan tetkik sonucunda Vekalette çalışan bir müdüre 4500 Lira para geldiğini ancak bu paranın rüşvet olarak mı yoksa Müdafaa-i Milli'de herhangi bir teşebbüse ve depozitoya karşılık olarak mı geldiğinin henüz belli olmadığını, mahkeme sonucunda bunun ortaya

²⁸⁴ İnternet: Koçak, C. (06 Eylül 2014). "1936 Yılında Devlet CHP'ye El Koyduğunda". Star Gazetesi. WEB: <http://haber.star.com.tr/yazar/1936-yilinda-devlet-chpye-el-koydugunda/yazi-936588>, 28 Eylül 2014'te Saat: 14.23'te alınmıştır.

²⁸⁵ Öztürk, a.g.e., 796

²⁸⁶ TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre:2, Cilt:8, Birleşim:37, 14.4.1924. "Meclis Tutanakları", 647.

²⁸⁷ TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre:2, Cilt:8, Birleşim: 31, 7.4.1924 Pazartesi "Meclis Tutanakları", 377.

çıkacağını, müfettiş heyetinden de gelecek olan bilgilerin meclise arz edileceğini sözlerine eklemiştir.²⁸⁸

Dahiliye Vekili Ferit Bey'in konuşmasından sonra söz alan Halil Türkmen öncelikle bu sual tahririyle herhangi bir vekile hücum için fırsat kollamak gibi bir art niyetleri olmadığını, İstanbul basını bu konu hakkında sürekli yayın yaparken takip edebilecekleri tek yolun bir sual takriri vermektir. Geçtiğini dile getirerek söze başlamıştır. İstanbul'da birtakım şirketlerin Avrupa'ya adam kaçırdığının bilindiğini ve bazı memurlarında bu şirketlere yardımcı olmakla beraber, Avrupa'ya kaçırdıkları adamları şimdi de memlekete geri getirmeye çalıştıklarını ve hatta Ankara'da şubeler açtıklarını söylemiştir.

Konuyla ilgili olarak basında her gün isimleri geçen kişileri tek tek anlatmayacağını ancak Sabuhyan isimli kişiyi örnek olarak göstereceğini söyleyen Halil Bey, Sabuhyan'ın Ermeni hükümetinin bir kâğıdıyla Sirkeci'den kalkan bir vapurla İstanbul'u terk ettiğini, hükümetin de bu gidişi firar sayarak Sabuhyan'a ait malları sattığını belirtmiştir. Daha sonra Sabuhyan'ın İstanbul'a gelmiş olduğunu ancak karaya çıkmasına izin verilmediğini, daha sonraki gelişinde ise İstanbul'a ayak bastıktan dört, beş gün sonra haber alınıp tekrar çıkarıldığını söyleyen Halil Bey, Sabuhyan'ın pes etmeyerek, araya başka bir şahsın girmesi ile yeniden tahkikat başlattığını ve böylece yenilenen tahkikatta Sabuhyan'ın suçsuz ve hatta Taşnaklara para vermediği için de yaralanmış olduğu sonucuna varıldığını belirtmiştir. Bu tahkikatın 19 Teşrinievvelde Dahiliye Vekaletine bildirildiğini ve Sabuhyan'ın suçsuzluğuna ya da Taşnaklar tarafından yaralanmasına dair herhangi bir kayıt olmamasına rağmen Dahiliye Vekaletinin 5 Martta, Sabuhyan'ın memlekete girmesine dair izin verdiğini bildiren Halil Türkmen, Sabuhyan'ın Türkiye'ye geldikten sonra da ilk işinin, dava açarak emlak ve mallarını geri istemek olduğunu sözlerine eklemiştir.

Gazetelerin konuyla ilgili çokça yayını üzerine İstanbul Valisi ve Dahiliye Vekilinin konu üzerinde yeniden tahkikat yapılacağını söylediklerini ve sonuç olarak Karnik Sabuhyan, Gümüşgerdan ve Benan Değirmenciyan'ın sınır dışı edilmesine karar verildiğini belirten Halil Bey, bu durumun hatadan başka bir şey ile adlandırılması gerektiğini ve gazetelerinde konu hakkında bazı soruları olduğunu dile getirmiş ve cevaplanmasını istemiştir.²⁸⁹

Halil Türkmen basında geçen ve hemen herkesin de aklında olan bu soruları; İstanbul'da bir şirket daha önceden Rusya'ya gitmiş olan bir çalışanın hesabını kapatmak üzere,

²⁸⁸ TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Cilt: 8, Birleşim: 37, 14.4.1924. "Meclis Tutanakları", 648.

²⁸⁹ A.g.e., 648-649.

gözetim altında olarak Türkiye'ye girmesi için birçok kez başvurduğu halde, bu başvuruyu kabul edilmezken, diğerlerinin geri dönmesine izin verilmesinin sebebi nedir?²⁹⁰ Suçun sıradan bir memura yüklenmeye çalışıldığını ancak orta bir memurun firarilerin dönüşü gibi önemli bir konu hakkında karar verme yetkisi var mıdır? Sabuhyan rüşvet vermiş midir vermemiş midir? Tahtaburunyan'ın İstanbul'a geldiği halde iade edilmesinin sebebinin pazarlıkta anlaşılmadığı olduğu doğru mudur? Bahsi geçen kişilerin dönüşü için kararı kim vermiştir ve bu karar verilirken hükümetin prensipleri doğrultusunda mı hareket edilmiş yoksa söylentilerdeki gibi nüfuzlu kişilerin istekleri mi yerine getirilmiştir? Sabuhyan'ın eşi Nazik Sabuhyan'ın kocasıyla birlikte sınır dışı edilmediği konusunda Polis Müdüriyeti "kadınların ihracı hakkında emir yoktur" açıklamasını yapmıştır, bu istisnanın sebebi nedir? Şeklinde sıraladıktan sonra, konunun başından sonuna kadar sakat bir mahiyette bulunduğunu ve açıklamaya ihtiyaç duyulduğunu²⁹¹ da sözlerine ekleyerek sözü tekrar Dâhiliye Vekiline bırakmıştır.

Ortalığı velveleye veren gazetenin sahibinin, kısmi siyasi birinci şube müdürüken vilayetin "bu adamın karakteri bu vazife için uygun değildir" şeklindeki müracaatı üzerine azledilen Kerim Bey olduğunu söyleyen Dahiliye Vekili Ferit Bey, hükümetin milletin saadet ve geleceği için meseledeki suçluların bulunacağına söz verdiğini dile getirmiştir. Bunun için de üç türlü tahkikat yürüttüklerini belirten Ferit Bey, birine itimat edilmediğinden üç müfettişin birden bu iş için görevlendirildiğini tekrarlayarak, Ankara'da da memur olsun ya da olmasın bu meseleye karışmış olan suçluların, suçlarına göre yargılanacaklarını belirtmiş ve meclisin de Tahkikatı Muhakemat Encümeni aracılığıyla son kararı vereceğini sözlerine ekleyerek açıklamasını sonlandırmıştır.²⁹²

Halil Türkmen'in "gerek cereyan eden müzakerat ve gerekse matbuattaki neşriyat meselenin ehemmiyetini göstermektedir. Hakikati zahire ihraç etmek üzere Meclisi Alinin işe vaziyet etmesini ve azayı kiramdan beş veya yedi zattan mürekkep bir heyeti tahkikiyeninbilintihap teşkiliyle hemen tahkikata mübaşeret edilmesini arz ederim" şeklindeki teklifi ise kabul olunmamıştır.²⁹³

²⁹⁰A.g.e., 650.

²⁹¹A.g.e., 651.

²⁹²A.g.e., 651-652.

²⁹³A.g.e., 652.

1340 Senesi Maarif Vekâleti Bütçesi Münasebet ile Sözleri

TBMM'nin 17 Nisan 1924 tarihli toplantısında, 1924 yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Layihası bünyesinde, Maarif Vekâletinin bütçesinin görüşülmesi sırasında Halil Türkmen, Maarif Vekili Vasıf Bey'e üç tane soru sormuştur.

“Gençliği istikbale hazırlamak ve bilhassa kızları iyi bir valide ve iyi bir zevce olarak yetiştirmek için Maarif Vekâleti ne gibi terbiye umdelerine istinat etmek fikrindedir ve bu umdeleri tespit etmiş midir?” şeklindeki ilk soruya karşılık Vasıf Bey; kızlar ve erkekler noktasında Maarif Vekâletinin ayırım yapmadığını ve yapmayacağını bildirerek, şimdiye kadar kız ve erkek öğrencilerin ayrı programlara tabi tutulmuş olduklarını ancak bundan sonra aralarında fark gözetmeden aynı sistem dâhilinde yetiştirilecekleri şeklini söylemiştir.

Gençliği geleceğe hazırlama meselesinin de bir program meselesi olduğunu dile getiren Maarif Vekili, bu programı tespit etmek ve ders kitaplarını da bu doğrultuda hazırlamak amacıyla uzmanların çalıştıklarını belirtmiştir.

Halil Bey'in, Maarif Vekâleti'nin İlahiyat Fakültesinden ne gibi bir gaye hedeflediği konusundaki ikinci sorusunu, özellikle Vekâletin bir amacının olmadığını ancak TBMM'nin din uleması yetiştirilmesi amacıyla bu konuda bir kanun kabul ettiğini ve kendilerinin de bu kanunu uyguladıklarını dile getirerek cevaplamıştır.

Halil Türkmen'in Müdafaa-i Milliye Vekâletinden, Maarif Vekâletine devir olunan liselerdeki subay öğretmenlerin geleceği için ne planladıkları şeklindeki sorusuna ise, Maarif Vekili Vasıf Bey bu subayların görevlerini yerine getirdikleri müddetçe öğretmenlik yapmaya devam edeceklerini ancak terfi etmek istemeleri halinde orduya geri dönmeleri gerekeceği cevabını vermiştir.²⁹⁴

Bilumum Malulini Askeriyenin Terfih Hakkındaki Kanun Teklifi Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 3 Şubat 1925 tarihli toplantısında, Harp malulü olan askerlerin refaha erdirilmesiyle ilgili kanun teklifi ve yine bu konuda Harp Malulleri Cemiyeti temsilcilerinin vermiş olduğu teklifle söz konusu Terfih kanununun birleştirilmesi meselesi görüşülmüştür.²⁹⁵

²⁹⁴ TBMM, Zabıt. Ceridesi Devre: 2, Cilt: 8, Birleşim: 40, 14.4.1924. ‘‘Meclis Tutanakları’’, 826.

²⁹⁵ TBMM, Zabıt. Ceridesi Devre: 2, Cilt: 13, Birleşim: 46, 03.02.1925. ‘‘Meclis Tutanakları’’, 113.

Balkan, Birinci Dünya ve daha sonra Kurtuluş Savaşı sırasında gazi olan askerlere verilecek harp malulü maaşları için yapılan bu kanun görüşmesi sırasında Halil Türkmen'in, Müdafaa-i Milliye Encümeni Başkanı Ali Bey'e, savaşlarda yararlılık gösterenlere İstiklal Madalyası verilmesi hakkında 400 numaralı kanunun²⁹⁶ çıkmasının üzerinden bir yıl geçmiş olmasına rağmen uygulanmamasının nedenleri sormuştur.

Ali Bey bu kanunun uygulanmasındaki gecikmenin kendilerinin de dikkatini çektiğini, araştırma yapıldığını ve Müdafaa-i Milliye Encümeninin her gün toplanmak suretiyle konuyu çözmek üzere olduklarını belirtmiştir.²⁹⁷

Türkler ve Türk Şirketleri Tarafından İştirak Olunacak Buharlı Sefainin Gümrük Resminden İstisnasına Dair Kanun Münasebeti ile Sözleri

TBMM'nin 19 Şubat 1924 günkü toplantısında, İstanbul Mebusu Ali Rıza ve Ahmet Hamdi Beylerin sunmuş olduğu Türklere ait olan ve Türkler tarafından satın alınacak olan buharlı gemilerin gümrük vergisinden muaf tutulmasıyla ilgili kanun teklifi görüşülmüştür. Bu kanunun "İş bu kanunun ahkâmını icraya Maliye Vekili memurdur" şeklindeki beşinci maddenin görüşülmesi sırasında Halil Türkmen "Heyeti Vekile memurdur, denmelidir" şeklinde bir öneride bulunmuş ve bu öneri kabul edilerek madde bu doğrultuda düzeltilmiştir.²⁹⁸

Ziraat Bankasının 1339 Senesi Bütçe Kanunu Münasebetiyle Sözleri

Meclisin 24 Kasım 1923 tarihli toplantısında, Ziraat Bankasının 1923 yılı bütçe kanunu görüşülmüştür. Bu görüşme sırasında Halil Türkmen, bankanın ülkenin her tarafında şubesi olmaması sebebiyle yeterince istifade edilemediğini ancak bir tarafta Emniyet Sandığı da olmasına rağmen Emlak Bankası ve bir de Eytam Bankası kurulması istendiğini dile getirmiştir.

Bu kadar dağınık ve birbiriyle yardımlaşmayan kuruluşlardansa, işin uzmanlarının konu üzerinde çalışarak tüm bu teşebbüsleri birleştirecek ve ciddi temellere dayanarak zayıf ülke ekonomisini güçlendirebilecek bir müessese oluştursalar memleket için daha faydalı olacağı önerisinde bulunmuştur.²⁹⁹

²⁹⁶ Kanun metni için bkz: TC Resmi Gazete, Tarih: 14.02.1924, Sayı: 57, WEB: www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#, 25 Aralık 2015 tarihinde saat: 00.10'da alınmıştır.

²⁹⁷ TBMM, Zabıt Ceridesi Devre: 2, Cilt: 13, Birleşim: 46, 03.02.1925. 'Meclis Tutanakları', 125.

²⁹⁸ TBMM, Zabıt Ceridesi Devre: 2, Cilt: 6, Birleşim: 106, 19.02.1924. 'Meclis Tutanakları', 159.

²⁹⁹ TBMM, Zabıt Ceridesi Devre: 2, Cilt: 3, Birleşim: 57, 24.10.1923. 'Meclis Tutanakları', 568.

Halil Bey'in bu önerisi üzerine, İktisat Vekili Hasan Bey, Ziraat Bankasının çiftçilere yardım etmek amacıyla kurulmuş olduğu için küçük faizlerle çalışan bir banka olduğunu ancak Eytam Bankası gibi muhatabı tamamen farklı olacak bankaların daha yüksek faizlerle hareket edecek olması sebebiyle böyle bir birleştirmenin mümkün olmayacağını dile getirerek, yüzde on altı ve yüzde on sekizden daha düşük faizlerle çalışması mümkün olmayan bu teşekküllerin doğal olarak Ziraat Bankasıyla da birleşmeyeceğini bildirmiştir.³⁰⁰

Orta Tedrisat Muallimleri Hakkındaki (1/264) Numaralı Kanun Layihası Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 5 Aralık 1923 tarihli toplantısında Orta Tedrisat Muallimleri Hakkındaki Kanun³⁰¹ Layihası görüşülmüştür. Kanunun "Hiçbir muallim kanunen müstelzimi ceza olan ahval haricinde bir sebep ve bahane ile memuriyetinden azledilemez." Şeklindeki 16. maddesi³⁰² görüşülürken Halil Türkmen söz almış ve maddeyle ilgili görüşlerini dile getirmiştir.

Ceza Kanunu'nun herkesin uyması gereken bir kanun olduğunu ancak her zümrenin kendine has suç olarak kabul edilebilecek hareketleri olduğunu ifade eden Halil Bey, nasıl ki askerler için Askeri Ceza Kanunu vardır, memurlar için de buna benzer bir kanun yapılmadığı takdirde üstün makamın herhangi bir sebeple alt makamdaki birinin hareketini suç sayarak görevden azletmesinin önüne geçilemeyeceğini belirtmiştir.

Bozok Mebusu Süleyman Sırrı Bey'in 17. Madde de bunu engelleyecek bir hüküm bulunduğunu hatırlatması üzerine, sözlerine devam eden Türkmen, bu hakkın sınırlandırılması durumunda da üst ve alt makamlar arasında bir fark kalmayacağı için karışıklık çıkabileceğini belirtmiştir. Meseleyi çözenin en uygun yolunun Maarif Encümeninin öğretmenler için hangi hareketlerin suç sayılacağı ve hangi sebeplerle meslekten men edileceklerini belirten bir kanun ya da nizamname hazırlaması olacağını öne sürmüştür.³⁰³

Halil Türkmen'in teklifi üzerine söz alan Maarif Encümeni Mazbata Muharriri Vasıf Bey, görüşülmekte olan kanun maddesinin amacının kişisel hırslar sebebiyle görevlerinden azledilmelerini engellemek olduğunu belirtmiştir. Okullarda öğretmenlerin ne zaman ve ne

³⁰⁰A.g.e., 575.

³⁰¹ Kanun metni için bkz: TC Resmi Gazete, Sayı: 68, Tarih: 07.04.1924 WEB: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/68.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/68.pdf>.

³⁰²TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 4, Birleşim: 62, 5.12.1923. 'Meclis Tutanakları', 69.

³⁰³A.g.e., 71.

şekilde azledileceklerine dair talimatnameler bulunduğunu ifade eden Vasıf Bey, buna rağmen Halil Bey'in teklifinin teklif ettiği gibi bir nizamname hazırlamanın mantıklı olacağını ifade etmiştir.³⁰⁴

Ankara'da Vazifeli Olan Memurlara Zam Yapılmasına Dair Kanun Teklifi Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 26 Ocak 1924 tarihli toplantısında Halil Türkmen ve Niğde Mebusu Ali Galip Yenen "Es'arınğalas ve mesken ücretlerinin yüksekliği dolayısıyla Ankara şehrinde ifayı vazife eden bilcümle memurini mülkiye maşatına zamaim icrasına dair" bir kanun teklifi vermişler ve aynı gün teklif Layiha Encümenine³⁰⁵, 30 Ocak 1924'te ise Muvazene-i Maliye Encümenine gönderilmiştir.³⁰⁶

Halil Türkmen'in fiyatların ve ev kiralalarının pahalılığı sebebiyle Ankara'da çalışmakta olan memur maaşlarına zam yapılması hakkındaki kanun teklifi Muvazene-i Maliye Encümeni tarafından da incelenmiş ve 17 Şubat 1924 tarihli toplantı da encümen tarafından kabul olunmadığı meclise bildirilmişse de TBMM tarafından müzakere edilmesi daha sonraya bırakılmıştır.³⁰⁷ 20 Şubat'ta Halil Bey ve 32 arkadaşı müzakerenin acil yapılmasına dair tahrir vermişlerse de bu tahrir kabul edilmemiş ve müzakere daha sonraki günlere bırakılmıştır.³⁰⁸

25 Şubat 1924 tarihli TBMM toplantısında, 1924 senesi Bütçe Kanunu Layihasının görüşülmesi sırasında söz alan Halil Türkmen, Galip Bey ile birlikte verdikleri kanun teklifinden bahsetmiş ve Memurin Maaşatı başlığı altında pay ayrıldığı için encümene teşekkür etmekle beraber memurların bu paydan yeterince faydalanmadığını iddia edenlere de cevap niteliğinde bir konuşma yapmıştır. Memurlara verilen zamlarla beraber bütçe sarsıldığı için paranın değerinin düştüğünün iddia edildiğini dile getiren Türkmen, 300 bin liranın bütçeyi sarsmayacağını ancak yine de bu durumu düzeltmek amacıyla yeni bir kanun teklifi daha vereceğini ifade etmiştir.³⁰⁹

Hazineden maaşlar için ayrılmış olan paranın azaltılmasına dair olan "Hazine-i Devletten tediye olunan bilcümle maşat ve tahsisattan tenkifat icrası" şeklindeki 2/301 sayılı kanun

³⁰⁴A.g.e., 73.

³⁰⁵TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 5, Birleşim: 90, 26.01.1924. "Meclis Tutanakları", 372.

³⁰⁶TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 5, Birleşim: 92, 30.01.1924. "Meclis Tutanakları", 452.

³⁰⁷TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 6, Birleşim: 104, 17.02.1924. "Meclis Tutanakları", 45-46.

³⁰⁸TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 6, Birleşim: 107, 20.02.1924. "Meclis Tutanakları", 165.

³⁰⁹TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 6, Birleşim: 111, 25.02.1924. "Meclis tutanakları", 357.

teklifi 26 Şubat 1924'te Layiha Encümenine devredilmiş³¹⁰ ancak encümen memur maaşlarının belirli kanun çerçevesinde verildiğini ve memurlar arasındaki eşitliği bozacak olması sebebiyle bu teklifin müzakere edilmesini reddetmiştir.³¹¹

Genel Af Kanunu Münasebetiyle Sözleri

“Zafer ve sulh şerefine erbabı şekavetle fiili şen'i mahkumları müstesna olmak üzere sülüsani müddeti cezaiyelerini ikmal eden mahkûmininbakıyei müddeti cezaiyelerinin affına ve müebbet kürek ve kalebentlik ve nefye mahkum olanların cezalarının da on beş seneye tahviline dair” kanun layihası 17 Aralık 1923 tarihinde TBMM'de görüşülmeye başlanmıştır.

Kanunun, cumhuriyetin ilanına kadar işlenmiş olan suçlardan mahkûm olanların cezalarının yarısında af ve indirim yapıldığını, bu tarihe kadar suç işlemiş olup da henüz kesin hüküm verilmemiş olanlar hakkında da hükümler kesinlik kazandıktan sonra cezalarının yarısının affedileceğini belirten birinci maddesi³¹² okunduktan sonra, maddeyle ilgili takrirler verilmiştir. Halil Türkmen'de takrir vermiş ancak takriri “kanunun daha kapsamlı olmasını isteyen takrirler” arasında görülerek, bu konuda daha açık bir takrir vermiş olan Süleyman Sırrı Bey'in takriri okunmuş ve kanunun daha kapsamlı olarak çıkarılması meclis tarafından reddedilmiştir.³¹³ Ancak Halil Bey 19 Aralık 1923'teki toplantıda tekrar söz alarak, yanlış anlaşılma olduğunu dile getirmiş, aslında daha kapsamlı değil tam tersine yol kesici ve ırza tecavüz suçlarından hüküm giymiş olanların kanundan istisnasını teklif etmiş olduğunu ifade etmiştir.³¹⁴

Layihanın, idam cezalarının on beş sene küreğe, müebbet kürek cezalarının on beş sene küreğe, müebbet kalebentlik cezalarının on sene kalebentliğe ve müebbet sürgün cezalarının da üç sene sürgüne çevrilmesini içeren ikinci maddesinin³¹⁵ görüşülmesi sırasında Halil Türkmen, maddeyi açıklığa kavuşturmak amacıyla soru sorma gereği duymuştur. Türkmen'in, “cezaların yarıya indirilmesi sebebiyle, daha önceden ödenmiş olan para cezalarının yarısının devlet tarafından iade edilip edilmeyeceğine” dair sorusunu,

³¹⁰TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 6, Birleşim: 112, 26.02.1924. "Meclis Tutanakları", 364.

³¹¹TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 7 Birleşim: 20, 24.03.1924. "Meclis Tutanakları", 1018.

³¹²TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 4, Birleşim: 69, 17.12.1923. "Meclis Tutanakları", 275.

³¹³A.g.e., 287-288.

³¹⁴TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 4, Birleşim: 72, 19.12.1923. "Meclis Tutanakları", 295.

³¹⁵TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 4, Birleşim: 72, 22.12.1923. "Meclis Tutanakları", 413.

Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey “devlet hayatının gerekleri sebebiyle bu paraların iade edilmeyeceği” şeklinde cevaplamış³¹⁶ ve madde aynen kabul edilmiştir.³¹⁷

Mondros Mütarekesinin Başlangıcından 23 Ağustos 1923 Tarihine Kadar Geçen Zaman Zarfında Müdafaa-i Memleket Uğrunda İfa Edilmiş Olan Ef’al ve Harekâtın Cürüm Addolunamayacağı Hakkındaki Kanun Münasebetiyle Sözleri

TBMM’nin 6 Ekim 1923 tarihli toplantısında, Mondros Mütarekesinin imzalandığı tarih olan 30 Ekim 1918’den, 23 Ağustos 1923 tarihine kadar geçen süre zarfında, vatani müdafaa etmek amacıyla yapılmış olan hareketlerin suç sayılmayacağı hakkındaki 1/68 sayılı kanun layihası görüşülmüştür.

Kanunun

“Mondros Mütarekesinin tarihi akdi olan 30 Teşrinievvel 1334 tarihinden bil itibar bar sulhun BMM tarafından tarihi tasdiki olan 23 Ağustos 1339 tarihine kadar geçen müddet zarfında müdafaa-i memleket maksat ve gayesiyle teşekkül etmiş olan her nevi cemiyet ve heyetlerle, müfrezelerin kumandan ve efradı mensubini veya mumaileyhimin emirleriyle hareket etmiş bulunan ahar zevat taraflarından ika edilmiş olan memurini resmiye-i devlet taraflarından müdafaa-i memleket uğrunda ihtiyar olunmuş bulunan ef’al ve harekât cürüm addolunamaz. Bunlar hakkında takibat icra edilemeyeceği gibi evvelce mahkûm olarak mahpus bulunanlar varsa derhal tahliye olunurlar.”³¹⁸

Şeklindeki birinci maddesine karşılık olarak Halil Türkmen ve 35 arkadaşı, kanuna dördüncü madde olarak bir madde daha eklenmesini istediklerini ifade eden bir takrir vermişlerdir. Birinci madde hükümlerinin vatani müdafaa maksadı dışında işlenmiş olan suçları kapsamayacağını belirten bu madde isteğine karşılık Saruhan mebusu Vasıf Bey, birinci maddenin etraflıca tartışılarak kabul edilmiş olduğu için tekrar ona karşılık bir madde eklenemeyeceğini ifade etmiştir.

Vasıf Bey’in söyledikleri üzerine söz alan Halil Türkmen, tecavüz etmek ya da keyfi olarak birini öldürmek gibi suçların vatani müdafaa etmekle ilgisi olamayacağını dile getirerek, Kuvay-ı Milliye’ye mensup olan ve bu tarz suçları işlemiş olanların sıkıştırılması dâhilinde silahlarını alarak dağa çıkmalarından korkuluyorsa, jandarmanın bunun da icabına

³¹⁶A.g.e., 415.

³¹⁷A.g.e., 418.

³¹⁸ TBM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 3, Birleşim: 49, 6.9.1923. “*Meclis Tutanakları*”, 270.

bakacağını söylemiştir. Yapılan oylamada da Halil Bey ve arkadaşlarının vermiş oldukları takririn dikkate alınması gerektiği kabul edilmiştir.³¹⁹

Muzır Hayvanların İtlafı Hakkındaki Kanun Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 26 Aralık 1923 tarihli toplantısında, zararlı hayvanların öldürülmesi hakkındaki kanun layihası görüşülmüştür. Kanunun birinci maddesinde zararlı hayvanlardan kastın ne olduğu belirtildikten sonra, bu hayvanların nasıl öldürüleceğini kapsayan ikinci maddenin görüşülmesine geçilmiştir.

“Bu hayvanlardan zarar gören her şehir, kasaba, köy, köy mahiyetinde olan yayla ve çiftlik ahalisi tarafından her sene mezkûr mahallerde hangi muzır hayvanların ne miktarda itlaf olunacağını Hükümet-i Mahalliye tayin ve alakadarlara tebliğ ve ilan eder. Bu suretle tayin, tebliğ ve ilan olunan hayvanları mezkûr mahallin ahalisi öldürmeye veya öldürtmeye ve hayvanların filhakika öldürülmüş olduğunu uzvi bir alamet veya kanaat bahş bir vesika ile Hükümet-i Mahalliye indinde ispata mecburdur. Bunda maada mahalli hükümetler, bu kabil muzır hayvanların itlaf ve izalesi için icabatıklimiye göre senenin muayyen mevsimlerinde kuvayımüsellehanın da muavenetiyle ahali-i mahaliyeye sürek avları tertip ettirmekle mükelleftir. Öldürülen hayvanların kabili istifade aksamı öldürene aittir.”³²⁰

Şeklindeki ikinci maddenin bazı kısımlarına Halil Bey karşı çıkmış ve “ikinci maddenin başlangıcından bundan maada kelimelerine kadar sekiz buçuk satırlık kısmının tayını ve mütebakisinin ipkasını arz ve teklif ederim”³²¹ şeklinde bir de takrir vermiştir. Maddenin pratik olabilmesi açısından “ispata mecburdur” cümlesine kadar olan kısmının çıkarılması gerektiğini ifade eden Halil Türkmen, söz konusu yerlerde yaşayan halkın zaten kendileri için zararlı olan hayvanların hangileri olduğunu bildiklerini için hükümet tarafından herhangi bir ilana ihtiyaç duyulmayacağını belirtmiştir. Ancak Halil Beyin konuyla ilgili takriri TBMM tarafından reddolunmuş ve ikinci madde aynen kabul edilmiştir.³²²

Trabzon ve Rize Vilayetlerine İthal Olunacak Mısırın Gümrük Resmi Hakkındaki Kanun Teklifi Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 28 Şubat 1924 tarihli toplantısında Trabzon, Rize ve Giresun illerine ithal edilecek mısırdan alınacak gümrük vergisi ile ilgili kanun görüşülmüştür. Söz konusu kanunun “1340 senesi Eylülü nihayetine kadar Trabzon, Rize ve Giresun vilayetlerine ithal

³¹⁹A.g.e., 284.

³²⁰TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 4, Birleşim: 74, 26.12.1923. “Meclis Tutanakları”, 480.

³²¹A.g.e., 483.

³²²A.g.e., 484.

olunacak mısırdan tarifei asliyede muharrer resmi asli derecesinde Gümrük Resmi istifa olunur.”³²³ şeklindeki birinci maddesinin oylanması sırasında Halil Türkmen, Trabzon’dan sonra Zonguldak ilinin de kanun maddesine eklenmesini istemiş ve konuyla ilgili bir takrir vermiştir.³²⁴

Zonguldak iline ithal edilecek mısırdan da gümrük vergisi alınmaması ile ilgili verdiği takririn cevaplanmaması üzerine 3 Nisan 1924 günü TBMM Başkanlığına başvuran Türkmen, hızlı sonuç almak adına tekrar bir takrir vermiş³²⁵ ancak takrirleri inceleyen Muvazene-i Maliye Encümeni bu teklifin kabul edilemeyeceğini bildirmiştir.³²⁶

Sabık Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey’in Ailesine Maaş Tahsisatına Dair Kanun Teklifi Münasebetiyle Sözleri

TBMM’nin 12 Nisan 1924 tarihli toplantısında, önceden tahsis olunmuş olan hıdematı vataniye maaşlarının devamı hakkındaki kanun layihası görüşülmüş, bu sırada Siirt Mebusu Halil Hulki Bey ve arkadaşları da “Urfa Mutasarrıf Sabıkı Nusret Bey³²⁷ ailesine hıdematı vataniye tertibinden maaş tahsisine dair” bir kanun teklifi vermişlerdir.³²⁸

Verilen teklifler ve encümen tarafından hazırlanan cetveller incelendikten sonra Halil Türkmen, Muvazene-i Maliye Encümen Reisi Hasan Fehmi Bey’e cetvelde bazı şahısların ailelerine ve çocuklarına ayrı ayrı maaşlar bağlandığını gördüğünü ancak Nusret Bey’in yalnızca ailesine bin kuruş tahsis edilmiş olmasının sebebini sormuştur. Ayrıca vatana hizmet uğruna idam edilmiş olan eski mutasarrıfın için daha merhametli davranılması gerektiğini de sözlerine eklemiştir.³²⁹

Hasan Fehmi Bey de konuya açıklık getirmek amacıyla söz almış ve cetvelde görülen maaşların 1920 ve 1921 yıllarında mecliste kabul edilmiş olan kanunlara tabi olduklarını, meclisin Nusret Bey’in ailesinin de o kanunlara tabi olmasını istemesi halinde encümenin buna karşı çıkmayacağını ifade etmiştir. Ancak verilecek olan paranın toplamda aynı kalacağını belirten Hasan Fehmi Bey aradaki tek farkın eski kanuna tabi oldukları takdirde

³²³TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 6, Birleşim: 114, 28.02.1924. “*Meclis Tutanakları*”, 494.

³²⁴A.g.e., 494.

³²⁵TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 8, Birleşim: 28, 03.04.1924. “*Meclis Tutanakları*”, 248.

³²⁶TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 20, Birleşim: 30. “*Meclis Tutanakları*”, 251-252.

³²⁷Nusret Bey 1876 yılında Yanya’da doğmuştur. Bayburt Kaymakamlığı görevindeyken, Bayburt Ermenileri ile mücadele etmiştir. 14 Haziran 1917’de Mustafa Kemal tarafından Urfa Mutasarrıflığına atanmış ve burada işgalci güçlerle mücadele etmiştir. 6 Kasım 1919’da Ermeni Tehciri meselesi sebebiyle tutuklanmış, Divan-ı Harp-i Örfi’de yargılanmış ve 5 Ağustos 1920’de idam edilmiştir. (İnternet: Kurt, İ. “Tarihin Dönek Mahallinde Bir Şehit: Nusret Bey”). WEB:<http://www.ihsankurt.net/YeniYazilar/nusretbey.asp> adresinden 12.02.2016 tarihinde saat: 10.21’de alınmıştır).

³²⁸TBMM, Zabıt Ceridesi.”Devre:2, Cilt: 8, Birleşim:35, 12.04.1924”. “*Meclis Tutanakları*”, 568.

³²⁹A.g.e., 575.

kaydı hayat şartı olduğu için çocuklarının maaşının yirmi yaşına geldiklerinde kesilemeyeceğini bildirmiştir. Bu şekilde verilecek olan hıdematı vataniye maaşlarının çok genişlediğinin görülmesi sebebiyle encümenin, erkek çocuklarının yirmi yaşına, kız çocuklarının ise evlenene kadar devletten maaş almalarının uygun görüldüğünü ekleyerek sözlerini sonlandırmıştır.³³⁰

Hizmeti Fiiliye-i Askeriyenin Azaltılmasına Dair Kanun Teklifi Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 7 Ocak 1924 günkü toplantısında Askerlik hizmetinin kısaltılmasına dair olan kanunun geçici beşinci maddesinin tadili ile ilgili kanun layihası ve Müdafaa-i Milliye ve Muvazene-i Milliye encümenlerinin mazbataları görüşülmüştür.

“Topçu, Süvari, Muzika, Jandarma, Sanayi, Otomobil, Havaiye ve Bahriye sınıflarının bâlâdaki madde veçhile bir buçuk seneden fazla sebk edecek hizmetlerinin iki misli mükellefiyetlerinin sonunda tenzil edilir. Yani bu suretle yapmış oldukları fazla hizmetleri telafi edilcektir.” Şeklindeki ikinci maddenin görüşülmesi sırasında Halil Türkmen, askerlik süresinin kısaltılmasında hem fikir olduğunu ancak askerlik süresini kısaltırken aynı zamanda kısa sürede asker yetiştirmenin de hedeflendiğini belirterek, medeni ülke ordularında her sınıf için küçük zabıt mektepleri mevcut olduğunu bizde de böyle bir uygulama düşünülüp düşünülmediği sormuştur. Halil Türkmen'in sorusunu Eskişehir Mebusu Arif Bey cevaplamış, küçük zabitanın ıslahına teşebbüs edildiğini ve bu amaçla bir kanun hazırlandığını ifade etmiştir.³³¹

12 Ocak 1924 tarihli toplantıda aynı kanunun görüşülmesine devam edilmiş, “Maksure şeraitini haiz olmayıp da liselerin beşinci sene tahsillerini ikmal etmiş olanlar veya resmi tahsil gördüklerine dair tasdiknamelerini muayene-i intihabiyedekur'a meclislerine ibraz edenler, her altı ay için birer ay hesabıyla hizmeti fiiliyelerinin nihayetinden o kadar ay mezun bırakılırlar”³³² şeklindeki B fıkrası “...veya silah altında buldukları esnada berveçhi bâlâ derece tahsil ve iktisabı malumat edenler”³³³ cümlesi eklenerek tadil edilmiş biçimiyle Müdafaa-i Milliye Encümeni tarafından meclise sunulmuştur.

Müzakere sırasında söz alan Halil Türkmen maddenin tadil edilmiş şekline de karşı çıktığını belirterek, öğretim görmüş bir askeri eğitmekle, öğretim görmemiş olan askeri eğitmek arasında önemli bir fark olduğunu, bu sebeple Encümenin teklif ettiği maddenin

³³⁰A.g.e., 576.

³³¹TBM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 4, Birleşim: 80, 07.01.1924. ‘Meclis Tutanakları’, 732.

³³²A.g.e.,730.

³³³TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 5, Birleşim: 82, 12.01.1924. ‘Meclis Tutanakları’, 56.

son fıkrasındaki “silah altında bulunduğu esnada berveçhi bâlâ derece tahsil ve iktisabı malumat edenler” kaydının kaldırılmasını teklif etmiştir.³³⁴ İstanbul Mebusu Hüseyin Rauf Bey’in de B Fıkrasının tekrar tadil edilmesine dair tavrının kabul edilmesi üzerine, madde encümenine geri gönderilmiştir.³³⁵

Altın ve Ufaklık Para Darbı Hakkında Bir Karar Verilmesine Dair İcra Vekilleri Heyeti Tezkeresi Münasebetiyle Sözleri

TBMM’nin 22 Aralık 1923 tarihli toplantısında Altın ve Ufaklık para darbı hakkında karar verilmesiyle ilgili olan İcra Vekilleri Heyetinin 3/47 numaralı tezkeresi görüşülmüştür. Meselenin çok hızlı bir şekilde hallolması gerektiğini izah eden Maliye Vekâleti Tezkeresi³³⁶ okunduktan sonra, İstanbul Mebusu Yusuf Akçura Türkiye Cumhuriyeti’nin armasının tespit edilmesi ve ilk sikkelerin bu arma ile basılması hakkında bir teklifte bulunmuştur.³³⁷ Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey ise bu teklife cevaben darphane kalıplarının değişmesi için en az beş aya gerek olduğunu oysaki dört yıldır para basılmamış olduğu için sikkelerin bir an evvel basılması gerektiğini söylemiştir. Meclisin bu armaya daha sonra karar verebileceğini ve daha sonradan basılacak olan sikkelerin bu arma ile basılabileceğini ifade etmiştir.³³⁸

Halil Türkmen de söz alarak sikkenin bir an evvel basılmasında hemfikir olduğunu belirterek, meselenin söz konusu celsede halledilmesinden yana olduğunu söylemiş ve devletin işaretinin sikke ile alakası olmadığını ve birçok ülkenin parasında da devlet işaretinden çok farklı baskılar olduğunu ifade ederek³³⁹, sikkelerin üzerinde Kurtuluş Savaşı’nı temsilen kağrı arabası ve köylü kadını konmasına dair bir de tavrı vermiş³⁴⁰ ancak tavrı kabul edilmemiştir.³⁴¹

Yunanistan’a Karşı İlan Edilen Mukabele-i Bilmişil Kararının Esbabı Tehiri Hakkındaki Suali ve Yunan Tebaasına Ait Emvali Gayrimenkulenin İdaresi Hakkındaki Kanun Münasebetiyle Sözleri

Zonguldak Mebusu Halil Türkmen 8 Ocak 1925 tarihinde Hariciye Vekaletine bir sual tavrında bulunmuş ve 5 Ocak tarihli Cumhuriyet gazetesinde, Yunanistan’a karşı ilan

³³⁴A.g.e., 63.

³³⁵A.g.e., 64.

³³⁶TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 4, Birleşim: 72, 22.12.1923. ‘‘Meclis Tutanakları’’, 391-392.

³³⁷A.g.e., 395.

³³⁸A.g.e., 395.

³³⁹A.g.e., 396.

³⁴⁰A.g.e., 398.

³⁴¹A.g.e., 401.

edilmiş olan mukabele-i bilmisil kararının ertelenmiş olduğuna dair bir haber olduğunu, haber doğru ise sebebini öğrenmek istediğini bildirmiştir.³⁴² 12 Ocak'ta sual takriri Hariciye Vekaletine havale edilmiş³⁴³, 19 Ocak'ta da Hariciye Vekili Şükrü Kaya Bey tarafından cevaplanmıştır.

Şükrü Bey cevabında mukabele-i bilmisil tedbirini gerektiren şartların henüz geçmiş olmadığını ancak ülkemiz kanun memleketi olduğu için, hukukun da kanunlara bağlı olduğunu bildirmekle beraber, Dahiliye ve Hariciye Vekaletlerince kabul edilmiş olan kanunun söz konusu celsede de meclisin onayına sunulacağını söyleyerek, TBMM tarafından da kabul edildiği takdirde uygulanacağını ifade etmiştir.³⁴⁴

Celsenin devamında Yunanistan'ın, Türklerin mallarına el koyması karşılığında Türkiye Cumhuriyeti'nin de Yunanlıların mal varlıklarına el koyacağına dair hazırlanmış olan kanunun oylanmasına geçilmiştir. Türkiye'de bulunmayan Yunan tebaanın gayrimenkullerine Maliye Vekaletince el konularak buradan elde edilecek gelirin, 18 Kasım 1912 tarihinden önce Yunanistan'ı terk etmiş bulunan Türklere, Yunan hükümeti kendilerini bu gayrimenkullerden men ettiği müddetçe paylaşılacağına dair olan birinci madde okunmuştur. Söz konusu maddenin üzerine Halil Türkmen "Birinci maddenin şekli atide tadil ve kabulünü teklif ederim. Yunanistan'da emlaki bulunan Türk tebaasının tasarruflarını temin için hükümet Yunanlılara karşı mukabele bilmisil icrasına mezundur." Şeklinde bir takrir vermiştir.

Takririni açıklamak için söz alan Halil Bey, maddenin yalnızca Türkiye'de yaşamakta olan Türklerin haklarının savunulduğunu oysa Yunanistan'ın, orada yaşayan Türklere de aynı muameleyi yaptığını ve maddenin olduğu haliyle kabul edilmesi durumunda Yunanistan'a ki Türklere yapılan muamelenin karşılıksız kalacağını ifade etmiştir. Bu sebeple hükümete direk mukabele bilmisil hakkının verilmesi gerektiğini dile getirmiştir.³⁴⁵

Halil Türkmen'in sözleri üzerine Hariciye Vekili Şükrü Kaya Bey, Halil Bey'in takririnin uygun olduğunu ancak bu durumun hukuken şartlarına bağlı olarak yazılması gerektiğini bildirmiştir.³⁴⁶ Bunun üzerine birinci maddenin sonuna "icabında Türkiye'deki Yunanlıların emlakini de iş bu madde-i kanuniye mucibince idareye Hükümet

³⁴²TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 12, Birleşim: 37, 19.01.1925. "Meclis Tutanakları", 159.

³⁴³TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 12, Birleşim: 35, 12.01.1925. "Meclis Tutanakları", 86.

³⁴⁴TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 12, Birleşim: 37, 19.01.1925. "Meclis Tutanakları", 160.

³⁴⁵A.g.e., 182.

³⁴⁶A.g.e., 183.

mezundur”³⁴⁷ cümlesi eklenerek madde oylamaya sunulmuş ve TBMM’ce kabul edilmiştir.³⁴⁸

Telgraf ve Telefon Umurunun Tensiki Hakkındaki Kanun Münasebetiyle Sözleri

TBMM’nin 19 Ocak 1924 tarihli toplantısında telgraf ve telefon işlerinin düzenlenmesiyle ilgili kanun teklifi görüşülmüştür. Kanunen yasaklanmamış olan herkesin telgraf ve telefon tesisatından ücretini ödemesi suretiyle yararlanabileceğine ve şahısların gerekli görüldüğü takdirde kimliklerini ispatlamak durumunda olduklarına dair olan 7. Maddenin görüşülmesi sırasında Halil Türkmen bu maddenin gereksiz olduğunu ifade etmiştir. Haberleşmeden men edilecek kişileri belirleyecek bir polis kitlesi varken telgraf ve telefon idaresini böyle bir taahhüt altında bırakmanın gereksiz olduğuna değinen Halil Bey, maddenin kimliğini ispatlama kısmının ise vatandaşı, telgraf ve telefon memurlarının oyuncağı haline getireceğini³⁴⁹, memurun herhangi bir sebeple hoşlanmadığı birine kimliğini ispatlayabileceğini³⁵⁰ öne sürerek maddenin kaldırılmasını teklif etmiştir. Halil Türkmen’in maddenin kaldırılmasıyla ilgili takriri kabul edilmiş ve yedinci madde kanun metninde çıkarılmıştır.³⁵¹

Yine aynı kanunun, Hükümetin telgraf ve telefon haberleşme ve konuşmalarından hiçbir surette mesuliyet kabul etmeyeceğine dair olan, “Hükümet telgraf ve telefon muhaberat ve muamelatından dolayı birgûna mesuliyet kabul etmez.”³⁵² Şeklindeki 8. Maddenin görüşülmesi sırasında söz alan Halil Türkmen, muamelat ve muhaberatın birbirlerinden farklı şeyler olduğunu, devletin muhaberat yani insanların birbirlerine verecekleri iyi ya da kötü haberler dolayısıyla tabii ki mesuliyet alamayacağını³⁵³ ancak muamelat açısından mesuliyet alınması gerekeceğini söyleyen Halil Bey’in konuyla ilgili verdiği takrir³⁵⁴ kabul edilmiş ve muamelat kelimesi maddeden çıkarılmıştır.³⁵⁵

21 Ocak’ta da Telgraf ve Telefon Kanunu’nun müzakeresi devam etmiş, kanunlara aykırı olan haberleşme ve görüşmelere el konulabileceğini içeren 9. Maddenin görüşülmesi esnasında Halil Türkmen, yapılan haberleşmelerin kanuna uygun olup olmadığına karar vermek için memleketin her noktasına daimi sansür heyetleri gönderilmesi mümkün

³⁴⁷A.g.e., 184.

³⁴⁸A.g.e., 184.

³⁴⁹TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 5, Birleşim:86, 19.01.1924. ‘‘Meclis Tutanakları’’, 222.

³⁵⁰A.g.e., 223.

³⁵¹A.g.e., 225.

³⁵²A.g.e., 227.

³⁵³A.g.e., 234.

³⁵⁴A.g.e., 235.

³⁵⁵A.g.e., 236.

olmadığından³⁵⁶, ayrıca bu tarz haberleşmeyi yapacak kişilerin illa ki telgraf değil mektup da kullanabileceklerini ifade ederek maddenin kaldırılmasını teklif etmiştir.³⁵⁷ Yapılan görüşmelerden sonra bu maddenin anlamsız olacağına karar verilmiş ve maddenin kanun metninden çıkarılması kabul edilmiştir.³⁵⁸

23 Ocak 1924 tarihinde Telgraf ve Telefon Kanunu'nun cezalarla ilgili üçüncü faslının görüşülmesine geçilmiştir. Telgraf ve telefon haberleşmesini kasten engelleyen ya da geciktiren, bir telgrafi kasten imha eden ya da sahte telgraf ve telefon görüşmesi düzenleyen ve böyle bir durumdan haberi olduğu halde bunu üstlerine bildirmeyen veyahut bildirilmesini engelleyen telgraf ve telefon memurlarına on beş günden üç aya kadar hapis cezası verilmesine dair olan 20. Madde müzakereye açılmıştır. Bu sırada söz alan Halil Türkmen, Adliye Encümeninin bu maddeyi yazarken yalnız normal günleri ve vatandaş haberleşmelerini göz önüne aldığı ancak olağanüstü bir hal ya da herhangi bir devlet haberleşmesinde bu suçu işleyenler için verilecek olan cezanın çok az olacağını belirtmiştir. Bu sebeple maddenin Adliye Encümenine iade edilerek, uygun bir ceza verilecek şekilde düzenlenmesi gerektiğini ifade etmiş, Adliye Encümeninin de talebi üzerine madde düzeltilmek üzere encümene sevk edilmiştir.³⁵⁹

Meclis İdare Azaları İntihabında Vergi Kaydı Aranmaması Hakkındaki Kanun Teklifi Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 20 Aralık 1923 günkü toplantısında, Kütahya eski mebusu Cemil Bey'in Arazi ve Emlak Vergisiyle mükellef olmalarından dolayı, bilgisinden yararlanılabilecek bir çok kişinin vatan hizmetinden geri kalması sebebiyle vermiş olduğu "Meclis idare azaları seçiminde vergi kaydı aranmaması" hakkındaki kanun teklifi ve Dahiliye Encümeni mazbatasını görüşülmüştür.

Seçilecek olan azalarda vergi kaydı değil, 30 yaşını geçmiş olmak, okur-yazar olmak ve halk arasında kötülükle ünlenmemiş olması şartlarının aranmasıyla ilgili teklifin³⁶⁰ görüşülmesi sırasında, Halil Türkmen Meclis-i İdare kurumunun Tanzimat döneminde Avrupa'yı mutlu etmek adına oluşturulmuş olduğu, halk için de bir yarar sağlamadığı sebepleriyle kaldırılmasının daha mantıklı olacağını ifade etmiştir.³⁶¹ Yapılan görüşmelerden sonra Dahiliye Vekili Ferit Bey kanunun encümene iadesini teklif etmiş ve

³⁵⁶TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 5, Birleşim: 87, 21.01.1924. "Meclis Tutanakları", 264.

³⁵⁷A.g.e., 265.

³⁵⁸A.g.e., 270.

³⁵⁹TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 5, Birleşim: 88, 23.01.1924. "Meclis Tutanakları", 294-295.

³⁶⁰TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 4, Birleşim: 71, 20.12.1923. "Meclis Tutanakları", 366-367.

³⁶¹A.g.e., 378-379.

teklifi kabul edilerek mazbata incelenmek üzere Dahiliye Encümenine geri gönderilmiştir.³⁶²

Memurini Mülkiye Tekaüt Kanunu'nun 23. Maddesinin Tadiline Dair Kanun Teklifi Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 20 Aralık 1923 tarihli toplantısında, Kırşehir eski mebusu Sadık Bey'in Memurini Mülkiye Tekaüt Kanunu'nun 23. Maddesinin tadiline dair vermiş olduğu kanun teklifi ve yetim ve dul maaşlarının ölümün gerçekleşmiş olduğu tarihten itibaren hesaplanarak verilse bile konu ile ilgili muameleler tamamlanıncaya kadar geçen süre zarfında yetim ve dulların sıkıntı çekmesini önlemeye dair olan Kavanini Maliye Encümeni mazbatası görüşülmüştür.

Bu görüşme sırasında Halil Türkmen konuya farklı bir bakış açısı getirerek, hazır bu kanun görüşülüyorken sivil ve askeri memurlara zam yapıldığı sırada dul ve yetim maaşlarına da zam yapılması teklifini öne sürmüştür. Yetim ve dulların hayatını kolaylaştırmak için, memur maaşlarından yapılacak küçük bir kesintiyle bütçe açığı oluşmadan bu meselenin halledilebileceğini ifade etmiştir.³⁶³

İzale-i Şekavet Kanunu Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 10 Ekim 1923 tarihli toplantısında Eşkîyalığı Kaldırma Kanunu görüşülmüştür. Kanunun eşkıyalara yardım ve yataklık edenlerle ilgili 4. Maddesinin müzakeresi sırasında Halil Türkmen eşkıyalara yataklık yapanlarla ilgili olarak açıkla yapmak istediğini bildirmiş ve söz almıştır. Eşkîyanın kim olduğunun bulunmasının kolay olduğunu ancak eşkıyaya yataklık edenler söz konusu olduğunda bunun ilan edilmeden önce birtakım tahkikatlara bağlanması gerekeceğini çünkü hiçbir şeyden haberi olmayan birinin düşmanları tarafından eşkıyaya yataklık ediyor denilerek yaftalanabileceğini ayrıca kişi yataklık etmediği halde iftira atanlara verilecek olan cezaların da ayrıca belirtilmesi gerektiğini ifade etmiştir. “Maddeyi komple kaldırmak gerekir” diyenlere de katılmadığını belirten Halil Bey, bu maddenin kaldırılması halinde kanunun hiçbir anlamının kalmayacağını sözlerine eklemiştir.³⁶⁴

Yapılan tartışmalardan sonra madde tetkik edilmek üzere Adliye Encümenine gönderilmiş³⁶⁵, 18 Ekim'de “Dahiliye Vekaletince şaki oldukları ilan olunan eşhası uzaktan

³⁶²A.g.e., 380.

³⁶³A.g.e., 364-365.

³⁶⁴TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 2, Birleşim: 34, 10.09.1923. ‘‘Meclis Tutanakları’’ , 607-608.

³⁶⁵A.g.e., 611.

ve yakından idare ettikleri veyahut bu kabil eşhasa bilerek ve hiçbir mecburiyete müstenid olmayarak esliha, cephane ve mevaddı iâşe verdikleri ve gönderdikleri anlaşılan kimselerin ahar mahallere muvakkaten nakillerine Dahiliye Vekaleti mezundur.”³⁶⁶ Şeklindeki düzeltilmiş hali tekrar meclise getirilmiştir. Halil Türkmen maddedeki “bilerek” kelimesinin kaldırılarak maddenin kabul edilmesine dair bir takrir vermiş ancak halkın eşkıyanın tehdidi karşısında bilerek ancak mecburiyetten eşkıyaya istediğini vermek durumunda kalacağını belirten tavrını kabul edilmemiştir.³⁶⁷

Ahkam ve Mukaddesatı İslamiye Aleyhinde Makalat Neşreden Gazeteler Hakkında Matbuat Kanununun Tatbikine Dair Sözleri

TBMM'nin 30 Ocak 1924 tarihli toplantısında Bozok Mebusu Ahmet Hamdi Bey'in kanunlar ve İslamiyet aleyhinde makaleler yayınlayan gazeteler hakkında Matbuat Kanununun uygulanmasına dair vermiş olduğu takrir görüşülmüştür. Ahmet Hamdi Bey, basın özgür olması ancak devletin dini olan İslamiyet'i hor görece dereceye gelmemesi gerektiğini, aksi takdirde bunun özgürlük değil tecavüz olacağını ve Matbuat Kanununda bununla ilgili maddeler olduğu halde tahkikat yapılmadığını ve uygulanmadığını, bu sebeple takrire gerek gördüğünü belirtmiştir.³⁶⁸

Konuyla ilgili tartışmaların alevlendiğini gören Halil Türkmen söz almış ve kendi fikrine göre meseleye gereğinden fazla önem verilip, fazlaca müzakere edildiğini, tavrının Hükümete gideceğini ve söz konusu mecmua hakkında tahkikat yapılarak konunun halledilebileceğini dile getirmiştir. Meclisteki tek bir kişinin bile basın hürriyetine karşı gelmeyeceğinden emin olduğunu ancak olayın oraya doğru gittiğini belirten Türkmen, herkesin farklı bir söylev tarzı olduğu için buna darılmak yerine, “kötülüğü güzellikle sav” sözü gereği hareket ederek halledilmesi gerektiğini söyleyerek, basın özgürlüğünün kısıtlanmasının zamanla milletin benliğini mahvedebileceği için bu konuda özellikle tetikte olunması gerektiğini ifade etmiştir.³⁶⁹

³⁶⁶TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 2, Birleşim: 38, 18.10.1923. ‘Meclis Tutanakları’, 757.

³⁶⁷A.g.e., 761.

³⁶⁸TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 5, Birleşim: 92, 30.01.1924. ‘Meclis Tutanakları’, 454.

³⁶⁹A.g.e., 458-459.

Teşkilatı Hazariye Dolayısıyla Açığa Çıkarılacak Erkan, Ümera, Zabitan ve Mensubini Askeriyeye 1339 Senesi Nihayetine Kadar Tam Maaş ve Tahsisat Verilmesine Dair Kanun Teklifi Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 3 Ekim 1923 tarihli toplantısında görüşen kanunun, “Cezaen olmayıp bazı kıtaat ve vazafin lağvı dolayısıyla açıkta kalan veya idareten görülen lüzum üzerine açığa çıkarılan erkân, ümera ve zabitan ile mensubini askeriye açıkta kaldıkları müddetçe nısıf maaş ve nısıf tahsisatı fevkalade verilir.”³⁷⁰ Şeklindeki 1. Maddenin okunmasından sonra Halil Türkmen söz alarak madde hakkında görüşlerini bildirmiştir. Kanuna itirazı olmadığını ancak subayların suçları olduğu için değil, bazı kıtaların devletçe kaldırılması lüzum görüldüğü için açığa çıkarıldıklarını, bu sebeple de yarım maaş yerine tam maaş ve Tahsisatı Fevkalade Kararnamesindeki miktarlar üzerine tahsisatı fevkalade verilmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁷¹

Dahiliye Vekili Hasan Bey ise Halil Türkmen'e cevaben, vazifesine devam edenle etmeyen arasında fark olacağı için ikisine de aynı maaşı vermenin uygun olmayacağını ifade etmiştir. Savaş sırasında kadroların doğal olarak arttırıldığını ancak barış döneminde bu kadrolara ihtiyaç kalmadığını fakat bu askerlerin emekliye ayıramayacağını ya da istifa ettirilemeyeceğini çünkü ordunun lüzum gördüğü taktirde bu askerleri göreve geri çağıracağını belirten Hasan Bey, ayrıca azledilmiş memurlara verilen maaş dikkate alınacak olursa askerlere verilecek olanın bunun çok üstünde olacağını da sözlerine eklemiştir.³⁷²

Bu sözler üzerine tekrar görüşlerini belirtme gereği duyan Türkmen, memurlara verilmiş olan hakların da zaten yerinde olmaması dolayısıyla ikisinin karşılaştırılmasının zaten doğru olmayacağını ve memurların durumunda da düzeltilme yapılması gerekliliğini dile getirmiştir.³⁷³ Verilen tavriler ve yapılan oylamalardan sonra madde, düzeltilmek üzere encümene geri gönderilmiştir.³⁷⁴

Canbulat Bey'in Mektupların Açıldığına Dair İstizah Takriri Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 12 Şubat 1924 tarihli toplantısında, İstanbul Mebusu Canbulat Bey, mektupların açıldığına dair vermiş olduğu istizah takririni açıklamış ve uzun süredir mektupların açıldığına dair şüpheler olduğunu duyduğunu, kendisine açılmış mektuplarını

³⁷⁰TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 2, Birleşim: 31, 3.10.1923. “*Meclis Tutanakları*”, 501.

³⁷¹A.g.e., 503.

³⁷²A.g.e., 503-504.

³⁷³A.g.e., 505-506.

³⁷⁴A.g.e., 509-510.

gösteren bir arkadaşını da Dahiliye Vekiline yönlendirdiğini, ertesi gün kendi çekmecesindeki mektubun da açılmış ve sonradan tekrar yapıştırılmış olduğunu fark ettiğini söylemiştir. Bunu yapan memurların bir heyet incelemesi ile bulunması gerektiğini, böyle bir şey yoksa olmadığının da açıklığa kavuşturulması gerekliliğini sözlerine eklemiştir.³⁷⁵

İstanbul mebuslarından Rauf Bey de konuşması sırasında Halil Türkmen'in de aynı konudan kendisine bahsetmiş olduğunu söylemesi üzerine açıklama yapmak durumunda kalan Türkmen, Şubat'ın 2'sinde Adana'dan bir mektup aldığını ve mektup üzerindeki mührün kırıldığını fark ettiğini ancak durumu önemsemediği ve içinde para olduğunu düşünen biri açmıştır diye düşündüğü için Dahiliye Vekiline dile getirmediğini ifade etmiştir. Ancak postanelerin bu konudaki lakaytlığını savaş döneminde de fark etmiş olduğunu ve casusluktan şüphelendiği için Aydın Mutasarrıfı olduğu o dönemde durumu Dahiliye Vekaletine arz etmiş olduğunu belirtmiştir. Meselenin önemli ve çözülmesi gerekli olduğunu da sözlerine eklemiştir³⁷⁶, bu görüşmeler üzerine mesele Dahiliye Vekaletinin tahkikatına bırakılmıştır.³⁷⁷

Ereğli Havzası Kömürlerinin Ücreti Nakliyesine Dair Başvekalet ve İktisat ve Müdafaa-i Milliye Vekaletlerinden Şifahi Sual Takriri Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 14 Ocak 1924 tarihli toplantısında Halil Türkmen, Ereğli Havzası kömürlerinin taşıma ücretlerine dair şifahi sual takririnde bulunmuş³⁷⁸, kömürlerin tonunun Amerika'dan 8, İngiltere'den 5 ve Zonguldak'tan 1,5 liraya nakledilmesine karşılık, en son Ereğli Havzası kömürlerinin 4,5 liraya çıkarılmış olduğunu ve hal böyle devam ederse havzanın bu rekabete fazla dayanamayacağını belirtmiştir. Bu doğrultuda Başvekaletin düşüncelerini, İktisat Vekaletinin ne tür tedbirler alacağını ve Müdafaa-i Milliye Vekaletinin ton başına 1,5 liralık bir taşıma ücretinin devamının sağlanması için bir tedbir düşünüp düşünmediğine dair sorularını yöneltmiştir.³⁷⁹

Öncelikle Halil Bey'in sorusu 16 Ocak'ta İktisat Vekili Hasan Bey tarafından yanıtlanmıştır. Seyri Sefain bütçesinin artırılarak, gerekli gemilerin satın alınması için 600 bin liralık bütçeyi TBMM'nin onaylamış olduğunu ve gemilerin satın alınmaya çalışıldığını belirten Hasan Bey, havza kömürlerinin taşınması işi için de Seyri

³⁷⁵TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 5, Birleşim: 100, 12 Şubat 1924. "Meclis Tutanakları", 738-739.

³⁷⁶A.g.e., 746-747.

³⁷⁷A.g.e., 749.

³⁷⁸TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 5, Birleşim: 83, 14.01.1924. "Meclis Tutanakları", 82.

³⁷⁹TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 5, Birleşim: 87, 21.01.1924. "Meclis Tutanakları", 250.

Sefain İdaresiyle görüştüğünü ancak mevcut milli vapurlarımızın Yunanistan'dan gelen muhacirlerin nakil işiyle meşgul oldukları için Zonguldak kömürlerine yeterli derecede vapur tayin edemedikleri cevabını aldığını söylemiştir.³⁸⁰

Bununla yetinmeyerek havzadaki kömürlerin nakliyesine tahsis edilmek üzere farklı tonaj ve hacimde, şilep ve gemi alınması için İktisat Vekaleti tarafından 400 bin lira tahsisine dair de bir layiha verdiğini ve Maliye Vekili tarafından incelenmekte olduğunu ifade etmiştir. İncelenmesi tamamlanmış ve çıkacak olan kanunla kömür fiyatlarının kısa süre içinde değişeceğini ancak kendi şahsi fikrinin özellikle sadece havzanın sefer ihtiyacını karşılayacak ve başka nakil işleriyle uğraşacak bir şirket kurulması gerekliliği olduğunu sözlerine eklemiştir.³⁸¹

Hasan Bey'in açıklamasından sonra konunun önemini tekrar vurgulamak isteyen Halil Türkmen, Ereğli'nin deniz kenarında olması, orman sahasında bulunması ve Karadeniz limanları, Mısır, İtalya ve Suriye gibi ülkelere yakın olması sebebiyle önemli olduğunu ancak halkın ister istemez ucuz mala yöneleceğini belirtmiştir. Durum böyle olunca da Ereğli Havzasının zamanla söneceğini ve birçok insanın işsiz kalacağını, bunun dışında sürekli ithal kömüre memleketin parasının verileceği için paranın değerinin düşmesine ve ekonominin sarsılması neden olabileceğini ifade etmiştir.³⁸²

Halil Türkmen'in sual takriri 21 Ocak'ta da Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa tarafından cevaplanmış, kömür fiyatlarındaki artışın asıl sebebinin gemilerin Zonguldak'a boş gidip, dolu dönmek durumunda kalmasında kaynaklandığını söylemiştir. Zonguldak'tan kömür naklini sağlamak üzere gemi satın alınması için Seyri Sefain İdaresine 230-250 bin lira civarında bir para vermiş olduklarını ve her tarafa gönderilmiş olan heyetlerin bu satın alma işlemi ile uğraştıklarını belirtmiştir.³⁸³

Nakliye işinin bir inhisar olarak Seyri Sefain İdaresine verilmesi fikrinin de küçük sermayedar için yıkım olacağı açıklamasını yapan Kazım Paşa, kış döneminde yalnızca büyük gemilerin Zonguldak'a gidebildiğini oysa Mayıs ayından itibaren küçük kayıkların bile bunu yapabildiğini, nakliye işinin inhisara çevrilmesinin küçük sermayedarı yıkarak ülke ekonomisini kötü etkileyeceğini sözlerine ekleyerek suali cevaplamıştır.³⁸⁴

³⁸⁰TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 5, Birleşim: 84, 16. 01,1924. "Meclis Tutanakları", 134.

³⁸¹A.g.e., 135.

³⁸²A.g.e., 136.

³⁸³TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 5, Birleşim: 87, 21.01.1924. "Meclis Tutanakları", 251.

³⁸⁴A.g.e., 250-251.

Belediye Vergi ve Resimleri Hakkındaki Kanun Layihası Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 26 Şubat 1924 tarihli toplantısında Belediye Vergi ve Resimleri Hakkındaki Kanun Layihası görüşülmüş, layihanın 3. Faslındaki yakılacak maddeleri içeren 9. Maddesinin görüşülmesi sırasında Halil Türkmen, iki yüz elli kilosu dört kuruş kabul edilen odun ve kilosu bir para kabul edilen odun kömürlerinden, köylünün getirdiği odun ve kömürlerin istisna kabul edilmesine dair bir takrir vermiş³⁸⁵ ve takriri TBMM tarafından kabul edilmiştir.³⁸⁶

Köy Kanunu Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 24 Şubat 1924 tarihli toplantısında Köy Kanunu Layihası görüşülmüştür. “Nüfusu ikibinden aşağı yurlara (köy) ve nüfusu ikibin ile yirmibin arasında olanlara (kasaba) ve yirmi binden çok olanlara (şehir) denir.” Şeklindeki birinci maddesi³⁸⁷ okunduktan sonra Halil Türkmen, köy, kasaba ve şehirleri nüfuslarına göre idari birimlere ayırmanın doğru olmadığını dile getirmiştir.³⁸⁸ Birinci ve ikinci maddelerin birleştirilerek tarif edilmesi gerektiğini düşünen Türkmen, köylerin ihtiyacını temin eden yurlara kasaba ve köy ve kasabaların idari mercii olan yurlara şehir denilerek, bunun dışında cami, okul, otlak, baltalık gibi ortak malı olan mahallerle, bağ, bahçe ve tarlalara köy denmesine dair bir takrir vermiştir.³⁸⁹ Halil Türkmen'in vermiş olduğu takrir reddedilerek, kanun maddesi aynen kabul edilmiştir.³⁹⁰

Aynı kanunun görüşülmesine 26 Şubat günü de devam edilmiş ve “köy, yol üzerinde uğrak ve konak ise köy odası yanında ocaklı ve ahırlı bir konuk odası yapılmasına”³⁹¹ dair 12. Maddesi görüşülmüştür. Maddeyle ilgili olarak Halil Türkmen, söz konusu konuk odasından köylünün herhangi bir ücret alıp almayacağına dair bir soru yöneltmiş ve Karesi Mebusu Vehbi Bey, bunu köylünün kendi tercihinine bıraktıkları şeklinde soruyu cevaplamıştır.³⁹²

³⁸⁵TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 6, Birleşim: 112, 26.02.1924. ‘*Meclis Tutanakları*’, 378.

³⁸⁶A.g.e., 379.

³⁸⁷TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 6, Birleşim:110, 24.02.1924. ‘*Meclis Tutanakları*’, 279.

³⁸⁸A.g.e., 280.

³⁸⁹A.g.e., 282.

³⁹⁰A.g.e., 283.

³⁹¹TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 6, Birleşim:112, 26.02.1924. ‘*Meclis Tutanakları*’, 387.

³⁹²A.g.e., 388.

Derdest Edilen Çetelerin Miktarına Dair Sual Takriri Münasebetiyle Sözleri

Halil Türkmen'in yakalanmış olan çetelerin sayısına dair sual takriri 22 Aralık 1923 günü Dâhiliye Vekâletine sevk edilmiştir.³⁹³ İzale-i Şekavet Kanunu kabul edilirken Dâhiliye Vekilinin toplam çete sayısının 11-12 kadar olduğunu söylediğini ancak son günlerde Ankara'daki haberlere göre beş yüz, altı yüz kadar çetenin yakalanmış olduğunu ifade eden Halil Bey, son rakamın doğru olup olmadığını ve doğru değil ise daha ne kadar çete olduğunu Dâhiliye Vekilinden sormuş ve 26 Aralık 1923'te suali Dâhiliye Vekili Ahmet Ferit Bey tarafından cevaplanmıştır.

Ahmet Ferit Bey, çete ve suçlu kavramlarının farkına dikkat çekerek, daha önce bahsi geçmiş olanların çete olduğunu ancak şimdi söz konusu olanları katil, eşkıya ya da herhangi bir sebeple mahkemeye sevk edilmiş olanlar olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yakalanmış olanların beş yüz-altı yüz değil bini geçmiş olduğunu, ancak yakalama işleminin ne zaman biteceğine dair kesin bir tarih veremeyeceğini ve jandarmanın bu konudaki çalışmalarının devam ettiğini ifade etmiştir. Bunların toplam sayısının kaç olduğunu henüz bilemediklerini çünkü 19 vilayetten isimleri içeren defterlerin daha gelmemiş olduğunu da sözlerine eklemiştir.³⁹⁴

Matbuat Kanunu Layihası Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 25 Temmuz 1931 tarihli toplantısında Matbuat Kanununun, müstehcen neşriyatla ilgili dokuzuncu faslına ait, 31. Maddesi görüşülmüştür. Sanat ve ilim eserlerinin müstehcen olmadığına, ancak sanat ve ilim eseri olup olmadığına da beş kişiden oluşan bir heyetin gerektiğinde yüksek tahsil sahiplerine de danışarak karar verebileceklerine dair³⁹⁵ maddenin görüşülmesi sırasında Halil Türkmen söz almıştır. Kendisi kanunu hazırlayan encümenenden olduğu için fıkraya itirazı olmadığını ancak memleketin ahlakına kasteden bir takım kişilerin bu maddeden faydalanabileceği için maddenin başındaki "fikir ve sanat eserleri" müstehcen değildir cümlesinin kaldırılarak "...bir sanat ve ilim eseri, alakadarlarının istifadesi için neşredilir, bu da eserin mevzu ve şekliyle neşir vasıta ve mahallinin nevve cinsi arasındaki münasebet karineleriyle anlaşılırsa müstehcen sayılmaz." şeklinde değiştirilmesi için bir takrir vermiş ve takriri kabul edilmiştir.³⁹⁶

³⁹³TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 4, Birleşim: 72, 22.12.1923. 'Meclis Tutanakları', 386.

³⁹⁴TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 4, Birleşim: 74, 26.12.1923. 'Meclis Tutanakları', 457-458.

³⁹⁵ TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 4, Cilt: 3, Fevkalade birleşim, İnikat: 35, 25.07.1931. 'Meclis Tutanakları', 369.

³⁹⁶A.g.e., 370.

Kanunun müzakeresi devam ederken yine söz alma gereği duyan Halil Bey, encümende düşünüldüğü halde kanun basıma verilmiş olduğu için ekleyemedikleri bir madde olduğunu ve bunun 41. Madde olarak kanuna eklenmesini istediklerini belirten bir takrir daha vermiştir. Memlekette aile yapısına saldırarak, kadını evlenmekten ve çocuk yapmaktan men etmeye çalışan bir cereyan olduğunu, bu mahiyette yayın neşredenlere bir aydan bir yıla kadar hapis cezası verileceğine dair olan takriri kabul edilmiş ve 41. Madde olarak Matbuat Kanununa eklenmiştir.³⁹⁷

3.4. Hüsnü Rıza Kortel

3.4.1. Hayatı

1890 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Mabeyn-i Hümayun Kapı Çuhadarı Ali Rıza Efendi, annesi ise Leman Hanımdır.

1882 yılında Riyaziyeci Mehmet Nadir Bey ve Selanikli Abdi Kamil Bey tarafından kurulmuş olan ve öğrencilerin sıralara oturtulması, sınıfa çarpım tablosu ve harita asılması gibi yeniliklerin denendiği³⁹⁸, ilk özel okul olan Şems-ül Maarif Okulundan Haziran 1897'de ilkokul ve Ağustos 1900'de rüştiye diplomasını almıştır.³⁹⁹

Yüksek Okullara öğrenci yetiştirmek üzere 1872 yılında kurulmuş olan Vefa İdadisi'nde⁴⁰⁰ beşinci sınıfa kadar okuduktan sonra, Şubat 1903'de Yüksek Mühendis Okulu'na girmiştir.⁴⁰¹ Burada yedinci sınıfa geçtiği sırada⁴⁰² devletin açtığı bir imtihanı kazanarak bir grup arkadaşı ile birlikte elektrik mühendisi olmak üzere Belçika/Liege'ye gönderilmiştir.⁴⁰³

Burada Fransızcasını da geliştirmiş olan Hüsnü Bey, elektrik fakültesini bitirdikten sonra Ağustos 1912'de diplomasını almış ve elektrik mühendisi olarak yurda dönmüştür.⁴⁰⁴ Kortel ismi de elektrik mühendisliğine dayanmaktadır. Soyadı Kanunu çıktığı

³⁹⁷A.g.e., 372.

³⁹⁸ Koz, M. S. ve Doğan, E. (Hazırlayanlar). (2005). *Mehmet Nadir Terbiye ve Ta'lim-i Etfal Bir Eğitim Öncüsünün Yazıları 1985*. İstanbul: İstanbul Erkek Lisesi Eğitim Vakfı, 14-15.

³⁹⁹ Öztürk, a.g.e, Cilt:3, 627.

⁴⁰⁰ http://vefalilardernegi.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=43 29.11.13 sa: 23.31.

⁴⁰¹ Öztürk, a.g.e., 627.

⁴⁰²A.g.e., 627.

⁴⁰³ <http://nucleus.istanbul.edu.tr/~cfe/ardindan/index.html> (Fikret Kortel'in otobiyografisi) 29.11.13 saat: 23.39.

⁴⁰⁴ Öztürk, a.g.e., 627.

zaman Hüsnü Bey soyadı olarak, elektrik enerjisinin aydınlanmada kullanılmasını ifade eden Kortel adını seçmiştir.⁴⁰⁵

Nisan 1913'te, Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin nazırlığı döneminde Vakıflar Bakanlığı elektrik mühendisliğine atanarak devlet hizmetine girmiştir.⁴⁰⁶ 1913 yılının Eylül ayında ise, Balkan Savaşları dolayısıyla teknik elemana olan ihtiyacın artması sebebiyle önem kazanmış olan⁴⁰⁷ İstanbul Sanayi Mektebi⁴⁰⁸ öğretmenliğine atanmıştır.⁴⁰⁹ Bu görevini sürdürmekte iken Kasım 1913'te aynı zamanda Mercan Sultanisi öğretmenliği görevini de yürütmüştür.

Hüsnü Bey, ilk Türk elektrik mühendislerinden olduğu için, I. Dünya Savaşı'nda askere alınmayarak, ihtisasıyla ilgili alanlarda çalıştırılmış⁴¹⁰, bu sebeple 1914 yılı Ekim ayında Mühendis Okulu öğretmenliğine atanmış⁴¹¹, bu sırada da⁴¹² Hüseyin Mazlum'un kızı Vecihe Hanım ile evlenmiştir.⁴¹³ Bu evlilikten Ali Fikret, Emine Şermin ve Hüseyin Kenan olmak üzere üç çocuğu olan⁴¹⁴ Hüsnü Bey'in memuriyet görevleri de 1917 yılı Mayıs ayında Sanayi Okulu müfettiş yardımcılığına ve 1919 yılı Ocak ayında Sanayi Öğretimi Şube Müdürlüğüne atanması ile devam etmiştir.⁴¹⁵

Osmanlı Devleti sanayiye geliştirmek amacıyla 1913 yılında, Cumhuriyet döneminde çıkarılan Sanayiye Teşvik Kanunu'nun temelini teşkil eden, Teşvik-i Sanayi Kanun-ı

⁴⁰⁵<http://nucleus.istanbul.edu.tr/~cfe/ardindan/index.html> (fikretKortel'in biyografisi) , 29.11.13 saat: 23.39.

⁴⁰⁶ Öztürk, a.g.e., 627.

⁴⁰⁷ İnternet: Semiz, Y ve Kuş, R. "Osmanlı'da Mesleki Teknik Eğitim İstanbul Sanayi Mektebi 1869-1930", 291. WEB: http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/yasar_semiz_recai_kus_osmanlida_mesleki_teknik_egitim.pdf, 24.07.2015, saat: 15.55.

⁴⁰⁸ Mithat Paşa, Osmanlı Devleti'nin Niş Valisi iken, 1861 yılında Niş'teki Müslüman ve Hıristiyan kimsesiz çocuklar için İslahane adıyla sanat öğreten bir kurum oluşturmuştur. Daha sonra Şura-yı Devlet üyeliğine atanıp, İstanbul'a gelince de bu tip okullar konusunda çalışarak, yönetmelik hazırlamış ve böylece 1868 yılında, çocuklara terzilik, kunduracılık, arabacılık, dokumacılık vs gibi sanatlarla, alfabe, yazı, Kur'an, ilmiyal, basit hesap ve defter tutma gibi bilgilerin öğretildiği İstanbul Sanayi Mektebi kurulmuştur. (Ergün, M. "Medreseden Mektebe Osmanlı Eğitim Sistemindeki Gelişme" Afyon Kocatepe Üniversitesi Türkiye Sanal Eğitim Bilimleri Kütüphanesi). WEB: www.egitim.aku.edu.tr/ergun3.htm, 24.07.2015 saat: 15.36.

⁴⁰⁹ Öztürk, a.g.e., 628.

⁴¹⁰ <http://nucleus.istanbul.edu.tr/~cfe/ardindan/index.html> (Fikret Kortel'in otobiyografisi) 29.11.13 saat: 23.39

⁴¹¹ Öztürk, a.g.e., 628.

⁴¹² Hüsnü Bey'in torunu Osman Ulugay evlenme tarihlerinin 1914 ya da 1915 olduğunu ifade etmektedir. (Ulugay, O. (2014, 2 Şubat). "Hüsnü Bey hakkında görüşme", Kanyon AVM, House Cafe, Levent/İstanbul).

⁴¹³ Hüsnü Bey'in en büyük çocuğu olan Fikret Kortel, annesinin 1897 yılında doğduğunu, ortanın üstünde bir tahsili olmadığı halde Fransızca'yı iyi bildiğini ve oldukça iyi bir şekilde alaturka ve alafranga piyano çaldığını ifade etmektedir. <http://nucleus.istanbul.edu.tr/~cfe/ardindan/index.html> (Fikret Kortel'in otobiyografisi) 29.11.13 saat: 23.39

⁴¹⁴ Ulugay, O. (2014, 2 Şubat). "Hüsnü Bey hakkında görüşme".

⁴¹⁵ Öztürk, a.g.e., 628.

Muvakkatı adı altında bir yasa çıkarmıştır.⁴¹⁶ Bu yasanın çıkarılmasından sonra kurulan Teşvik-i Sanayi Şubesine Hüsnü Kortel, 1919 yılı Nisan ayında Şube Müdürü olarak atanmış ancak bu dairenin kaldırılması üzerine 1922 yılı Kasım ayında tekrar Sanayi Okulu öğretmenliğine, 1923 yılı Kasım ayında da İstanbul Sanayi ve Mesai Müdürlüğüne getirilmiştir.⁴¹⁷

Meşrutiyetin ilanından sonra Ereğli Kömür Havzasının idaresi Ticaret ve Nafia Nezaretine bırakılınca, Ereğli Maadin-i Hümayunu Nezareti, 1908 yılında Ereğli Maden Müdürlüğüne dönüştürülmüştür.⁴¹⁸ Hüsnü Kortel de 1925 yılı Temmuz ayında boş bulunmakta olan Ereğli Havza-i Fahmiyesi genel müdürlüğüne vekâleten atanmıştır.⁴¹⁹

Ailesiyle birlikte geldiği Zonguldak'ta yaklaşık bir yıl kalan Kortel, maden işçilerine iyi imkânlar temin edebilmek ve halkın yoksulluğuna elinden geldiğince çare bulabilmek için zor şartlar altında çalışmış ve bu kısa süre içerisinde Zonguldaklılar tarafından çok sevilmiştir. Hüsnü Kortel'in halk tarafından bu kadar sevilmesinde, ılımlı ve hoşgörülü bir mizaca sahip olması, asla halktan kopuk yaşamaması ve her türlü insanla iletişim kurabilmesi de etkili olmuştur.⁴²⁰

Zonguldak'taki görevi sona eren Hüsnü Kortel, 1 Şubat 1926'da Ticaret Bakanlığı müsteşarlığına getirilmiş⁴²¹, o dönemin Ankara şartlarında yaşamak zor olduğu ve çocukların da eğitimi için ailesi tekrar İstanbul'a yerleşirken, kendisi Ankara'da ikamet etmeye başlamıştır.

1 Haziran 1926'da müsteşarlığa ek olarak, Ticaret Bakanlığı bünyesinde yeniden kurulan Demir Sanayi Genel Müdürlüğüne vekâleten getirilmiş ve bu görevde iken de TBMM III. dönem seçimlerine katılarak Zonguldak'tan milletvekili seçilmiştir.⁴²²

⁴¹⁶ İnternet: Kasalak, K. (Aralık 2012). "Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de Sanayileşmeye Etkileri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 27, 65. WEB: http://sablon.sdu.edu.tr/dergi/sosbilder/dosyalar/27/27_6.pdf, 24.07.2015, Saat: 16.31.

⁴¹⁷ Öztürk, a.g.e., 628.

⁴¹⁸ İnternet: Kara, M. (Ocak 2013). *Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Ereğli Kömür Havzası (1829-1920)*, 241. WEB: http://www.historystudies.net/Makaleler/848531146_13-Murat%20Kara.pdf, 25.07.2015 tarihinde saat: 15.23'te alınmıştır.

⁴¹⁹ Öztürk, a.g.e., 628.

⁴²⁰ Ayrıca Melek Taylan'ın anlattıkları Zonguldak'ın o dönemdeki sosyo-ekonomik şartlarına da ışık tutmaktadır. Kortel ailesinin iskelesi dahi olmayan Zonguldak'a zor şartlar altında vapurla gittiğini belirten Taylan, şehirdeki çocukların çıplak ayak ile okula gittiğini ve eğitim yeterli olmadığı için VeciheKortel'in çocuklarına özel öğretmen tutmak zorunda kaldığını belirtmiştir. Taylan, M. (2014, 27 Şubat). *Hüsnü Kortel ile İlgili Görüşme*, Cihangir Kaktüs Café, İstanbul.

⁴²¹ Öztürk, a.g.e., 628.

⁴²² Öztürk, a.g.e., 628.

Siyasi ve bürokratik görevler arasında bir ilişki bulunan ve bürokraside başarılı olanların mecliste de ülke için faydalı işler yapacağını düşünülmesi bu dönemde Hüsnü Kortel, devletteki görevlerinin bir uzantısı olarak TBMM'ye girmiş⁴²³, 4 Ekim 1927'de mazbatasını almış, 1 Kasım 1927'de meclise katılmıştır ve bu dönemde mecliste ticaret ve iktisat komisyonlarında çalışmıştır.⁴²⁴

25 Nisan 1931'de milletvekilliğinin sona ermesinin ardından, 1 Temmuz 1931'de İktisat Bakanlığı müsteşarlığına atanmış, müsteşarlığa atanması ölçü birimlerinin değiştirildiği döneme denk geldiği için gerekli hazırlıkları yapmak üzere Almanya'ya bir inceleme seyahatine gönderilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında da mimar Kemalettin Bey ile beraber Almanya'ya gönderilmiş olduğu için Alman teknolojisini yakından tanıma fırsatı bulmuş olan Kortel, çocuklarının Almanya'da eğitim almasını istemiştir.⁴²⁵ Bu sebeple önce oğlu Fikret Kortel'i ardından da diğer çocuklarını Almanya'ya göndermiş ve Berlin'de öğrenci müfettişliği yapmakta olan Cevat Dursunoğlu'nun yardımıyla çocuklar Hitler'in hışımına uğrayarak emekliye sevk edilmiş, tanınmış bir eğitimci olan Geheimrat Dr. W. Schellberg'in ailesinin yanına yerleştirilmişler,⁴²⁶ ancak İkinci Dünya Savaşı sinyallerinin alınması üzerine Türkiye'ye dönmek zorunda kalmışlardır.⁴²⁷

Hüsnü Kortel, İktisat Bakanlığı Müsteşarlığı görevinden 19 Kasım 1934'te istifa etmiş, 14 Nisan 1939'da ise Bayındırlık Bakanlığı Müsteşarlığına getirilmiştir. Bu görevde bulunduğu sırada TBMM VII. dönem seçimlerine katılarak görevinden istifa etmiş ve İstanbul'dan milletvekili seçilmiştir.⁴²⁸

1932 yılında kurulan İnhisarlar Umum Müdürlüğü, 1941 yılından itibaren faaliyetlerini Tekel Genel Müdürlüğü adı altında yürütmüş⁴²⁹ ve Hüsnü Kortel de 1 Mart 1943'de başladığı milletvekilliği görevinden, 19 Mart 1946'da Tekel Genel Müdürlüğü'ne atandığı için çekilmiştir.⁴³⁰ Tekel Genel Müdürlüğü görevi için milletvekilliğini bırakmasında

⁴²³Ulugay, O. (2014, 2 Şubat). "Hüsnü Bey hakkında görüşme".

⁴²⁴ Öztürk, a.g.e., 628.

⁴²⁵ <http://nucleus.istanbul.edu.tr/~cfe/ardindan/index.html> (Fikret Kortel'in otobiyografisi) 29.11.13 saat: 23.39.

⁴²⁶ <http://nucleus.istanbul.edu.tr/~cfe/ardindan/index.html> (Fikret Kortel'in otobiyografisi) 29.11.13 sa: 23.39

⁴²⁷Ulugay, O. (2014, 2 Şubat). "Hüsnü Bey hakkında görüşme".

⁴²⁸ Öztürk, a.g.e., 628.

⁴²⁹ Karadağ, T. (2010). *Türk Kamu Yönetiminde Özelleştirme: Tekel Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 108. WEB: <http://acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/295/373478.pdf?show>, 26.07.2015 tarihinde saat: 15.06'da alınmıştır.

⁴³⁰ Öztürk, a.g.e., 628.

dönemin Gümrük ve Tekel Bakanı Tahsin Coşkan⁴³¹ ile arkadaşlık bağı olması ve müdürlük görevini yerine getirmesinin kendisinden rica edilmesi de etkili olmuştur.⁴³²⁴³³

Tekel Genel Müdürlüğü sırasında İstanbul'da kurulacak sigara fabrikası için bir Amerikan firması ile anlaşmaya varılmış ve Hüsnü Bey de Tekel uzman müşaviri Kenan Yalter ve Nureddin Esad ile birlikte, hem bu anlaşmayı imzalamak hem de tütünlerimizin Amerikan fabrikalarındaki durumunu görerek Amerika'ya daha fazla tütün ihraç imkânını aramak⁴³⁴ amacıyla 29 Ağustos 1947'de Amerika seyahatine çıkmıştır.⁴³⁵

Kortel başkanlığındaki heyet, Amerika'dan sonra İngiltere ve Belçika'da da ziyaretlerde bulunmuş⁴³⁶, 14 Kasım 1947'de İsviçre'ye geçerek⁴³⁷ burada da satış ve reklam bürosu açma işleriyle meşgul olmuşlardır.⁴³⁸ Tetkik gezisini bitiren Tekel heyeti, 3 Aralık 1947 tarihinde Türkiye'ye gelmiş⁴³⁹, Hüsnü Bey de 5 Aralık 1947'de vazifesinin başına dönmüştür.⁴⁴⁰ 30 Eylül 1948'de Tekel Genel Müdürlüğü görevinden kendi isteği ile emekli olan⁴⁴¹ Hüsnü Kortel'in yerine bu göreve Denizyolları Umum Müdürlüğü yapmakta olan Yusuf Ziya Ersin tayin edilmiştir.⁴⁴²

Hüsnü Kortel'in 1948 yılındaki emekliliğinden sonraki başlıca uğraşı Kortel Korusunu⁴⁴³ parselleterek, site yaptırmak olmuştur. Site fikrinin Türkiye'deki ilk örneklerinden olan planlar çizilmiş ancak Hüsnü Bey'in ömrü bu planı tamamlamaya yetmemiştir. Doğa ve hayvan sevgisi hat safhada olan Hüsnü Kortel, emeklilik günlerini Kortel Korusunda lavanta yetiştirerek ve köpeği Toska ile ilgilenerek geçirmiştir.⁴⁴⁴

⁴³¹ WEB: <https://www.gtb.gov.tr/kurumsal/arsiv/eski-bakanlar>, 26.07.2015 tarihinde saat: 16.49'da alınmıştır.

⁴³²Kortel, B. (2014, 27 Şubat), '*Hüsnü Kortel hakkında internet üzerinden yapılan görüşme*'.

⁴³³ Hüsnü Kortel'in torunlarından Osman Ulugay; Hüsnü Bey'in milletvekilliğinden çekilmesinde, artık yavaş yavaş tek parti döneminin sonuna gelindiğinin ve daha farklı bir siyasi yapı oluşmaya başladığının Hüsnü Bey'in de yaşı itibarıyla siyasetten çekilmek istemiş olabileceğini öne sürmektedir. Ayrıca Celal Bayar ile olan yakınlığı sebebiyle de Demokrat Parti'nin kuruluşunu olumlu karşıladığından bahsetmiştir. Ulugay, O. (2014, 2 Şubat). '*Hüsnü Bey hakkında görüşme*'.

⁴³⁴*Cumhuriyet Gazetesi*. (22.08.1947).

⁴³⁵*Akşam Gazetesi*.(01.09.1947).

⁴³⁶*Yeni Sabah Gazetesi*. (14.11.1947).2.

⁴³⁷*Cumhuriyet Gazetesi*.(15.11.1947) 2.

⁴³⁸*Akşam Gazetesi*.(21.11.1947). 3.

⁴³⁹*Vatan Gazetesi*. (04.12.1947).1-3.

⁴⁴⁰*Akşam Gazetesi*. (06.12.1947). Sayfa 3.

⁴⁴¹ Öztürk, a.g.e., 628.

⁴⁴² *Cumhuriyet Gazetesi*. (18.09.1948).

⁴⁴³ Koruyu, 1938 yılında Zeynep Kamil'in varislerinden satın almıştır. Ulugay, O. (2014, 2 Şubat). '*Hüsnü Bey hakkında görüşme*'.

⁴⁴⁴Taylan, M. (2014, 27 Şubat). '*Hüsnü Kortel ile ilgili görüşme*'

Şeker ve kalp hastası olan Hüsnü Bey⁴⁴⁵, 8 Aralık 1954'te vefat etmiş,⁴⁴⁶ Zincirlikuyu'daki aile mezarlığına defnedilmiştir.⁴⁴⁷

3.4.2. Çalışmaları

Sivas-Erzurum Demiryolu Hattı

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki egemen ekonomik ve politik anlayış, ulusal bütünlüğün sağlanması ve ulaşım ağının yaygınlaştırılması yönünde başlatılan çalışmalarla kendini göstermiş, bu çerçevede de özellikle demiryolu politikası öne çıkmıştır.⁴⁴⁸

1924 Pasinler depreminden sonra Erzurum'a gelen Mustafa Kemal Paşa da demiryollarının ne kadar gerekli olduğunu; "Bu defa Erzurum'a gelirken ayrı ayrı bölgelerden geçtim. Memleketin doğusu ile batısı ve merkezi arasındaki bağlantı, Cumhuriyet idaresinin kafi göremeyeceği bir derecededir. Bunun için doğuyu, diğer vatan parçalarına bağlayacak bir demiryolunun buraya kadar uzatılmasını Türkiye Cumhuriyeti için hayati bir mesele sayıyorum." sözleri ile dile getirmiştir.⁴⁴⁹

Hızla devam eden demiryolu inşaatları 1929 dünya ekonomik buhranının Türkiye'yi etkisine almasıyla yavaşlamış, buhranın etkisinin azalmasıyla 1933, demiryolu inşaatının hızlandığı ve özellikle de yeni inşaatların başladığı dönem olmuştur. Sivas-Erzurum hattının inşasına da bu doğrultuda başlanmıştır.⁴⁵⁰

Hattın Sivas-Erzurum arasındaki kısmı ile ilgili ilk kanun 20 Mayıs 1835 tarihinde kabul edilmiş, söz konusu kanun, Sivas-Erzurum hattı ile Malatya'dan başlayarak Divriği civarında bu hatla birleşecek bağlantı hattının yapımlarını kapsamıştır.⁴⁵¹

...Hat inşasının ihaleye çıkarılacak olması yerli şirketlerin yanında Fransız, Alman ve Amerikan şirketlerini de harekete geçirmiştir... Devletin karı 3 milyon 456 bin lira

⁴⁴⁵ Taylan, M. (2014, 27 Şubat). 'Hüsnü Kortel ile ilgili görüşme'

⁴⁴⁶ Öztürk, a.g.e.,628

⁴⁴⁷ Ulugay, O. (2014, 2 Şubat). 'Hüsnü Bey hakkında görüşme'

⁴⁴⁸ İnternet: Programlı Kalkınma Projeleri 1923-1940 Dönemi Demiryolları. (2006/2-3). *Türkiye Mühendislik Haberleri*, Sayı: 442-443. WEB: www.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/56b65afe728a8aa_ek.pdf? Dergi =154, 26.07.2015 tarihinde saat: 17.25'te alınmıştır.

⁴⁴⁹ İnternet: Karadeniz, V. ve Akpınar, D. (2014). "Sivas-Erzurum Demiryolunun Yapım Süreci Sosyo-İktisadi Etkileri ve Geleceği", *Atatürk Dergisi*, Sayı: 1, 13. WEB: e-dergi.atauni.edu.tr/atauniad/article/view/500072471, 27.07.2015 tarihinde saat: 14.15'te alınmıştır.

⁴⁵⁰ İnternet: Yıldırım, İ. (Temmuz 1996). "Atatürk Dönemi Demiryolu Politikasına Bir Bakış". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 35. WEB: www.atam.gov.tr/dergi/sayi,-35/ataturk_donemi_demiryolu_politikasına_bir_bakis26.07.2015 tarihinde saat: 18.03'te alınmıştır.

⁴⁵¹ Karadeniz ve Akpınar. a.g.m., 2014, 20-21.

olacağından ve Mühürdarzade Nuri Bey⁴⁵² firmasının bu işi, teknik ve mali bakımdan sonuna kadar başarabilecek kuvvette olduğuna kanaat getirildiği için ihalenin bu firmaya verilmesi konusunda Bakanlar Kurulundan izin istenmiştir. Böylece Sivas-Erzurum hattı inşaatı, Mühürdarzade Nuri Bey ve Ortakları firmasına ihale edilmiştir. 29 Haziran 1933'te ihaleyi kazanan şirketle inşaat sözleşmesi imzalanmıştır.⁴⁵³

Sivas-Erzurum Demiryolu hattının en önemli özelliği, ilk defa Türk yatırımcı, Türk mühendis, Türk formen gibi tamamen ulusal zenginlikten oluşan bir yelpazeyle gerçekleştirilen proje olmasıdır.⁴⁵⁴ Cumhuriyet yöneticileri bu ihaleden sonra “bir karış daha şimendifer” sloganı yerine, “Türk bilgisi, Türk sermayesi, Türk müteahhidi ve Türk işçisi ile demiryolu” sloganını kullanmaya başlamışlardır.⁴⁵⁵

Sivas-Erzurum Demiryolu yapımına Sivas Kongresinin 14. Yıldönümü olan 4 Eylül 1933'te başlanan⁴⁵⁶ ve sonrada Malatya-Çetinkaya hattı eklenerek öngörülen tarihten 15 ay önce bitirilen⁴⁵⁷ hat da Nuri Bey'in şantiye ve proje müdürü olarak Hüsnü Kortel yer almış⁴⁵⁸ ve hat 20 Ekim 1939'da resmi olarak işletmeye açılmıştır.⁴⁵⁹ Hüsnü Kortel sert doğa koşulları, ilk defa köyden gelen insanları demiryolu yapımına yönlendirmedeki zorluklara ve teknik imkânsızlıklara rağmen⁴⁶⁰ işi başarıyla yaptığı ve vaktinden önce de bitirmiş olduğu için Nuri Demirağ'dan hatırı sayılır miktarda bir prim almıştır.⁴⁶²

⁴⁵² Nuri Demirağ; 1886'da Divriği'de doğan Demirağ, Maliye Mektebi'nde öğrenimini yarım bırakarak bir süre memleketinde öğretmenlik yapmış, ardından Ziraat Bankası'na girmiştir. Maliye Nezareti'nin açtığı sınavı kazanınca, maliye memuru olarak İstanbul'a atanmış, 1918'de maliye müfettişi olmuştur. Mütareke yıllarında bu görevinden istifa ederek ticaret hayatına atılmış; ürettiği “Türk Zaferi” adlı sigara kâğıdıyla kısa sürede oldukça büyük servet edinmiştir. Sigara kâğıdı üretimi İnhisarlar İdaresi'ne verilince (1925), bir ithalat ve ihracat bürosu kurmuş, bir süre sonra bu büroyu kapatıp yüksek mühendis olan kardeşi Abdurrahman Naci Demirağ ile birlikte müteahhitliğe başlamıştır. Karabük Demir Çelik Tesisleri (1930), İzmit Kağıt Fabrikası, Bursa Merinos Fabrikası, Sivas-Erzurum demiryolu hattı (1938-1939) projelerini gerçekleştirmiş, kişisel çabalarıyla İstanbul Yeşilköy'de ilk büyük havaalanını yapmış; aynı yerde bir uçak fabrikası ve pilot okulu kurmuştur. Fabrikada Türk Tayyare Cemiyeti'nin siparişlerini üretmeye başladıysa da devletten destek görmediği için bir süre sonra üretimi durdurmak zorunda kalmıştır. 1945'te Millî Kalkınma Partisi'ni kurmuş, parti seçimlerde başarılı olamamış ve giderek etkinliğini yitirmiştir. 1954'te Demokrat Parti listesinden bağımsız Sivas milletvekili seçilen Demirağ bu görevi ölümüne değin sürdürmüştü, 13 Kasım 1957'de İstanbul'da vefat etmiştir. İnternet: Çalapverdi, İ. (2008). “Sivas-Erzurum Demiryolu İnşaatı”. *Divriği Defterleri*, 6. WEB: divrigidernegi.com/dosya/201309dosya_042144891820.pdf, 27.07.2015 tarihinde saat: 14.37'de alınmıştır.)

⁴⁵³ Küçükkuşurlu ve Saylan, a.g.m. WEB: kentvedemiryolu.com/icerik.php?id=844, 27.07.2015 tarihinde saat: 15.08'de alınmıştır.

⁴⁵⁴ WEB: http://www.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/2e58b687d0a758a_ek.pdf?tipi=67&turu=X&sube=0, 26.07.2015 tarihinde saat: 18.19'da alınmıştır.

⁴⁵⁵ İsmail Yıldırım, a.g.m., 1996.

⁴⁵⁶ Karadeniz ve Akpınar, a.g.m., 2014, 22.

⁴⁵⁷ İnternet: Çalapverdi, a.g.m., 2008, 5. WEB: divrigidernegi.com/dosya/201309dosya042144891820.pdf, 27.07.2015 tarihinde saat: 14.37'de alınmıştır.

⁴⁵⁸ Kortel, F. (2013, 3 Kasım). “Hüsnü Kortel ile ilgili internet üzerinden yapılan görüşme”

⁴⁵⁹ Karadeniz ve Akpınar, a.g.m., 2014, 22.

⁴⁶⁰ Ulugay, O. (2014, 2 Şubat). “Hüsnü Bey hakkında görüşme”.

3.5. Mehmet Nazif Sirel

3.5.1. Hayatı

1880 yılı Mart ayında Yenişehir⁴⁶³ Fener’de dünyaya gelmiştir.⁴⁶⁴ Babası Mehmet Seyit Efendi ve annesi Naile Rukiye Hanım ile beraber, 1881 yılında Yenişehir’in Yunanistan’a bırakılması ile başlayan göç hareketiyle⁴⁶⁵ birlikte Türkiye’ye gelmişlerdir.

İlkokuldan sonra Bursa İdadisini bitiren Mehmet Nazif Sirel, İstanbul Hukuk Mektebinde öğrenim görmeye başlamış ve bu okulu iyi derece ile bitirerek diplomasını almıştır. Süleyman Bey ve Emine Müzeyyen Hanım’ın kızları Fatma Müeyyet Hanım ile evlenen⁴⁶⁶ Nazif Bey’in Fatma Nüveyre, Emine Mualla ve Mehmet Metin olmak üzere üç çocuğu olmuştur.⁴⁶⁷

1904 yılında İstanbul İstinaf Mahkemesinde katip olarak başladığı devler memurluğu görevini 1905 yılının Haziran ayında getirildiği Adliye Nezareti Ceza İşleri katipliği görevi ile sürdürmüştür.⁴⁶⁸ 1909 yılının Eylül ayında Bidayet Mahkemelerinin Beyoğlu’ndaki şubesine savcı yardımcısı olarak atanmış, iki ay sonra da İstanbul Bidayet Mahkemesinin savcı başyardımcılığına getirilmiştir. Beş yıl kadar bu görevde kaldıktan sonra 1914 yılının Nisan ayında aynı mahkemenin sorgu hakimi olmuştur.⁴⁶⁹

Bidayet Mahkemelerindeki görevini Beyoğlu Bidayet Mahkemesi üyeliği ve İstanbul Bidayet Mahkemesi İkinci Hukuk Başkanlığı görevleri ile sürdüren Mehmet Nazif Bey⁴⁷⁰,

⁴⁶¹ Hattın ne kadar zor şartlar altında yapıldığının anlaşılması açısından Halil Bayram Oğuz’un bir anısı önem teşkil etmektedir. Oğuz, Yahya Bey Tüneli yapılırken, tünele adını veren mühendisin, tünelin iki kez çökmesi ve birçok insanın hayatını kaybetmesi sebebiyle kendini suçlayarak intihar ettiğini bildirmektedir. (Çalapverdi, a.g.m.,2014, 59)

⁴⁶² Kortel. (2013, 3 Kasım). ‘*Hüsni Kortel ile ilgili internet üzerinden yapılan görüşme*’

⁴⁶³ Yenişehir, bugün Larissa adıyla bilinmekte olan, Yunanistan’da bulunan bir şehirdir. 1386 yılında Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Pek çok Osmanlı şair, alim ve yazarının doğduğu ve hizmet verdiği bir bölgedir. Meşhur tarihçi Selaniki Mustafa Efendi, Yenişehirli Avni Bey ve Yenişehirli Fenni bunlardan birkaçıdır. (Kiel, M. (2013). ‘Yenişehir’. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt: 4 İslam Araştırmaları Merkezi, 473,476. WEB: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c43/c430253.pdf>, 16.03.2016 yılında Saat:15.36’da alınmıştır.)

⁴⁶⁴ Öztürk, a.g.e.,630

⁴⁶⁵ İnternet: Demirci, S. ve Ösen, S. (Ağustos 2012). “Osmanlı Devleti’nin Balkanlardan Çekilmesi Sürecinde Mevlevihanelerin Durumu: Yenişehir (Larissa) Mevlevihanesi Örneği”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 1. WEB: http://sablon.sdu.edu.tr/dergi/sosbilder/dosyalar/26/26_01.pdf, 16.03.2016 yılında Saat:15.42’de alınmıştır.

⁴⁶⁶ Öztürk, a.g.e., 630.

⁴⁶⁷ Konuk, F. (2016, 23 Mart). “Nazif Sirel hakkında görüşme”.internet üzerinden.

⁴⁶⁸ Öztürk, a.g.e., 630.

⁴⁶⁹ Öztürk, a.g.e., 630.

⁴⁷⁰ Yıldırım, S. ve Zeynel, B.K. (Editörler). 2010. *TBMM Albümü 1920-2010*, Cilt: 1, Ankara: Gökçe Ofset, 174.

1922 yılının Nisan ayında Ticaret Mahkemesi Başkanı olmuştur.⁴⁷¹ Daha sonra İstanbul Asliye Mahkemesi İkinci Başkanlığına getirilen Sirel⁴⁷² 1925 yılında da İkinci Ticaret Mahkemesinin Başkanlığına getirilmiş, 1 Kasım 1926'da ise TBMM'ye girmeden önceki son görev yeri olan İstanbul Savcılığına atanmıştır.⁴⁷³

İstanbul Savcılığı görevindeyken TBMM'nin 1927 yılı seçimlerine katılan Mehmet Nazif Sirel, seçimi kazanarak TBMM III. Dönem Zonguldak milletvekili olmuş, bu görevini IV.⁴⁷⁴ Ve V. Dönemlerde Kars Milletvekilliği ile sürdürmüştür.⁴⁷⁵ 1931 yılında emekliye ayrılan Mehmet Nazif Bey, 17 Nisan 1943'te hayatını kaybetmiş ve Feriköy mezarlığına defnedilmiştir.⁴⁷⁶

3.5.2. Meclis Çalışmaları

Mehmet Nazif Sirel 1927 yılında katılmış olduğu III. Dönem TBMM'de bir hukuk adamı olması sebebiyle öncelikle Adalet Komisyonunda görev almıştır.⁴⁷⁷ Sirel'in içinde bulunmuş olduğu Adalet Komisyonu önemli çalışmalara imza atmış, 1929 yılında yürürlüğe giren Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nu⁴⁷⁸ da bu komisyon tarafından hazırlamıştır.⁴⁷⁹

24 Aralık 1927 tarihinde İsmet İnönü, dönemin Denizcilik Bakanı İhsan Eryavuz ile ilgili Meclis Başkanlığı'na tahrir vererek, Yavuz gemisinin tamiriyle ilgili olarak tahkikat yapılmasını ve Eryavuz'un Yüce Divan'da yargılanmasını istemiştir.⁴⁸⁰ İhsan Bey'in de kendinin suçsuz olduğunu ve doğrunun ortaya çıkması için Yüce Divan'da yargılanmak istediğini belirten konuşmasından sonra konuyu incelemek amacıyla otuz üç kişiden oluşan bir komisyon kurulmuştur. Yunus Nadi, Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin Yurdakul, Refik

⁴⁷¹ Öztürk, a.g.e., 630.

⁴⁷² Coşkun, Ç. (2013). *1923-1938 Yılları Arası Kars Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars. 119.

⁴⁷³ Öztürk, a.g.e., 631.

⁴⁷⁴ Çoker, F. *Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem 1931-1935*, Cilt: 2, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 325.

⁴⁷⁵ Güneş, İ. *Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem 1935-1939*, Cilt: 2, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 409.

⁴⁷⁶ Öztürk, a.g.e., 631.

⁴⁷⁷ A.g.e., 631.

⁴⁷⁸ Tam kanun metni için bkz. TC Resmi Gazete, 20.04.1929, Sayı: 1171, Sayfa:6963, WEB: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1172.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1172.pdf>, 28.03.2016 tarihinde Saat:21.39'da alınmıştır.

⁴⁷⁹ Öztürk, K. *Türk Parlamento Tarihi TBMM III. Dönem 1927-1931*, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, Cilt: 1, 187-200.

⁴⁸⁰ İnternet: Mehmetefendioğlu, A. ve Gürel, C.N. (Eylül 2014). "Yavuz-Havuz Davası", *Tarih Okulu Dergisi*, XIX. 244. WEB: http://www.johschool.com/Makaleler/779901133_c.g%C3%BCrel_efendioğlu.pdf, 30.03.2016 tarihinde alınmıştır.

Koraltan gibi kişilerin bulunduğu⁴⁸¹ komisyonda Mehmet Nazif Sirel de görev almıştır.⁴⁸² Yapılan tahkikat sonucunda İhsan Bey'in Yüce Divan'a sevk edilmesine karar verilmiş ve yargılama sürecinden sonra İhsan Eryavuz'a iki yıl hapis ve rütbe ve memuriyetten mahrumiyet cezası verilmiştir.⁴⁸³

1930 yılında meydana gelen Menemen Olayından sonra olayın Cumhuriyete yönelik bir saldırı olması sebebiyle, Mehmet Nazif Sirel 42 arkadaşıyla beraber yapılmış olan tahkikatın sonuçları, ne gibi tedbirler alındığı ve alınacağına dair Denizli Mebusu Mazhar Müfit Bey'in başkanlığında Başvekâletten sual takririnde bulunmuşlardır.⁴⁸⁴ Başvekil İsmet Paşa bu sual takririni 1 Ocak 1931 tarihinde cevaplamış ve ilk tahkikatlarla olayı çıkaran grubun üç aydan beri Manisa'da toplantılar yaparak ve büyük şehirler arasında gidip gelerek isyan çıkarmak için doğru bölgeyi aradıklarının ve son on gündür de Mehdilik fikrini etrafa yayarak bazı köylerde silahlandıklarının ortaya çıktığını belirtmiştir. Anayasanın vatan ve cumhuriyet aleyhindeki fiili teşebbüslerde bir ay süre ile İdare-i Örfiye ilanına izin verdiğini ve araştırmalar için iç kazada sıkıyönetim ilan edildiğini ifade etmiştir.

Derviş Mehmet ve arkadaşlarının olayı din davası gibi göstererek, dini kendi çıkarlarına alet etmeye çalıştıklarını ifade eden İsmet Paşa, konuyla ilgili neşriyat hususunda henüz bir tedbir düşünmediklerini ancak namus ticareti, şantaj ve devlet otoritesini zedelemeye yönelik yayınların nelere yol açtığının bu hadise ile anlaşılacağını ümit ettiğini söylemiştir.

Olayda dikkat çeken noktalardan birinin de bir mesele karşısında orduya müracaat edildiği halde halkın olaya karşı kayıtsız kalması olduğunu belirten İsmet Paşa, bunun sebebinin mülki idarenin ikna için elindeki her imkanı kullandıktan sonra orduya müracaat etmesini, ordunun da ikna etmeye gerek duymadan artık silahla müdahale etmesinin zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Bu sebeple de bir kanun layihası takdim ederek askerin bu tarz olaylardaki görevinin açıkça belirlenmesi gerektiğini dile getirmiştir.⁴⁸⁵

TBMM 4. Dönemde Adliye⁴⁸⁶ ve 5. Dönemde Teşkilat-ı Esasiye komisyonlarında görev alan⁴⁸⁷ Nazif Bey, 1936 yılında Kars, Artvin, Erzincan, Trabzon ve Ağrı'nın da bağlı bulunduğu CHP Erzurum İl Başkanlığını teftiş ile görevlendirilmiştir. Örgütün

⁴⁸¹ A.g.m., 245.

⁴⁸² Öztürk, a.g.e., Cilt: 3, 631.

⁴⁸³ A.g.m., 256.

⁴⁸⁴ TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre: 3, Cilt: 23, Birleşim: 4, 29.12.1930. "Meclis Tutanakları", 50.

⁴⁸⁵ TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre: 3, Cilt: 24, Birleşim: 4, 01.01.1931. "Meclis Tutanakları", 3-7.

⁴⁸⁶ Çoker, a.g.e., 61.

⁴⁸⁷ Güneş, a.g.e., Cilt: 1, 54.

yapılanması, üyelerin görevlerini yerine getirip getirmediikleri, parti programına bağlılık, kongrelerin doğru şekilde toplanması, bağışların kayıtları ve halkın partiye olan ilgisi gibi konularda inceleme yapması istenen Mehmet Nazif Sirel, araştırması sonucunda iki adet rapor hazırlamıştır. Raporunda parti üyelerinin siyasi olgunluktan yoksun olduklarını ve inkılâp fikrini halka tam olarak yansıtamadıklarını belirten Nazif Bey, halkın ekonomik sorunlarının da parti çalışmalarına ilgisiz kalmalarına sebep olduğunu bildirmiştir.⁴⁸⁸

3.6. Mehmet Rıfat Vardar

3.6.1. Hayatı

Mehmet Rıfat Vardar, 1878 yılında Köprülü'deki Mahmut Bey Konağında⁴⁸⁹ dünyaya gelmiştir.⁴⁹⁰ Babası İştipayanı Ali Bey'in torunu ve Köprülü ayanı Osman Bey'in oğlu Mahmut Bey, annesi Çerkes İbrahim Paşa'nın torunu ve Yusuf Bey'in kızı Fatış Hanım'dır.⁴⁹¹

İştıp⁴⁹² Ayanı Ali Bey'in ataları Ahıska'dan, Anadolu'ya geçip Konya'nın güneyinde Karaman'a gelmişler; daha sonra Fatih Sultan Mehmet'in çıkarttığı bir fermanla, altı köy halkı Rumeli'yi iskân etmek üzere göç etmişlerdir.^{493 494} Rıfat Vardar'ın annesi Fatış Hanım'ın ailesi ise Büyük Çerkez Göçü esnasında Kosova'ya gelmişler, oradan da Köprülü'ye geçmişlerdir.⁴⁹⁵

⁴⁸⁸ İnternet: Eyyüpoğlu, İ. (2003). "Kars Saylavı Mehmet Nazif Sirel'in 1936'da CHP Erzurum İl Baylığı'nı Teftişi", *Atatürk Dergisi*, 115-121, WEB: <http://e-dergi.atauni.edu.tr/atauniad/article/viewFile/1025001068/1025001065>, 02.10.2013 tarihinde Saat: 23.12'de alınmıştır.

⁴⁸⁹ Konak, II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından büro olarak kullanılmış, daha sonra Makedonlar tarafından okul haline getirilmiştir. Şu an ise Emniyet Genel Müdürlüğü'ne ait bir ofis olarak kullanılmaktadır. Turistler gezdirilirken hala Mahmut Bey Konakları olarak tanıtılmaktadır. (Aygen, A. (2014, 20 Aralık). Rıfat Vardar Üzerine Söyleşi". Ayten Aygen'in evi, Ankara).

⁴⁹⁰ Çankaya, A. (1968). *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler 1860-1908*. Cilt III, Ankara: Mars Matbaası, 953

⁴⁹¹ Aygen, A. (2003). *Rumeli Benimdi*. (I. Baskı). Remzi Kitapevi, 16-19-71-217

⁴⁹² Osmanlı'nın Rumeli'deki durumunu sağlamlaştırmak isteyen I. Murat'ın emri ile 1380 yılında Vardar Nehrinin sol tarafındaki İştıp alınmış daha sonra Vardar Nehrini geçen Kara Timurtaş Paşa 1382'de Manastır ve Pirlepe'yi de almış ve bu bölge Arnavutluk'a yapılacak hareket için üs olarak kullanılmıştır. (Uzunçarşılı, İ. H. *Büyük Osmanlı Tarihi* (cilt I, 7. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 175)

⁴⁹³ Aygen, a.g.e. 24-25

⁴⁹⁴ Mustafa Kemal Atatürk'ün ve Kazım Özalp'in aileleri de Karaman'dan Rumeli'ye göç edenler arasındadır. Mustafa Kemal'in ailesi Manastır Vilayeti Debra Kazası Kocacık Köyünü kurarak, bölgeyi iskân ederken, Kazım Özalp'in ailesi Köprülü'yü, Rıfat Vardar'ın ailesi de İştıp'ı iskân etmişlerdir. (Aygen, A. (2010). *Devrimin Üç Kadını Latife- Müveddet- Mevhibe*. (I. Baskı). İstanbul: Destek Yayınevi, 17).

⁴⁹⁵ Aygen, A. (2010). *Devrimin Üç Kadını Latife- Müveddet- Mevhibe*. (I. Baskı). İstanbul: Destek Yayınevi, 26.

Mahmut Bey ile Fatış Hanım'ın, Rıfat Bey'den başka Ayşe, Nazire, Hatice ve Kemal isimli dört çocuğu daha olmuştur.⁴⁹⁶

“Çocukların en büyüğü Rıfat Bey'di. Kardeşleri ağabeylerini baba bildiler. O da bütün kardeşlerine hayat boyu sahip çıktı. Kız kardeşlerini okumuş gençlerle evlendirdi. Nazire, Şükrü Naili Paşa⁴⁹⁷ ile evlendi. Hatice, Bolu Valisi Ali Rıza'nın (Oskay) eşi idi. En küçükleri Kemal ise onun gözbebeği idi. Kemal, İsmet Hanım ile evlenmiş, üç çocuğu olmuştur. Öteki Hanımdan olan kardeşlerini de hiç ayırmadan, onlara da ağabeylik yaptı. Mehmet, avukat; Reşat, askeri doktor; Fazıl, demiryolcu; Halit, nahiye müdürü; Hüseyin, öğretmen oldu. Kız kardeşi Eşref ise Albay Koman ile evliydi.”⁴⁹⁸

Rıfat Vardar, Temmuz 1888'de Köprülü İlkokulunu, Temmuz 1892'de ise Köprülü Rüştüyesi'ni bitirmiş ve Temmuz 1898'de Selanik İdadisinden iyi derece ile mezun olarak İstanbul'daki Mülkiye'ye girmiştir.⁴⁹⁹

Temmuz 1902'de Mülkiyeden mezun olmuş ve aynı yıl Selanik Vilayeti Maiyet Memurluğunda staja başlamış, burada stajyerliğini tamamlayarak kaymakamlığa terfi etmiştir.⁵⁰⁰

Temmuz 1905'te Langaza Ocak 1907'de Zihne, Eylül 1908'de Menlik, Kasım 1909'da Avrethisar, 1911'de yeniden Langaza, 1912'de Nevrekop, 1914'te Haymana, Ekim 1916'da Cide ve Haziran 1922'de Karaman kaymakamlığına atanmıştır.⁵⁰¹⁵⁰²

Langaza kaymakamlığına atandığı sırada evlenmeye karar vermiş ve Mahmut Bey oğlu için, İştîp Ayanı Abdülkadir Bey'in kızı Zerafet Hanım ile Ohri Ayanı Bahri Bey'in kızları Firdevs Hanımı uygun görmüştür. Firdevs Hanım 1888 yılında doğmuş ve 18 yaşında Rıfat Bey ile evlenmiştir. Düğünleri 1906 yılında Köprülü'de, Vardar Nehri'nin karşısındaki

⁴⁹⁶ Aygen, Rumeli Benimdi, a.g.e. 217.

⁴⁹⁷ Atatürk'ün 29 Ekim 1923 günü “İstanbul I. Ordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa Hazretlerine; Büyük Millet Meclisi Cumhuriyeti kabul etmiştir. 101 pare top atışı ile ilan ediniz” diye telgraf çektiği Şükrü Naili Paşa, Rıfat Vardar'ın eniştesidir. Selanikli olan Şükrü Naili Paşa'ya Atatürk, kendisine çok benzediği için Gökberk soyadını vermiştir. (Aygen, A. (2014, 20 Ekim). “Rıfat Vardar Hakkında Söyleşi”. Ayten Aygen'in Evi, Ankara.) İşgal ordusu çekildiğinde İstanbul'a ilk giren kumandan olma vasfını taşıyan Şükrü Naili Paşa ile Atatürk'ün dostlukları ömür boyu sürmüş ve Atatürk kendisinden beş yaş kadar büyük olan Şükrü Paşa'ya hep ağabey diye hitap etmiştir. (Aygen, A. (2010). *Devrimin Üç Kadını Latife-Müveddet- Mevhibe*. (I. Baskı). İstanbul: Destek Yayınevi, 271)

⁴⁹⁸ Aygen, a.g.e. 26-27.

⁴⁹⁹ Öztürk, K. *Türk Parlamento Tarihi TBMM III. Dönem*. Cilt 3, TBMM Vakfı Yayınları, sayfa 634.

⁵⁰⁰ Çankaya, a.g.e., 953.

⁵⁰¹ Öztürk, a.g.e., 634.

⁵⁰² Ali Çankaya'nın, eserinde Langaza kaymakamlığı Nisan 1905, Zihne kaymakamlığı Temmuz 1907, Avrethisar kaymakamlığı Ekim 1909, ikinci kez Langaza kaymakamlığı Haziran 1911, Nevrekop kaymakamlığı Aralık 1912, Haymana kaymakamlığı Mayıs 1914, Cide kaymakamlığı Ağustos 1916, Karaman kaymakamlığı Ekim 1922 olarak verilmektedir. Bknz. Çankaya, a.g.e. 953.

ayan konağında yapılmış ancak Firdevs Hanım Körpülü’de fazla kalmamış, eşiyile beraber Langaza’daki kaymakam evine yerleşmişlerdir. Yaklaşık iki yılları Langaza’da geçmiş, Zihne kazasında buldukları sırada ise bir oğulları olmuş ancak çocuk fazla yaşamamış, kızamık sebebi ile bir yaşında hayatını kaybetmiştir.⁵⁰³

Rıfat Bey ile Firdevs Hanım’ın Perihan, Nezahat, Mahmut Ekrem ve Ayten isimli dört çocukları daha olmuştur.⁵⁰⁴ Perihan, Avrethisar’da; Nezahat ise Haymana kaymakamlığı sırasında, İstanbul’da Sultan Tepesi’nde dünyaya gelmiştir. Cide kaymakamlığı yaptığı dönemde oğulları Mahmut Ekrem^{505 506}; Zonguldak milletvekili olarak Ankara’ya yerleştikten sonra da en küçük kızları Ayten⁵⁰⁷ doğmuştur.

Rıfat Vardar, Cide kazasında kaymakam olarak bulunduğu sırada, bir gece evi basılmış ve zaptiyeler tarafından götürülmüştür. Ailesi sebebini araştırırsa da alabildikleri cevap yalnızca İstanbul’dan böyle bir emir geldiği olmuştur. Daha sonradan anlaşılmıştır ki Rıfat Bey “Kuvayi Milliye’ye yardım ve yataklık yapmak” sebebi ile İstanbul’dan gelen bir emir üzerine tutuklanmış ve Bekir Ağa Bölüğü yerine direkt Ankara’daki Polatlı Hapishanesine gönderilmiştir.⁵⁰⁸ Rıfat Bey, Celal Bayar ile de Polatlı Hapishanesinde bulunduğu sırada tanışmıştır.⁵⁰⁹

Rıfat Bey hapishanede bir yıl kadar kalmış, ailesi bu dönemde oldukça zor dönemler geçirmiş ve ailesine Mülkiyeden sınıf arkadaşı olan Nihat Bey sahip çıkmıştır. Firdevs Hanım ve çocukların vapur biletlerini göndererek onları İstanbul’a getirtmiş, kendi evinin alt katını da aileye tahsis etmiştir.⁵¹⁰

Memuriyetini Kuvayi Milliye’ye yaptığı yardımlar sebebi ile kaybeden Rıfat Vardar, hapisten çıktıktan sonra işsiz kalmış ve sıkıntılı günler yaşamıştır. Firdevs Hanım’ın ayanlık kemerini bozdurup, sermaye yapmak sureti ile Ayvalık’ta zeytinlik sahibi olan Nihat Bey ile ortak bir sabun ve zeytinyağı fabrikası kurmuşlardır. Rıfat Bey fabrikayı kurduktan bir müddet sonra ailesini de yanına almış ve deneyimli ustalarla fabrikayı yoluna sokarak işlerini düzeltmeye başlamıştır.

⁵⁰³ Aygen, age, 26, 27, 29, 103 ve 104.

⁵⁰⁴ Aygen, E. (2014, 19 Ekim). “Rıfat Vardar Üzerine Söyleşi”. Bilim-Sanat Kafe, Ankara.

⁵⁰⁵ Aygen Ayten, a.g.e., 104.

⁵⁰⁶ Orhan Veli, Dalgacı Mahmut şiirini, Rıfat Bey’in oğlu Mahmut Ekrem Bey için yazmıştır. (Aygen, E. (2014, 19 Ekim). “Rıfat Vardar Üzerine Söyleşi”. Bilim- Sanat Kafe, Ankara.

⁵⁰⁷ Ayten Aygen; Rıfat Bey ile Firdevs Hanım’ın en küçük çocukları olarak 1929 yılında Ankara’da doğmuştur. Ankara Koleji/Kız Lisesinde öğrenim görmüş, Cemal Bey ile evlenmiştir. Rumeli Benimdi, Devrimin Üç Kadını, Savaşın Sessizliği, Nart’ın Prensleri kitaplarının yazarıdır.

⁵⁰⁸ Aygen, a.g.e., 117-118.

⁵⁰⁹ Aygen, A. (2014, 20 Aralık). *Rıfat Vardar Üzerine Söyleşi*. Ayten Aygen’in evi, Ankara.

⁵¹⁰ Aygen, a.g.e. 118.

Bu sırada 15 Mayıs 1919'da İzmir, Yunanlılar tarafından işgal olunmuştur. Yunanlıların gayesi, ilk hamlede küçük Anadolu yarımadasını ele geçirmektir. Artık işgal sırası, mülhakatından Ayvalık'a gelmiştir. Ayvalık; Ege sahilinde ve Midilli adası karşısında, İzmir'den sonra en büyük sahil kasabalarımızdan biri olup, yirmi beş binden fazla olan o zamanki nüfusu kâmilen Rum'dur.⁵¹¹ Ayvalık, bu özelliklerinden dolayı Yunanistan'ın, Anadolu'nun Ege kıyılarındaki cazibe alanlarından biri olmuş ve 29 Mayıs 1919 sabahı Yunan birlikleri Ayvalık sahiline asker çıkartmaya başlamışlardır.⁵¹² Her yeri yakıp yıkan Yunanlılar, Rıfat ve Nihat Beylerin fabrikasını da yıkmışlardır. Fabrikanın yıkılmasıyla yine işsiz kalan Rıfat Vardar, bu sıkıntılı durumdan ancak 1922 yılında Karaman Kaymakamlığına tayin edilmesi ile kurtulabilmiştir.⁵¹³

4 Aralık 1920 tarihinde meclisin 108. oturumunda yapılan görüşmeler sonucunda 68 numaralı Kanun ile Giresun ve 69 numaralı kanun ile de Ordu Müstakil Liva teşkil edilmişlerdir.⁵¹⁴ Ehliyet ve başarıları ile Milli Mücadele'deki hizmetleri göz önüne alınan Rıfat Vardar da 1923 yılında Giresun Sancağı Mutasarrıflığına getirilmiştir.⁵¹⁵ 1924 yılında ise çıkarılan Anayasanın 89. maddesine göre liva (sancak) adları İl olarak değiştirildiğinden, bu tarihten itibaren Giresun ili olarak idari taksimattaki yerini almış⁵¹⁶ ve Rıfat Bey'de Mart 1924'te aynı yerin valiliğine tayin edilmiştir.⁵¹⁷

Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal Atatürk, 29 Ağustos 1924'te eşi Latife Hanım ile birlikte 18 Ekim 1924 tarihine kadar sürecek bir yurt gezisine çıkmıştır. 50 gün kadar süren bu uzun gezinin amacı; genç cumhuriyetin halk tarafından benimsenmesini sağlamak ve aynı zamanda Latife Hanım'ın şahsında Türk kadını için bir örnek oluşturmaktır. Bu bağlamda Latife Hanım gezi boyunca yüzü açık olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün yanında yer almış, böylece yapılan merasimlere kadınların da katılımı sağlanmıştır.⁵¹⁸

⁵¹¹ Akpınarlı, K.K. (2009). *Balikesir Şehir ve Belediye Tarihi*. (I. Baskı). Balıkesir: Kent Arşivi Yayınları No:1, 95.

⁵¹² İnternet: Selvi, H. (Kasım, 2001). "Ayvalık'ın İşgali ve Belediye Çeşmesi Protokolü". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 51. Web: <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-51/ayvalikin-ısgali-ve-belediye-cesmesi-protokolu> adresinden 2 Kasım 2014 tarihinde alınmıştır.

⁵¹³ Aygen, A. (2014, 20 Aralık). Rıfat Vardar Üzerine Söyleşi". Ayten Aygen'in evi, Ankara.

⁵¹⁴ TBMM, Zabıt Ceridesi. "Devre:1, Cilt:6, Birleşim:1, 4.12.1920". "Meclis Tutanakları", 192-199.

⁵¹⁵ Çankaya, a.g.e., 953.

⁵¹⁶ İnternet: Web: <http://adnanyildiz.blogcu.com/meclis-tutanaklari-ısgında-ordu-ve-giresun-un-il-olusu/7956338> adresinden 2 Kasım 2014 tarihinde alınmıştır.

⁵¹⁷ Çankaya, a.g.e., 953.

⁵¹⁸ Balcı, S. (1997). "Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün Giresun'u Ziyaretleri". *Giresun Tarihi Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler*, İstanbul: Giresun Belediyesi Kültür Yayınları No: 1, 351.

51 gün süren ve “Atatürk’ün Sonbahar Seyahatleri” olarak tarihe geçen bu gezide⁵¹⁹, Karadeniz sahil şeridini de ziyaret eden Mustafa Kemal Atatürk, 15-17 Eylül’de Trabzon’u, 17-18 Eylül’de Rize’yi ziyaret etmiş ve 19 Eylül’de de Rıfat Vardar’ın vali olarak bulunduğu Giresun şehrine gelmiştir.⁵²⁰ Önce Mustafa Kemal ardından da diğer konuklar top atışları arasında, Hamidiye Zırhlısından ayrılarak, saat tam 10.00’da iskeleye çıkmışlar ve Vali Rıfat Vardar ve Belediye Başkanı Hasan Vehbi Bey tarafından karşılanmışlardır.⁵²¹ Mustafa Kemal Atatürk burada yaptığı konuşmasında;

“Afyon Karahisar’da Dumlupınar’da sizin uşaklar da vardı. Bundan dolayı memnun ve müsterih olabilirsiniz. Bu memleketi ve bu milleti asırlardan beri berbat edenler çoktan ölmüştür, bütün gençlik buna inanmalıdır. Bizim kanımız akmadıkça bunlar bir daha ortaya çıkamayacaktır” ifadeleriyle milli birlik ve beraberliği telkin etmiştir.⁵²²

Rıfat Bey’in eşi Firdevs Hanım’ın da Latife Hanım’ı karşılaması planlanmış ancak son anda değişiklik olup Latife Hanım’ın gemiden ayrılmayacağı haberi gelince Firdevs Hanım, Latife Hanım’a “Hoş geldiniz” demek üzere vapura gitmiştir.⁵²³ Öbür taraftan Rıfat Bey eşliğinde Giresun gezisine devam eden Mustafa Kemal, gençlerin daveti üzerine önce Bilgi Yurdu Gençlik Kuruluşunu ziyaret etmiş, binanın küçüklüğünü ve kullanışsızlığını görünce daha büyük bir binaya taşınmalarını ve daha sonra da isimlerini Türk Ocağı’na çevirmelerini istemiştir. Giresun Jandarma Okulunu ve askerlik şubelerini de ziyaret eden Mustafa Kemal Atatürk, Mithat Paşa Otelinde ilçelerden gelen heyetleri kabul ettikten sonra saat 13.40’ta yine Hamidiye Zırhlısı ile Ordu’ya hareket etmiştir.⁵²⁴

Rıfat Vardar ve Firdevs Hanım her açıdan üzerlerine düşeni yapmışlar, inkılâpların takipçisi olmuşlar, Kıyafet Kanunu ve Şapka İnkılâbı ile giyim tarzlarını değiştirerek hem yeni düzene uymuşlar hem de halka örnek olmuşlardır.⁵²⁵ Giresun Valiliğinden sonra 5

⁵¹⁹ Yalçın, D., Akbıyık, Y., Özkaya, Y., Bozkurt, G., Akbulut, D. A., Tokgöz, E., Turan, R., Köstüklü, N., Balcıoğlu, M., Tural, M. A., Eraslan, C., Avcı, C. (2010). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* (6. Baskı, cilt:2). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 373.

⁵²⁰ Balcı, a.g.m., 351.

⁵²¹ Önder, M. (1998). *Atatürk’ün Yurt Gezileri*. (II. Baskı). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 219.

⁵²² Yalçın, D., Akbıyık, Y., Özkaya, Y., Bozkurt, G., Akbulut, D. A., Tokgöz, E., Turan, R., Köstüklü, N., Balcıoğlu, M., Tural, M. A., Eraslan, C., Avcı, C. (2010). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. (6. Baskı, Cilt: 2). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 375.

⁵²³ Aygen, a.g.e., 109.

⁵²⁴ Balcı, a.g.m., 353-354.

⁵²⁵ Aygen, a.g.e., 110.

Ocak 1926'da Ordu ili valiliğine tayin edilen Rıfat Bey, 6 Ocak 1927 tarihine kadar bu görevde bulunmuştur.⁵²⁶

Daha sonra milletvekili olmak isteyen Rıfat Vardar, eski arkadaşı Kazım Özalp⁵²⁷'e bu konuda yardımını istediğine dair bir mektup yazmıştır. Kazım Özalp, Rıfat Bey'i Mustafa Kemal'e mebus olarak tavsiye ettiğinde Mustafa Kemal'den "Rıfat Bey içkici değil midir?" şeklinde bir cevap almıştır. Kazım Özalp bahsi geçen Rıfat Bey'in, Mustafa Kemal'in sandığı Rıfat Bey olmadığını, isim benzerliği sebebiyle yanlış anlaşıldığını ve kendisinin tavsiye ettiği kişinin Köprülü Ayanı Mahmut Bey'in oğlu, halen Ordu valiliğinde bulunan Rıfat Vardar olduğunu söyleyince Mustafa Kemal, Rıfat Vardar'ın mebusluğu için olur vermiştir.⁵²⁸

Böylece TBMM'nin III. Dönem seçimlerine katılan Rıfat Vardar, Yapılan seçimde 422 oyla Zonguldak'tan milletvekili seçilmiş, 4 Ekim 1927'de mazbatasını almış, 1 Kasım'da meclise katılmış ve mazbatasını 2 Kasım'da onaylanmıştır.⁵²⁹

Rıfat Bey, Ankara'ya geldiklerinde ailesini geçici olarak İtfaiye Meydanı'nda bir apartman dairesine yerleştirmiş, zamanın Ankara'sında ev bulmak oldukça zor olduğu için, Yenışehir semtinden arsa alınarak burada bir ev inşasına başlanmıştır. Önce bir kat olarak başlayan inşaat, dört katlı bir apartman olarak sona ermiş ve dolayısıyla da Rıfat Bey Emlak Bankasından⁵³⁰ almış olduğu kredi için uzun bir süre ödeme yapmak durumunda kalmıştır.⁵³¹

Rıfat Bey ve Firdevs Hanım'ın Ankara'ya gelmelerinden sonra Firdevs Hanım bir rahatsızlık geçirmiştir. Bunun üzerine Rıfat Bey eşini tedavi ettirmek amacı ve Kazım

⁵²⁶Çebi, S. (1973). *Ordu Tarihi ve 50. Yılda Ordu Şehri*. Ordu Ticaret ve Sanayi Odası Yayını No: 4, 61.

⁵²⁷ Kazım Özalp; 17 Şubat 1882'de Köprülü'de dünyaya gelmiştir. Manastırlı İsmail Nazmi Bey ile Yıldız Hanım'ın dokuz erkek çocuğunun en büyüğüdür. Üsküp Askeri Rüştiyesi'nden sonra Manastır Askeri İdadisi'ne gitmiş ve İstanbul Harbiye Mektebi'nden Mümtaz Yüzbaşı rütbesi ile mezun olarak, 5. Ordu'da göreve başlamıştır. I. Dünya Savaşı'na Binbaşı rütbesi ile katılmış, Erzurum ve Kemah'ta gösterdiği başarılar sebebi ile rütbesi Albaylığa yükseltilmiştir. Kuvayı Milliye örgütlenmesinde önemli rol oynayan Kazım Özalp, Heyet-i Temsiliye tarafından, İzmir Kuzey Cephesi Komutanlığına atanmıştır. Sakarya Savaşı'nda gösterdiği yararlılıklar sebebiyle de rütbesi Generalliğe yükseltilmiştir. 26 Kasım 1924'te TBMM Başkanlığına seçilmiş, 1935 yılına kadar bu görevini devam ettirmiştir. 1 Mart 1935'te, daha önceden daha önceden bulunmuş olduğu Milli Müdafaa Vekilliği görevine geri dönmüştür. Bu görevinden de 17 Ocak 1939'da istifa ederek ayrılmış, dört yıl süre ile CHP Meclis Grubu Başkan Vekilliği yapmıştır. 1954 yılında politik yaşamdan tamamen ayrılan Kazım Özalp, 6 Haziran 1968'de İstanbul'da vefat etmiştir. (İnternet: Taner, V. (Mart, 1995). "Kazım Özalp 1882-1968". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 31 Web: <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-31/kazim-ozalp-1882-1968> adresinden 3 Kasım 2014 tarihinde alınmıştır.

⁵²⁸ Aygen, a.g.e. 112.

⁵²⁹ Öztürk, a.g.e. 634.

⁵³⁰ Aygen, E. (2014, 5 Kasım). "Rıfat Vardar Hakkında Söyleşi". Lo-Loud Kafe, Ankara.

⁵³¹ Aygen, a.g.e. 113

Özalp'in de yardımı ile Firdevs Hanım'ı Bursa'ya götürmüş ve burada memleketin o dönemki durumunu gözler önüne seren bir duruma da şahit olmuşlardır.

Kazım Paşa, Milli Müdafaa Vekili iken Rıfat Bey'in, Paşa'da bir ricası olmuştur. Bu da Firdevs Hanım'ın hastalığı nedeni ile Bursa Askeri Hastanesi'nde tedavi olması içindi. Hemen Özel Kalem Müdürünü görevlendirmiş, lazım gelenin yapılmasını istemişti. Böyle olunca Bursa Askeri Hastanesi erkân katında onlara bir oda ayrılmıştı. Onlar Bursa Askeri Hastanesindeyken bir gün Mustafa Kemal Bursa'ya gelmiş ve o akşam yemeğini hastanenin erkân katında Rıfat Bey ile yemiştir...

...Askeri hastanede bir akşamüzeri Rıfat Bey hastanenin koğuş katından geçerken bir telaşı görmüş, sebebini sorduğunda, “genç bir asker için buz gerekli, bulamıyoruz” denmiştir. Rıfat Bey neden diye sorduğunda, hastanede buzdolabı olmadığını öğrenmişti. Ertesi gün hasta askeri merak edip sorduğunda, öldüğünü duyunca kahrolmuştu. O gün şehre inmiş, buzdolabı almış ve hastaneye hediye etmişti. Ankara'ya döndüğünde Kazım Paşa'ya da gitmiş, ondan da hastanenin ihtiyacı olan buzdolaplarından vermesini istemiş, Paşa da son derece merhametli olduğundan, o da çok üzülüp hemen en büyüğünden iki tane buzdolabı alınıp Bursa'ya gönderilsin diye emir vermişti.⁵³²

21 Haziran 1934'te kabul edilip, 2 Temmuz 1934'te resmi gazetede ilan edilen 2525 numaralı Soyadı Kanunu ile her Türk'ün, Türkçe olmak ve ahlaka aykırı olmamak şartı ile bir soyadı alması gerektiği kabul edilmiştir. Bunun üzerine Rıfat Bey'in akrabaları da Ayan ya da Ayanoğlu soyadlarını almışlardır. Ancak Mustafa Kemal Atatürk, bizzat Rıfat Bey için Vardar soy ismini uygun görmüştür ve bu haberi de Rıfat Bey'e eski arkadaşı Kazım Özalp getirmiştir.⁵³³

TBMM'nin IV, V, VI ve VII. dönemlerinde de Zonguldak milletvekilliği yaptıktan sonra Rıfat Bey 1938 yılında emekliye ayrılmış ve on yıllık emeklilik hayatından sonra Haziran 1948'de hayatını kaybederek, Ankara Cebeci Asri mezarlığına defnedilmiştir⁵³⁴

3.6.2. Meclis Çalışmaları

Buğdayı Koruma Kanunu ile İlgili Görüşleri

2466 numaralı Buğdayı Koruma Karşılığı Kanunu, 29.05.1934 tarihinde kabul edilmiş ve 30.05.1934 tarihinde de Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.⁵³⁵ Kanun layihasının 28 Mayıs

⁵³²A.g.e., 245-246

⁵³³ Hatta Ayten Hanım Rıfat Bey'in annesinin bu durumdan çok hoşnut olmadığını ileri sürmektedir. Aygen, A. (2014, 20 Aralık). Rıfat Vardar Üzerine Söyleşi". Ayten Aygen'in evi, Ankara.

⁵³⁴ Öztürk, a.g.e., Cilt: 1, 634.

⁵³⁵ İnternet: TC Resmi Gazete, 30 Mayıs 1934, sayı: 2714, sayfa: 3876-3877 WEB: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2714.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2714.pdf> 25 Haziran 2015 tarihinde alınmıştır.

1934 tarihinde TBMM’de görüşülmüş, bu sırada Rıfat Bey’de kanunla ilgili görüşlerini bildirmiştir.⁵³⁶

Şebinkarahisar mebusu İsmail Bey’in Muhtelit Encümen adına layihanın ana hatlarını anlatmasının ardından söz alan Rıfat Bey, çıkarılacak olan kanuna karşı olmadığını ancak bazı maddelerinin düzeltilmesi gerektiğini, kanun olduğu gibi çıkacak olursa uygulamada bazı problemlerin oluşabileceğini vurgulamıştır. Un ve undan yapılmış maddelerin vergiye tabi tutulacağı şeklindeki birinci madde de buğday ve çavdar dışındaki diğer unlarında zikredilmesi gerektiğini, ayrıca unun birinci ve ikinci derece olarak tasnif edilmesinin yeterli olmadığını, yurt dışından gelen unlarında ayrı bir derece ile tasnife sokulması gerektiğini söylemiştir.

Layihanın beşinci maddesinde geçen; mükelleflerin vergiyi bir kupon ile değirmende verdikleri takdirde, unların hepsi aynı anda sevk edilemeyeceği için kontrol sırasında sorun yaşanabileceği gibi, fırıncıların da ürünü sattıktan sonra unun parasını verdiğini, bu sırada aradan hayli zaman geçtiği için fabrikaların hem bu vergiyi verip hem de fırıncılardan paranın gelmesini beklemelerinin mümkün olmadığını çünkü sermayelerinin önemli kısmını buraya bağladıkları takdirde ayakta kalamayacaklarını bu sebeple de bir kredi açılmasının düşünülmesi gerekliliğini dile getirmiştir.⁵³⁷

Bu açıklamaların ardından oylamaya geçilmiş, bazı maddeler tekrar encümene gönderildikten sonra kanun kabul edilmiştir.

İnhisarlar Koruma Sandığına Dair Olan 2469 Sayılı Kanuna Ek Kanun Layihası Hakkındaki Görüşleri

29 Mayıs 1934 tarihinde kabul edilmiş olan 2469 numaralı Kanun ile

“ İnhisarlar Umum Müdürlüğünde çalışan kadroya dâhil daimi memur ve müstahdemleri ve vefatlarında ailelerini korumak için “İnhisarlar Koruma Sandığı” adlı ve hükmi şahsiyetli bir sandık kurulmuştur.”⁵³⁸

4 Mayıs 1935 tarihinde ise söz konusu 2469 sayılı kanuna dair ek bir kanun layihası TBMM’de görüşülmüştür.⁵³⁹ Layihanın 2. Maddesine göre; korunma tazminatı inhisarların hükümet idaresine geçtikleri tarihten başlayarak hizmet müddetinin 1934 Haziranından

⁵³⁶TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre:4, cilt:22, birleşim: 3, 28.05.1934. “*Meclis Tutanakları*”, 344-364.

⁵³⁷A.g.e., 346-348.

⁵³⁸ TC Resmi Gazete, a.g.e., 3879.

⁵³⁹TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 5, cilt: 3, birleşim: 23, 04.05.1935, “*Meclis Tutanakları*” 47-53.

önce ya da sonra olmalarına göre değişik şekillerde verilecek ve ayrıca maaşları ücrete çevrilmiş olan tuz memurlarının hizmetleri 1 Haziran 1933 tarihinden başlayacaktır.

Tuz memurları ile ilgili olan madde mecliste tartışmaya sebep olmuştur. Daha önceden kabul edilmiş olan bir kanuna göre; İnhisarlar dairesine bağlanmış olan tuz memurlarından çalışmışlığı 15 yıldan fazla olanların memuriyet haklarının devamına, 15 yıldan az çalışmış olanlara tazminat verilerek memuriyetlerine son verilerek, emeklilik haklarından da feragat etmelerine karar verilmiştir. Ancak Rıfat Bey;

Bütçe Encümeni kabul buyurulan takrire göre o memurlara ya ikramiye esası üzerinde bir şekil bulması veyahut bu gibilerin askeri ve mülki tekaüd kanunundan istifadelerini temin etmelidir. O gelsin, burada müzakere edilip bir neticeye bağlandıktan sonra, müzakere edilmekte olan kanun layihasının müzakeresine devam edebiliriz. Böyle olmayınca eldeki kanun müzakere edilemez. Aksi takdirde onu keenlemeyekün addederek müzakerenin idamesini arzu etmekten başka bir şey değildir.⁵⁴⁰

sözleri ile bu kanun çıkarıldıktan sonra 15 yıldan daha az çalışmış olan memurların mağdur edilmemesi sebebi ile emeklilik kanununa yeni bir madde ekleneceğinin söylendiğini ve bu madde eklenmeden söz konusu layihanın görüşülmemesi gerektiğini savunmuştur. Layiha meclis başkanının kararı ile daha sonra görüşülmek üzere ertelenmiştir.

İşkân Edilen Muhacirlere Verilen Samanlıklar Hakkındaki Arzuhal Encümeni Mazbatası Münasebeti ile Sözleri

28 Muhacir, kendilerine göçten sonra ev verilirken aynı hudut dâhilinde ahır ve samanlık bulunmadığı için kendilerine başka bir yerden ahır ve samanlık verildiğini ancak şimdi mahalli hükümetin bu ahır ve samanlıkları boşaltmaları ya da parasını ödemelerini istediğini söyleyerek, konuyla ilgili mağduriyetlerini Arzuhal Encümenine bildirmişlerdir.⁵⁴¹

Zonguldak milletvekili Rıfat Vardar görüşme esnasında söz alarak, bu muhacirlerin ahır ve samanlıklarından çıkarılmasıyla ilgili olarak;

Bir çiftçi kendi çift hayvanını kendi ikametgahına yakın olan yerde bulundurur. Binaenaleyh, hem evinin yakınında hem de uzakta iki ağıl bulunduramaz. Her halde zannederim ki ağıl olarak yakında kendisine hiçbir şey verilmemiştir ki, bunlar uzakta bir ağıl arıyorlar. Samanhaneye gelince: Köylü evinin bitişiğinde hiçbir zaman samanlık bulundurmaz. Çünkü bir yangın vukuunda evi de yanar. Köylünün samanlığı daima harman kenarında bulunur ve harmanlar daima

⁵⁴⁰A.g.e. 51.

⁵⁴¹TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 5, Cilt: 13, birleşim: 2, 13.11.1936, “Meclis Tutanakları” 24.

köylerin kenarındadır. Acaba bu noktai nazardan iyi bir tetkik yapılmış mıdır?⁵⁴²

Sözlerini söyleyerek konunun daha iyi tahkik edilmesi gerekliliğini dile getirmiştir. Yozgat Milletvekili Emin Draman'ın vermiş olduğu bir taktir ile de mesele tekrar tetkik edilmek üzere encümene geri gönderilmiştir.⁵⁴³

Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanunu Layihası ile İlgili Sözleri

TBMM'nin 12 Mayıs 1937 tarihli toplantısında Ziraat Bankası Kanunu görüşülmüştür. Kanunun onuncu fasıl, ellinci maddesinde; Ziraat Bankasının çiftçiye ya da Tarım Kredi Kooperatiflerine vereceği krediden resim, harç ya da vergi alınmayacağı ayrıca köylerdeki kredilere ait evrak vs için de ihtiyar heyetinin onayının, noter onayı hükmünde olacağı bildirilmiştir.⁵⁴⁴

Rıfat Bey ise bu maddenin görüşülmesi sırasında; Ziraat Bankası'nın birçok işlemi amme hizmeti şeklinde yaptığı ve kar amacı gütmeyeceği için, bankaya ait olan mallardan da vergi alınmaması gerektiğini dile getirerek

“Devlet müessesesi vaziyetine konulan Ziraat Bankası'na ait emvali gayrimenkulenin devlet emvali gibi vergiden muaf tutulmasını teklif ve kabulünü dilerim.”

Şeklinde taktir vermiştir.⁵⁴⁵

Taktir verildiği sırada Maliye vekili mecliste bulunmadığı için madde ve taktir daha sonra görüşülmek üzere ertelenmiştir.⁵⁴⁶

İzmir Vilayeti Turistik Yollarının İnşası Hakkındaki Kanun Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 15.06.1938 tarihli toplantısında, İzmir Vilayeti Turistik Yollarının inşası hakkındaki kanun layihası ve Muvakkat Encümenin mazbatası görüşülmüştür. Halid Onaran'ın söz konusu turistik yolların Urla, Seferihisar, Çeşme, Menemen, Bergama, Torbalı ve nefsi İzmir olmak üzere yedi kazadan geçeceği açıklamasını yapması üzerine Rıfat Vardar, tasarının beşinci maddesine nazaran bu yollar ile kesişecek birçok köy yolu olduğunu ve köy yollarında işleyen arabaların tekerleklerinin de demirden olduğunu

⁵⁴²A.g.e. 25.

⁵⁴³A.g.e. 28.

⁵⁴⁴A.g.e. 105.

⁵⁴⁵A.g.e. 106.

⁵⁴⁶A.g.e. 106.

bahisle; “o arabalar bu yollardan geçmeyecek mi yoksa tekerlekleri mi lastiklenecek?” şeklinde bir soru yöneltmiştir.⁵⁴⁷

Vardar’ın sorusunun üzerine Halit Onaran; köy arabalarının bu durumdan müstesna olacağını ancak arabaların yolları tahrip etmemesi için de belediyelerin tedbir alacağı cevabını vermiştir. Takrirler sonucunda layiha tekrar görüşülmek üzere encümene geri verilmiştir.⁵⁴⁸

Nahiye Müdürlerinin Hayvan Yem Bedelleri Hakkındaki Kanun Münasebetiyle Sözleri

TBMM’nin 5 Haziran 1939 tarihli toplantısında Nahiye Müdürlerine hayvan beslemeleri karşılığında verilen 6 Liranın, o10 Liraya çıkarılması ve bu paranın hayvan bedeli olarak değil de bilgenin teftiş vazifesinin karşılığı olarak verilmesi ile ilgili kanun tasarısı tartışılmıştır.⁵⁴⁹ Rıfat Vardar, söz konusu tartışma sırasında hayvan bedeli alan diğer daire memurlarının aldığı yem bedeli miktarlarının da göz önünde bulundurulması gerektiğini ve 6 Lira ile hayvan beslenemeyeceği için bu miktarın en azından 10 Liraya çıkarılması gerektiğinin haklılığını savunmuştur.⁵⁵⁰

Devlet Memurları Aylıklarının Tevhit ve Teadülüne Dair Kanun Münasebeti İle Görüşleri

Devlet memuru aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bazı maddeler eklenmesi hakkındaki kanun layihası 14 Haziran 1939 tarihinde TBMM’de görüşülmüştür. Farklı devlet kadrolarında çalışan memurların maaşlarının denklikleri görüşülürken işe yeni başlayan kaymakamlarında aldıkları 40 Lira maaşın 35 Liraya düşürülmesi söz konusu edilince Rıfat Vardar, bu durumun bir nevi ceza olduğunu dile getirmiştir.⁵⁵¹

Ankara milletvekili Fevzi Daldal’ın, Bursa Milletvekili Fazlı Güleç’in, Balıkesir Milletvekili Yahya Sezai Uzay ve Bilecik Milletvekili Muhlis Suner’in vermiş oldukları takrirler ile de bu konu tekrar dile getirilmiş ve söz konusu madde tekrar değerlendirilmek üzere encümene geri verilmiştir.⁵⁵²

⁵⁴⁷TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 5, Cilt: 26, Birleşim: 3, 15.07.1938. “*Meclis Tutanakları*”, 151.

⁵⁴⁸A.g.e. 152.

⁵⁴⁹TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 6, Cilt: 3, Birleşim: F, 05.06.1939. “*Meclis Tutanakları*”, 19-20.

⁵⁵⁰A.g.e. 19-20.

⁵⁵¹TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 6, Cilt: 3, İçtima: yazmıyor, 14.07.1939. “*Meclis Tutanakları*”, 166.

⁵⁵²A.g.e. 171.

Zeytinciliğin Islahı ve Yabani Zeytinliklerin Aşılması Hakkındaki 3573 Sayılı Kanunun 14. Maddesini Değiştiren Kanun Hakkındaki Görüşleri

Zeytinciliğin ıslahı ve yabancıların aşılması hakkındaki 3573 Sayılı kanun 26.01.1939 tarihinde mecliste kabul edilmiş⁵⁵³ ve 07.02.1939 tarihinde 4126 numaralı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.⁵⁵⁴ Aydın Mebusu Nuri Göktepe, kanunun

“Zeytinliklere deve ve keçi sokulması ve başıboş hayvan bırakılması ve otlama maksadıyla hayvan sokulması ve zeytin sahalarında ağıl yapılması yasaktır. Zeytinliklerde çift sürme veya nakliyatla kullanılan hayvanata iş esnasında ağızlık takılması mecburidir. Bu hükme riayet etmeyenler belediye veya köy ihtiyar heyetleri, zabıta memurları ve zeytin bakım teşkilatına dâhil memurlar tarafından tutulan zabıt varakası üzerine beş liradan atmış liraya kadar hafif para cezasına mahkûm edilirler. Bu hususta tutulan zabıt varakaları hilafı sabit oluncaya kadar muteberdir”⁵⁵⁵

şeklindeki 14. maddesine bir fıkra eklenmesine dair kanun teklifini meclise sunmuş ve teklif 05.07.1939 tarihinde TBMM’de görüşülmüştür.⁵⁵⁶ Maddeye “Arazisi işlenmeyip imarı yalnız dip ve ağacına münhasır kalan dağ mıntıkları zeytinliklerinde sahibinin muvafakati alınarak koyun, sığır ve beygirlerin otlamasına zeytincilik mütehassısları tarafından izin verilebilir” şeklinde bir fıkra eklenmesi teklifine Zonguldak Mebusu Rıfat Vardar, halkın zararına olacağı ve zeytin ağaçlarından alınan mahsulü azaltacağını belirterek karşı çıkmıştır.

Milletvekilliğinden önce bizzat zeytin işi ile uğraşan ve zeytinyağı fabrikası kurmuş olan Rıfat Bey

“Zeytinliğin toprağı kabartmadan hasılat almak imkanı yoktur, hasılat alabilmek için bu toprağın üzerinde hayvan gezecek olursa tarla tepilir, emek ve masraflar boşa gider, hasılat alınamaz... Onun için de hayvanatın buralara girmemesi iktiza ediyor. Her köyde zeytin tarlaları içinde koyun, sığır gibi hayvanat gezmeyecek olursa oralar tepilmeyecek ve arazi de meğilli olduğu için yağın yağmur sel halinde aşağı akmayacak, toprak kabarık kalacak,

⁵⁵³ TBMM, *Tutanak Dergisi* “Devre: 5, Cilt: 29, İctima: 4, Birleşim: 27,” 164. WEB: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c029/tbmm05029027.pdf> 23 Aralık 2014 tarihinde alınmıştır.

⁵⁵⁴ Kanun metni için bkz: TC Resmi Gazete, 7 Şubat 1939, sayı: 4126, 11239-11240. WEB: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4126.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4126.pdf> 17.12.2015 tarihinde alınmıştır.

⁵⁵⁵ TBMM, Kanunlar Dergisi, cilt: 19, 30.01.1939, sayfa:150, WEB: http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc019/kanuntbmmc019/kanuntbmmc01903573.pdf 23.12.2014 tarihinde alınmıştır.

⁵⁵⁶ TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 6, Cilt: 4, Birleşim: 35, 05.07.1939. “*Meclis Tutanakları*”, 27-31.

rutubetini muhafaza edecek ve bu yüzden hasılat iyi yetişir. Zeytinlerin yağı da çoğalır... Ağustos ile Teşrine kadar bu ağaçların altına düşen zeytinleri yedirmemek, tarlanın toprağını çığnetmemek iktiza eder. Köylülerin en büyük derdi ve sıkıntıları nelerdir? Her hangi bir köyde, köyün ağası o köyde daha efe şeklinde yaşayan bir iki kişi varsa, kendi davalarını da onundavalarına katıyor, dilediği adamların ve fakirlerin tarlalarına yaymağa gönderiyor. Hem yere düşmüş olanı yedirmek suretiyle mahsulü mahvediyor hem de eshabının eli boş dönmesine sebep oluyor. Bu zeytinciler Hükümetimizden bir şey bekliyorlar... Birçok zengin davar sahipleri efelerinin bazularına güvenerek bu işi yapmaktadırlar. Eğer bu millete acıyorsak hayvan girme maddesini bu kanundan çıkarmamız lazımdır. ”557 sözleri ile zeytin tarlalarına hayvan sokulmasının zeytinciliğe ve bu işle uğraşan halka vereceği zararları ifade etmiştir.

Yüksek Reisliğe, hayvanların zeytinliğe girmelerine müsaade edilmemesi lazım geldiğinden bu kanunun reddini teklif ederim, şeklinde takrir veren Rıfat Vardar konuşmasını “...Fukaranın çoluğu çocuğu ile didinerek meydana getirdikleri ve yegane geçim vasıtaları olan bu zeytinliklere bu saydıkları hayvanların sokulması doğru değildir... Bendeniz, bu yapılan kanunun, zeytinlikler hakkında bir gûna malumatı olmayanlar tarafından hazırlanmış olduğu kanaatindeyim. Reddederseniz bu fukarayı kurtarmış olacağınızı arz eder ve takririmin kabulünü rica ederim”⁵⁵⁸ sözleri ile sonlandırmıştır.

Nuri Göktepe’nin, bahsi geçen mıntıkada hayvanların barınacağı başka bir yer olmadığını ve hayvanları ellerinden giderse, zeytinden mahsul alınamayan yıllarda köylünün darda kalacağını, aynı zamanda hayvan gübresinin zeytin ağaçları için de faydalı olacağını belirten konuşmasından sonra oylamaya geçilmiş ve Rıfat Vardar’ın takriri TBMM’de yapılan oylama sonucu reddedilerek, 14. maddenin değiştirilmesi kabul edilmiştir.⁵⁵⁹

Vergilerde İhbarnamelerin Tebliğine ve İtiraz ve Temyiz Usullerine Dair Kanun Münasebeti ile Sözleri

06.07.1939 tarihinde kabul edilen ve 13.07.1939’da Resmi Gazete’de yayınlanmış olan 3692 numaralı Vergilerde İhbarnamelerin Tebliğine ve İtiraz ve Temyiz Usullerine ve İtiraz

⁵⁵⁷A.g.e. 28.

⁵⁵⁸A.g.e. 30.

⁵⁵⁹A.g.e. 31.

ve Temyiz Komisyonları Teşkiline Dair Kanun'un⁵⁶⁰ 50. Maddesinin muvakkat ikinci maddesi;

Halen mevcut temyiz ve muvazzaf itiraz komisyonları reis ve azalarından bu kanunda yazılı tahsil şartlarını haiz ve ehliyet ve ihtisası musaddak bulunanlar yeni komisyonlara 3656 sayılı kanun mucibince girebilecekleri derecelere tayin olunabilirler. Bunlardan ücretle müstahdem bulunanların mezkûr kanunun muvakkat 10. Maddesiyle kabul edilen mükteseb hakları mahfuzdur.⁵⁶¹

Şeklindedir.

Rıfat Vardar, bu madde de sayılan vasıfların içinde Hukuk, Mülkiye, Yüksek Ticaret mekteplerinin sayıldığını ancak burada çalışanlar içerisinde, bir dönem Maliye Nezareti tarafından açılmış olan Yüksek Maliye Mektebi mezunlarının da olduğunu söyleyerek, Yüksek Maliye Mektebi mezunu çalışanların haklarından mahrum edilmemeleri için maddenin düzeltilmesi gerektiğini savunmuş ve bu amaçla “Maddenin kalması şartıyla maaşlı Yüksek Maliye Mektebi mezunları ibaresinin ilavesiyle kabulünü dilerim” şeklinde de bir tahrir vermiştir.⁵⁶² Ancak Rıfat Bey'in tahriri, Maliye Mektebinin yüksek mektep değil, meslek mektebi olduğu ve bu esas kabul edilirse tüm tahsil derecelerinin de değiştirilmesi gerekeceği bildirilerek kabul edilmemiş ve madde olduğu hali ile oylamaya sunulmuş, meclis tarafından kabul edilmiştir.⁵⁶³

Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu Münasebeti ile Sözleri

19.06.1942 tarihinde kabul edilmiş olan, 4274 numaralı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu'nun 25. Maddesi⁵⁶⁴; Köy okulları yapılırken 18 yaşını bitiren ve elli yaşını geçmeyen her vatandaşın, bu okulların yapımında, yılda en çok 20 gün olmak üzere çalışmalarının mecbur olduğu ancak bedeni kudreti bu işlerde çalışmaya mani olanların durumlarının da göz önüne alınacağı ifade edilmiştir.

Kanun maddesi TBMM'de oylanırken, kadın ve erkek eşit olduğu için kadın vatandaşların da bu işlerde mükellef tutulacağına altı çizilmiş olmakla beraber gebelik, hastalık vs. gibi durumlarda bu kadınların çalıştırılmayacağı belirtilmiştir. Rıfat Bey bu konu sırasında söz

⁵⁶⁰ Kanun metni için bkz. TC Resmi Gazete, 13 Temmuz 1939, Sayı: 4257, 12259, WEB: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4257.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4257.pdf>, 27 Haziran 2015 tarihinde alınmıştır.

⁵⁶¹ TBMM, Zabıt Ceridesi. “Devre:6, Cilt:4, Birleşim:yazmıyor, 06.07.1939”. “*Meclis Tutanakları*”, 127.

⁵⁶² A.g.e. 129.

⁵⁶³ A.g.e. 129.

⁵⁶⁴ TC Resmi Gazete, 24 Haziran 1942, Sayı: 5141, 3246, WEB: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5141.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5141.pdf>, 27 Haziran 2015 tarihinde alınmıştır.

olarak; mazeret beyan eden kadınların, doktor raporu almak üzere kaza merkezlerine gönderilip, gönderilmeyeceğini sorarak, bunun bir külfet haline geleceğini ifade etmiştir.⁵⁶⁵

Kaza merkezine göndermek gibi bir külfet olmadığına hatta maddenin ev işlerine engel olacak ve ev hizmetlerini geride bırakacak hususların bile mazeret olarak kabul edilecek şekilde düzenlendiği cevabını aldıktan sonra maddenin oylamasına geçilmiş ve 25. Madde olduğu şekli ile kabul edilmiştir.⁵⁶⁶

Arzuhal Encümeninin Siyasal Bilgiler Okulu Talebelerinden Salahattin Esat ile VefiPandır Hakkındaki Mazbata ile İlgili Sözleri

Dahiliye Vekaleti memurlarından Salahattin Esat ve VefiPandır, kaza kaymakamı olmak üzere maiyet memurluklarına tayin edilmeleri gerekirken, bu haktan mahrum bırakılmış olduklarını şikayetle Arzuhal Encümenine başvurmuşlardır. Arzuhal Encümeni ise geçerli olan bir kanunda, dilek üzerine tadilat yapılamayacağına 11.06.1942 tarihinde karar vermiştir.⁵⁶⁷

TBMM'nin 4 Aralık 1942'deki toplantısında Rıfat Vardar söz alarak, adı geçen kişilerin mağduriyetlerini;

...geçen sene kabul ettiğimiz 4089 numaralı kanunun (C) fıkrasına⁵⁶⁸ bir hüküm ilave edildi. Bunun son fıkrasında deniliyor ki; 29 yaşını ikmal etmiş olanlar maiyet memurluk hakkını kaybederler. Halbuki fazla müddet askerlikte kalmaları dolayısıyla 29 yaşına girmiş bulunan, Salahaddin Esat ve arkadaşı 29 yaşına girmiş olmalarından dolayı bilâ ikmal sınıf geçtiği halde, maiyet memuru olamıyorlar. Halbuki ikmale kalan efendiler yedek subay zamanından evvel maiyet memuru oluyorlar. Bu suretle bir hakkı müktesep kazanıyorlar. Halbuki maiyet memuru olmak, idare memuru olmak hevesiyle mektebe girmiş olan bu gençlerin kendi ellerinde olmayan bir sebeple fazla müddet askerlik hizmeti ifa ettikleri için maiyet memuru ve dolayısıyla kaymakam olamamak gibi bir vaziyete düşüyorlar. Onların bu haklarını vermek üzere Arzuhal Encümenine havale edilmiş bulunan bu talepleribunları haklı gösteriyor.⁵⁶⁹

Sözleriyle belirttikten sonra, konunun tetkik edilerek, mağduriyetin giderilmesi için Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel ile beraber Dahiliye encümenine bir takrir vermişlerdir.⁵⁷⁰

⁵⁶⁵TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 6, Cilt: 26, Birleşim: 3, 17.06.1942. "Meclis Tutanakları", 208.

⁵⁶⁶A.g.e., 208.

⁵⁶⁷TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 6, Cilt: 29, Birleşim: 4, 04.12.1942. "Meclis Tutanakları", 17.

⁵⁶⁸Kanun maddesi için bkz. TC Resmi Gazete, 12 Temmuz 1941, Sayı: 4858, 1326, WEB: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4858.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4858.pdf>, 27 Haziran 2015 tarihinde alınmıştır.

⁵⁶⁹TBMM, Zabıt Ceridesi, a.g.e., 17.

⁵⁷⁰TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 6, Cilt: 29, Birleşim: 4, 04.12.1942. "Meclis Tutanakları", 19.

Şose ve Köprüler Kanunu'na Ek Kanun Münasebeti İle İlgili Görüşleri

Eskişehir Mebusu İzzet Arukan, 27 Temmuz 1931 tarihinde kabul edilmiş olan 1525 numaralı Şose ve Köprüler Kanununun Bazı Maddelerinin Tadili Hakkındaki 1882 Numaralı Kanun'a⁵⁷¹, yol yapım mükellefiyeti olan 6 Liraya zam yapılması gerektiği şeklinde ek bir kanun teklifinde bulunmuştur. Kanun teklifinin sebebini ise; bahsi geçen vergi aynı kalırken, yol yapım maliyetlerinin yükselmesi ve gerekli gelir sağlanamadığından memleket yollarının tahribat içinde kalması şeklinde açıklamıştır.⁵⁷²

Söz konusu kanun teklifi, Nafia, Dâhiliye ve Maliye Encümenlerince kabul edilirken, Bütçe Encümeni tarafından bir mazbata hazırlanarak teklifin reddedilmesi istenmiştir. Bütçe Encümeni adına Muğla milletvekili H. Kitabcı'nın, teklif edilen zammın kabul edilse bile ihtiyacın yarısını bile karşılamayacağını, bu sebeple de halktan daha fazla vergi istemenin bir yararı olmayacağını söylemesi üzerine⁵⁷³, Rıfat Vardar söz istemiş ve alınacak bu vergi ile hiç olmazsa yolların tamir masrafının karşılanabileceğini dile getirmiştir.⁵⁷⁴

Rıfat Bey'den sonra söz alan Nafia Vekili Sırrı Day'da bu verginin alınmasının gerekliliğini Zonguldak'a yapmış olduğu bir ziyaretten örnekler vererek dile getirmiştir.

“...Validen aldığım malumata göre sellerin bu vilayette bu sene yaptığı yol tahribatı 260 bin Lira kabili tamirdir. Devrek'le Tefen arasında yol yoktur. Tefen'den Zonguldak'a boş vagonlar geçer. Devrek'ten kamyonlar birçok lâstik, benzin sarf eder, 50 kilometrelik bir yoldan Zonguldak'a direk taşırlar. Arkadaşlar hesap etmişler, şayet 150 bin lira kadar bir para sarf edilir de Devrek - Tefen yolu yapılacak olursa senede yalnız kömür müessesesinin tasarrufu 200 000 lira olacaktır. Yine orada bulunduğum sırada Çaycuma istasyonuna giden köprünün ayaklarının göçtüğünü gördüm. Çünkü ahşaptır. Tamiri büyük bir dava değildir. Fakat vilâyetin, vekâletin tahsisatı yoktur. Tamirine kadar sürecek mahdut günlerde halkın bir iki kilo mısır almak için köprünün bir ucundan öbür ucuna sandalla geçmek için ancak 25 kuruş ve dönmesi için de 25 kuruş vermesi icap ettiğini gördük”⁵⁷⁵

⁵⁷¹ Kanun metni için bkz. TC Resmi Gazete, 02.08.1931, Sayı: 1862, 710, WEB: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1862.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1862.pdf>, 29 Haziran 2015 tarihinde alınmıştır.

⁵⁷²TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 7, Cilt: 2, Birleşim: F, 21.05.1943. “*Meclis Tutanakları*”, 120-121.

⁵⁷³A.g.e., 124.

⁵⁷⁴A.g.e., 124.

⁵⁷⁵A.g.e., 128.

Diyerek halkın bu vergiyi seve seve vereceğini söylemiştir. Daha sonra Bütçe Encümeninin mazbatası ve kanun teklifi mecliste oylanmış ve taktir reddedilerek, kanun teklifi kabul edilmiştir.⁵⁷⁶

Fevkalade Vaziyet Dolayısıyla Bazı Vergi ve Resimlere Zam İcrasına Dair Olan 3828, 4040, 4226 ve 4437 Sayılı Kanunlara Ek Kanun Münasebetiyle Sözleri

Fevkalade Vaziyet Dolayısıyla Bazı Vergi ve Resimlere Zam Yapılmasına Dair ek kanunun layihası 17 Mayıs 1944 tarihinde TBMM’de görüşülmüştür. Kanundaki cetvelde muhtelif ticaret gruplarında bulunanlardan söz konusu vergiye tabii olacak olanlar gösterilmiştir. Ayrıca gayrisafi kazancı 100 Liradan aşağı olanlar bu vergiden muaf tutulmasın denmiştir. Ancak Bütçe Encümeni söz konusu maddeye “Nüfusu 100 binden fazla olan yerlerde gayrisafi kazancı 100 Liradan aşağı olanlar bu zamdan müstesnadır” tabirini eklemiştir.⁵⁷⁷

Elazığ Milletvekili İhsan Yalçın, özellikle sanat okulundan yeni mezun olmuş olan ve ticaret hayatında tutunmaya çalışna, bayan şapkası yapan kız öğrencilerin göz önünde bulundurulması gerektiğini söyleyerek meclise bir taktir vermiş ve “nüfusu 100 binden fazla olan” kısmın “nüfusu 200 binden fazla olan” şeklinde değiştirilmesini rica etmiştir. Bir örnek vererek de yeni mezun bir kız öğrencinin vergi meselesini öğrendikten sonra arkadaşıyla açmayı düşündükleri şapka dükkanından vazgeçtiğini söyleyince, Rıfat Vardar “Açsın, açsın, korkmasın. Bir şapkayı seksen liraya yapar”⁵⁷⁸sözleri ile bu gibi bayanların ancak fahiş fiyatlarla ürün sattıkları taktirde söz konusu verginin altından kalkabileceklerini ve bununda mümkün olmayacağını altını çizmiştir. Daha sonra yapılan oylamada İhsan Yalçın Bey’in de taktiri kabul edilmiş ve madde, üzerinde yapılan değişiklik ile onaylanmıştır.⁵⁷⁹

Bayındırlık Bakanlığı 1944 Mali Yılı Bütçesi Münasebet İle Sözleri

26.05.1944 tarihinde TBMM’de, 1944 mali yılının Muvazene-i Umumiye Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeninin de hazırlamış olduğu mazbata görüşülmüştür. Nafia Vekaletinin bütçesi müzakere edilirken birçok vekil söz alarak, bu yıl içerisinde Nafia Vekaletinin bütçesinden pay ayrılması gerektiğini düşündükleri işleri sıralamışlardır.⁵⁸⁰

⁵⁷⁶A.g.e., 130-131.

⁵⁷⁷TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 7, Cilt: 10, Birleşim:1, 17.05.1944. “Meclis Tutanakları”, 105-106.

⁵⁷⁸A.g.e. 107.

⁵⁷⁹A.g.e. 109.

⁵⁸⁰TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 7, Cilt: 10, Birleşim: 1, 20.05.1944. “Meclis Tutanakları”, 298-323.

Ankara Milletvekili Fevzi Daldal da söz alarak, Ankara kazalarının çoğunda hükümet konağı olmadığını ve biran önce Bala, Keskin, Nallıhan, Haymana gibi kazalara hükümet konağı yapılmasının gerekliliğini dile getirmiş ve Rıfat Vardar da asıl ehemmiyetli olanın bu konu olduğunu tasdik etmiştir.⁵⁸¹ Müzakere bittikten sonra, fasılların tek tek oylanmasına geçilmiş ve celse kapatılmıştır.⁵⁸²

Ticaret Bakanlığı 1944 Mali Yılı Bütçesi Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 27.05.1944 günkü toplantısında, 1944 yılı Ticaret Vekâleti'nin bütçesi görüşülmüştür.⁵⁸³ Birçok mebus 1944 yılında bütçeden hangi işlere, ne kadar pay ayrılması gerekli olduğunu kendi düşüncelerine göre ifade etmişlerdir. Bingöl Mebusu Feridun Fikri Düşünsel Bey'de Toprak Ofislerinin durumuna değindikten sonra, çiftçinin elinde bol buğday mahsulü olduğuna dair haberler aldıklarını ifade etmiş ve bu konu ile ilgili bir de gazetede yayınlanmış olan bir telgraftan bahsetmiştir. Vekâletin çiftçinin elinde bulunan buğdayı alması gerektiğini söyleyerek, halkın ekmek istihkakının arttırılmasını beklediğine dikkat çekmiştir. Rıfat Vardar ise, bunun bir gazete havadisi olduğunu söyleyerek⁵⁸⁴, konunun doğru olup olmadığının sadece bu haberden anlaşılamayacağı, araştırılması gerekeceğini ima etmiştir.

Devlete Ait Matbaaların Birleştirilmesi Hakkındaki 3558 Sayılı Kanuna Ek Kanun Münasebetiyle Sözleri

Devlete ait matbaaların birleştirilmesi hakkındaki layiha, 14.07.1944 tarihinde TBMM'de görüşülmeye başlanmış ancak Rıfat Vardar'ın, Maarif Vekilinin mecliste bulunmadığını, o gelmeden müzakereye başlanmaması gerektiğini dile getirmesi üzerine celseye ara verilmiştir.⁵⁸⁵

Maarif Vekili geldikten sonra celse tekrar başlamış, mühendisler birliğinin hazırlamış olduğu teknik kitapların da devlet matbaalarında basılması rica edildikten sonra, layiha maddeleri oylanmış ve kabul edilmiştir.⁵⁸⁶

⁵⁸¹A.g.e., 316.

⁵⁸²A.g.e., 324.

⁵⁸³TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre: 7, Cilt: 10, Birleşim: 1, 27.05.1944. "Meclis Tutanakları", 356-374.

⁵⁸⁴A.g.e. 358.

⁵⁸⁵ TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre: 7, Cilt: 12, Birleşim: 1, 14.07.1944. "Meclis Tutanakları", 73.

⁵⁸⁶A.g.e., 73.

Dilekçe Komisyonunun 25.04.1945 tarihli Haftalık Karar cetvelindeki 1890 sayılı kararın Kamutayda görüşülmesine dair (4/51) (Cevat İlman hakkındaki Dilekçe Komisyonu raporu münasebetiyle sözleri)

Rıfat Vardar, 23.05.1945 tarihinde TBMM Başkanlığına; “Dilekçe Komisyonunun 25.04.1945 tarihli Haftalık Karar cetvelindeki 1890 sayılı kararın Kamutayda görüşülmesine dair” bir önerge vermiş, önerge aynı gün Dilekçe Komisyonuna havale edilmiştir.⁵⁸⁷ Rıfat Bey’in tekrar görüşülmesini istediği söz konusu karar, Mühendislik Mektebinin dördüncü sınıf derlerini verdikten sonra, ailevi sebepler dolayısıyla okulu bırakmak durumunda kalan Cevat İlman’ın vermiş olduğu dilekçeyle ilgili ret kararıdır.

TBMM’nin 15.05.1946 tarihli toplantısında Dilekçe Komisyonunun kararı tekrar görüşülmüş ve Rıfat Vardar, Cevat İlman’ın durumunu; Kendisi Mühendislik Mektebi’nin 4. Sınıf derslerini bitirdikten sonra babasının vefat etmesi üzerine annesi ve kız kardeşine bakabilmek için okulu bırakmak zorunda kalmıştır. Okul Bayındırlık Bakanlığı’na bağlı olduğu için Bayındırlık Bakanlığı’na “Ben 4. sınıfı son derslerine kadar bitirdim, Binaenaleyh o sınıftan başlayarak mektebin bütün sınıflarının imtihanlarını vermek suretiyle bana isterseniz Mühendislik Mektebi ehliyetnamesini, isterseniz Fen Mektebi Alisi ehliyetnamesini veriniz. Ben de kendi mesleğimde çalışmaya başlayayım.” diyerek müracaat etmiş ve müracaatı kabul edilerek imtihanlara girmeye başlamıştır. O sırada apandisit hastalığına tutulmuş ve imtihanlara devam edememiş, bu dönemi atlattıktan sonra tekrar müracaat etmiştir. Bunun üzerine Bayındırlık Bakanlığı Cevat İlman’ın imtihanlara girmesini kabul ederek, 12.04.1938’de 2934/5265 sayılı emrini vermiştir. Ancak okul idaresi Cevat Bey’i direk imtihana sokması gerekirken, Ankara’ya bir şey yazdık diyerek keyfi olarak bekletmiş, geçen süre zarfında da yeni bir kanun⁵⁸⁸ çıktı, sizi imtihana alamayız demişlerdir, şeklinde özetlemiştir.⁵⁸⁹

Bayındırlık Bakanlığı’nın zaten mühendis bulmakta zorlandığını ve hiç değilse bu durumdaki vatandaşların imtihana kabul edilerek, hem memlekete hem de kendileri faydalı olabilecekleri dile getiren Rıfat Vardar, TBMM’ye tekrar bir önerge vermiş ve kabulünü rica etmiştir.⁵⁹⁰ Rıfat Bey’in,

⁵⁸⁷TBMM, Zabıt Ceridesi. “Devre: 7, Cilt: 17, Birleşim: 60, 23.05.1945”. “*Meclis Tutanakları*”, 286.

⁵⁸⁸ 17.06.1938 tarihinde kabul edilmiş olan 3458 Sayılı Mühendislik ve Mimarlık Hakkında Kanun. Kanun maddesi için bkz. TC Resmi Gazete, 28.06.1938, Sayı: 3945, 10120, WEB: [http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3945.pdf](http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3945.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3945.pdf), 01.07.2015 tarihinde alınmıştır.

⁵⁸⁹TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 7, Cilt: 23, Birleşim: 50, 15.05.1946. “*Meclis Tutanakları*”, 69.

⁵⁹⁰A.g.e., 70.

Meri bulunan kanun ve talimatlara tevfikan imtihanının icrası için Nafia Bakanlığında Mühendis Mektebine 12.04.1938'de 2934 - 5260 sayı ile gönderilen dilekçe aylarca sürüncemede bırakılarak 3458 sayılı kanunun neşrinden sonra cevabı, ret verilmesi doğru değildir. Sonra çıkan bir kanun makabline şâmil olamayacağından mağdur kalmış olan Cevat İlman'ın imtihana kabulünü arz ve teklif ederim.⁵⁹¹

Şeklindeki önergesine karşılık Dilekçe Komisyonu Sözcüsü Hamdi Şarlan, 3458 Sayılı kanun çıkmadan önce ehliyetname almak için imtihana tabi tutulma esasının olduğunu ancak bunun için de imtihanların iki sene dört devirde bitirilmesi gerektiği şartı bulunduğunu belirtmiştir. Cevat İlman'ın bu şartı yerine getiremediği için hakkının kaybolduğunu, bu sebeple Dilekçe Komisyonu'nun ret cevabı verdiğini bildirmiştir.⁵⁹²

Daha sonra Rifat Vardar'ın önergesinin ve Dilekçe Komisyonu'nun raporunun oylanmasına geçilmiş, önerge TBMM' tarafından reddedilirken, Dilekçe Komisyon raporu kabul edilmiştir.⁵⁹³

Mübadele ve Teffiz İşlerinin Kesin Tasfiyesi Hakkındaki Kanun Münasebetiyle Görüşleri

TBMM'nin 08.06.1945 tarihli oturumunda 1931 yılında çıkarılmış olan 1771 Sayılı Mübadele ve Teffiz İşlerinin İntacı Hakkındaki Kanuna⁵⁹⁴ ek bir kanun tasarısı görüşülmüştür. Söz konusu tasarının mübadiller için faydalı olmayacağı düşünen İstanbul Milletvekili Ziya Karamürsel söz almış ve 1931 yılında çıkarılan kanunun uygulanması işi çok uzun sürdüğü ve hak sahibi mübadillerin de zaten muhtaç halde oldukları için ümitlerini keserek ellerindeki bonoları çok küçük miktarlara sattıklarını söylemiştir. Şimdi görüşülen tasarının mübadillere değil, bu bonoları ele geçirmiş olan zümreye haksız bir kazanç sağlayacağını ifade eden Karamürsel, bonolara asgari seviye belirleyerek bu seviyeden ödendiği takdirde kalan kısmının da ülke için hayırlı işlerde kullanılabileceğini öne sürmüştür.⁵⁹⁵

Konuyla ilgili olarak söz alan Rifat Vardar da;

Bu adeta eski Osmanlı istikraz dahili tahvillerine benziyor. O senetlerin %10-15'e düştüğü zamanda, Cumhuriyet Hükümeti teessüs edince o eskiden kalmış borçları ödemek için bir kanun layihası hazırlanmaya başladığı sırada %15'ten,

⁵⁹¹A.g.e. 73.

⁵⁹²A.g.e. 73.

⁵⁹³A.g.e. 73.

⁵⁹⁴ Kanun için bknz; TC Resmi Gazete, 28.03.1931, Sayı: 1759, 341-342, WEB: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1759.pdf&main=htt>
[p://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1759.pdf](http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1759.pdf), 03.07.2015 tarihinde alınmıştır.

⁵⁹⁵TBMM, Zabıt Ceridesi. "Dönem: 7, Cilt: 18,Birleşim: 71,08.06.1945". "Meclis Tutanakları", 189-190.

20-25'e kadar yükseldi, bunlar toplandı, bu suretle birçok adamlar da kesbi servet etti. Aynı akıbeti bu fakir mübadillerin parasıyla ihya ediyoruz. Yeniden zenginler yetiştiriyoruz demektir.

Sözleri ile Ziya Karamürsel'in görüşlerine katıldığını belirtmiştir.⁵⁹⁶ Ayrıca tasarının 1771 sayılı kanunun ek bir kanun olarak çıkarılmasının da mantıksız olduğunu öne süren Vardar, bu insanların zaten bir sürü sıkıntı çektiğini şimdi de varislerini böyle bir sorunla uğraştırmanın anlamsızlığını ifade etmiştir.⁵⁹⁷

Rıfat Vardar'ın da bonolarla ilgili sözleri üzerine Ziya Karamürsel'in

“Mübadele bonoları bedellerinin, sözle arz ettiğim üzere, yurt için de hayırlı ve yurttaşlar için daha faydalı işlere hasır ve tahsis etmek için yeniden ve tedil suretiyle bir karar bağlanmak üzere ilgili komisyona havale edilmesini teklif ederim.”⁵⁹⁸

Şeklindeki önergesi tekrar okunmuş ve önerge kabul edilerek, tasarı Bütçe Komisyonuna gönderilmiştir.⁵⁹⁹ Böylece kanun tasarısını tekrar inceleme fırsatı bulan Bütçe Komisyonu, Ziraat Bankasında bu bonoların karşılığı olarak birikmiş olan paranın bir buçuk milyon lirası ile Ankara'da bir Verem Sanatoryumu yapılmasına karar vermiştir.⁶⁰⁰

TBMM'nin 10.07.1945 tarihli toplantısında ise tasarının maddeleri görüşülmeye başlanmıştır.

“Bu kanunun yürürlüğe girmesinden başlayarak altı ay içinde 1331 sayılı kanunun 9. maddesinde yazılı sebeplerden dolayı genel zaman aşımı süresinde istirdat ve tazminat davası açılabilir ve açılmış davalara devam olunur. (Altı) ay geçtikten sonra her ne sebeple olursa olsun dava açılmaz.”

Şeklindeki 5. Maddesi görüşülürken Rıfat Vardar söz almış ve bu madde ile daha önceden mübadillerle verilmiş olan her şeyin incelenmesi için maliyenin görevli kılındığını söylemiştir. Oysa 1771 numaralı kanun görüşülürken dönemin Dahiliye Vekili'nin⁶⁰¹, mübadillere verilmiş olan mallar üzerindeki dedikoduları bitirmek amacıyla bu kanunun getirildiğini ve altı ay içinde tetkik işlemleri bitirildikten sonra bir daha böyle bir tetkik işine kalkışılmayacağını söylediğine dikkat çeken Vardar, bu madde kabul edilirse bundan

⁵⁹⁶A.g.e., 192.

⁵⁹⁷A.g.e., 192.

⁵⁹⁸A.g.e., 193.

⁵⁹⁹A.g.e., 195.

⁶⁰⁰TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 7, Cilt: 19, Birleşim: 85, 10.07.1945. “*Meclis Tutanakları*”, 114.

⁶⁰¹ 1 Kasım 1927-11 Kasım 1938 tarihleri arasında görev yapmış olan Şükrü Kaya'dan bahsediliyor. WEB: <http://www.icisleri.gov.tr/gorev-yapmis-bakanlarimiz1#>, 09.07.2015 tarihinde alınmıştır.

sonra da aklına konuyla ilgili bir şey gelenlerin yine buna benzer kanunlar çıkaracağını ve bu işin uzayıp gideceğini dile getirmiştir.⁶⁰²

Söz konusu tasarının bonolarla ilgili olduğunu, bunun dışındaki incelemelerin bu kanundan çıkarılması gerektiğini ifade eden Vardar, bu sebeple TBMM Başkanlığına; “Sözle arz ettiğim sebepler dolayısıyla beşinci maddesinin bu tasarıdan çıkarılmasını teklif ederim” şeklinde bir önerge vermiş ancak oylamaya sunulan önerge reddedilerek, kanun maddesi kabul edilmiştir.⁶⁰³

1946 yılı Bayındırlık Bakanlığı Bütçesi Münasebetiyle Görüşleri

TBMM'nin 25.12.1945 günkü toplantısında, 1946 Yılı Bütçe Kanun Tasarısı dâhilinde, Bayındırlık Bakanlığı'nın bütçesi görüşülmüştür. Bütçenin görüşülmesi esnasında birçok vekil söz alarak, Bayındırlık Bakanlığı'ndan beklentilerini dile getirirken, Rıfat Vardar da ülkenin iktisadi geleceği açısından önemli olduğunu düşündüğü noktaların altını çizmiştir.

Rıfat Vardar'ın öncelikle değindiği konu Ereğli Limanı olmuştur. Sinop ile Boğaz arasında fırtınaya tutulan herhangi bir geminin sığınabileceği tek noktanın Ereğli Limanı olduğunu, Atatürk'ün de Karadeniz gezileri sırasında iki, üç kez bu limana gelerek tetkik ettiğini ve limanın yapılmasına karar verildiğini söylemiştir.⁶⁰⁴

Abdurrahman Naci Bey'e ait olan şirketin, Ereğli Limanını yaparak, 1938'de teslim etmek üzere dönemin Bayındırlık Bakanı Hilmi Uran'a başvurduğunu ancak Hilmi Bey bu sırada rahatsızlanıp, işten ayrılınca daha sonraki bakanların konu ile ilgilenmediğini söyleyen Vardar, Kanadalıların ve İngilizlerin de limanın yapılması için talepte bulduklarını ve karşılığında 10 milyon lira kadar bir para istediklerini söylemiştir.⁶⁰⁵ Oysa limanın yapım maliyetinin bu kadar yüksek olamayacağını da

... Bunu haber alan Alman firmaları kalktılar, Ereğli Limanına geldiler. Orada tahkikat yaptılar, dediler ki: Ereğli Limanının üzerinde Boztepe denilen bir mevki vardır. Bu Boztepe mevkiinde bir kalker madeni bulunmaktadır. Tahlil etmişler, gayet güzel çimento yapılacaktı ki onu yaparlarsa çimentonun tonunu 6-8 Liraya kadar mal edebileceklerini anlamışlar. O vakit biliyorsunuz İstanbul'da çimentonun tonu Yunus fabrikasında 30 Liraya satılıyordu... Yani liman inşaatında en büyük rolü olan mevaddi kumla çimentodur. Bloklara gelince; ... Cenabı Hak Karadeniz vasıtasıyla inşaat malzemesine yarayacak taş blokları hazırlamıştır... Alacaburnu'ndan, Bababurnu'na kadar olan yer 2 milliktir. Burada 10 tondan 40-50 tona kadar hazır blokları Karadeniz yapmış

⁶⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, a.g.e., 117.

⁶⁰³ A.g.e., 120.

⁶⁰⁴ TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 7, Cilt: 20, Birleşim: 18, 25.12.1945. “*Meclis Tutanakları*”, 359.

⁶⁰⁵ A.g.e., 358-359.

getirmiş, oraya bırakmıştır... Bu bloklar oradan makine ile alınıp dubalara konarak yerlerine konulursa büyük fayda elde edilmiş olur... Demek ki Kanadalıların müracaatları üzerine o limanı vermiş olsaydık bize epey pahalıya mal olacaktı.⁶⁰⁶

Şeklindeki sözleri ile özetlemiştir.

Şuan işe başlamak üzere olan Türk mühendislerinin elinde Ereğli Limanı ile ilgili iki plan olduğunu söyleyen Rıfat Bey, eğer limanın daha küçük yapılmasını tasarlayan plan hayata geçirilirse, üzüntüye sebebiyet vereceğini dile getirmiştir. Her boydaki yabancı vapurların yakıt temini için bu limana uğrayacaklarını, İzmit'teki kağıt fabrikası için Ereğli'deki Karadere ormanından selüloz temininin yapılacağını ve ayrıca bölgede manganez, kömür ve diğer madenler de bulunduğu için limanın küçük yapılmasının ihtiyaca karşılık veremeyeceğini söylemiştir. Limanı büyük olarak tasarlayan plan ile diğeri arasında yalnızca %15 ila 20 arasında bir maliyet farkı olacağını da sözlerine eklemiştir.⁶⁰⁷

Rıfat Vardar'ın, Ereğli Limanı ile ilgili konuşması üzerine Trabzon Milletvekili Mithat Aydın ve Kocaeli Milletvekili Amiral Şükür Okan da söz alarak Rıfat Bey'i destekler nitelikte birer konuşma yapmışlardır. Kendisi de Ereğli Limanında şimendiferci olarak çalışmış bulunun Mithat Bey, Vardar'ın sözlerine ek olarak; Ereğli'nin aynı zamanda merkezi Anadolu'nun en yakın limanı olduğunu ve bugün olmasa bile yarın Avrupa'nın bizim ürünlerimize ihtiyaç duyacağını ve Anadolu'dan sevk edilecek ürünleri İstanbul yerine Ereğli Limanına getirmenin sevk maliyetini yarı yarıya düşüreceğini, ayrıca Avrupa memleketlerinden Asya'nın güneyine kadar gidebilecek yolcuları da bu liman alabileceği için küçük bir liman yapılmasını doğru bulmadığını söylemiştir.⁶⁰⁸ Şükür Okan ise Amiral olduğu için Karadeniz'in fırtınası sebebi ile bu durumu çok iyi bildiğini ve ihtiyaca uygun bir liman yapılması gerektiğini ve maliyeti karşılamak için gerekirse senelere bölünebileceğini ifade etmiştir.⁶⁰⁹

Ereğli Limanı konusundan sonra sözlerine devam eden Rıfat Vardar, Osmanlı Hükümeti döneminden kalma Amasra Limanının da ihmal yüzünden beşte birinin kumla dolduğunu, biraz daha yapılmazsa limanın komple kaybedileceğine değinmiştir. Bütçede bu işe para ayrıldığı için öncelikle teşekkür eden Vardar ancak tamiratın gerçekleştirilmesi için bu miktarın artırılması gerektiğini de dile getirmiştir.⁶¹⁰

⁶⁰⁶A.g.e., 359-360.

⁶⁰⁷A.g.e., 360-361.

⁶⁰⁸A.g.e., 387.

⁶⁰⁹A.g.e., 404.

⁶¹⁰A.g.e., 362.

Bartın ve Kefken Limanlarına da değinen Rıfat Bey; orman tahribatı sebebiyle erozyona uğrayan toprakların Bartın Limanının ağzını doldurduğunu, bu limandan istifade edebilmek için burada büyük toprak kazan temizleyici tarak dubalarından bulundurularak limanın mevcudiyetinin korunabileceğini söylemiştir. Doğal bir liman olan Kefken Limanında 50 metre uzunluğunda bir aralık olduğunu ve az bir miktar para ile bu aralık kapatıldığı takdirde Türk gemicilerinin ölümden kurtulmasının mümkün olacağını ifade ederek sözlerine son vermiştir.⁶¹¹

Söz alan tüm vekiller konuşmalarını yaptıktan sonra kürsüye gelen Bayındırlık Bakanı Sırrı Day, Ereğli Limanı ile ilgili olarak;

...Ereğli işine gelince. Karadeniz'in hangi limanı daha evvel yapılsın? Ereğli'de mi yapılsın yoksa başka bir yerde mi yapılsın diye birçok seneler kaybettik. Ereğli üzerinde milli ve beynelmilel etütler birbirini teyit eder mahiyettedir. Mendireğin bugün başlamak istediğimiz esasa göre yapılmasını kararlaştırdık... Teknik arkadaşlarımız emirlerine amadedir fakat hiç zannetmem ki Büyük Millet Meclisi yeniden tetkik edilsin diye bu işin bir veya birkaç sene daha gecikmesine müsaade etsin.⁶¹²

şeklinde bir konuşma yapmış ve sonrasında bütçenin oylanmasına geçilerek celse sonlandırılmıştır.⁶¹³

1946 yılı Ekonomi Bakanlığı Bütçesi Münasebetiyle Sözleri

TBMM'nin 26.12.1945 tarihli toplantısında, 1946 yılı Bütçe Kanunu Tasarısı dâhilinde Ekonomi Bakanlığının bütçesi görüşülmüştür. Vekiller sıra ile görüşlerini belirtirken Rıfat Vardar da söz alarak Zonguldak Kömür Havzasında adliyeye intikal etmiş olan bir meseleden bahsetmiştir. Kömür Havzasının hükümet eline geçmesi için yapılan kanundan sonra, kömür ocaklarının sahiplerinden alınarak, işletmesinin hükümete verildiğini ancak kömür ocaklarının bedellerinin sahiplerine ödenmesi ile ilgili olarak bir ihbar geldiğini söylemiştir. İhbarın devletin 1,5 milyon lirasının hususi bir şahsın cebine gireceğini şeklinde olduğunu ifade eden Vardar, ihbarı yapanın da güvenilir bir mühendis olan Hakkı Kök olduğunu sözlerine eklemiştir.

Rıfat Vardar, bu ihbar üzerine Ekonomi Bakanlığı'nın Hukuk Müşavirliği Dairesinde yapılan araştırmada fazla bir incelemeye gerek duyulmadığını ancak ihbarın Maliye Bakanlığına da ulaşması üzerine Maliye Hukuk Müşavirliğinin konuya önem verdiğini ve evrakların Maliye Bakanlığına devrini istediğini söyleyerek, muamelenin ne noktaya

⁶¹¹A.g.e., 362-363.

⁶¹²A.g.e., 404.

⁶¹³A.g.e., 404-405-406.

geldiğini ve olayın geçtiği yerde bir tahkikat yapıp yapılmadığını sormuştur. Ayrıca meselenin tetkik edilmesi için yalnızca hukuk müşavirlerinin yeterli olmayacağını belirten Vardar, MTA'dan iki maden mühendisi, Ereğli Kömür Havzasından iki mühendis, Başvekâlet Yüksek Murakabe Heyetinden iki mühendis, Maliyeden de bir müfettiş ve hukuk müşavirinden oluşturulacak bir komisyonun olayı yerinde araştırması gerektiğini belirtmiştir.⁶¹⁴

Rıfat Vardar'ın konuşması üzerine dönemin Ekonomi Bakanı Fuat Sirmen, Havza da İş Bankasına ait hisselerinde olduğunu ve havza devletleştirilmeden önce hususi ocak sahibi bir şahıs ile İş Bankası arasında ait olan damarlara dair bir anlaşmazlık olduğunu, daha sonra İş Bankası'nın davadan feragat etmesi üzerine de söz konusu damarın bu şahsa ait olarak görüldüğünü ve dolayısıyla şahsa ödenecek miktarın 1.5 milyon lira kadar arttığını söyleyerek konu özetlemiştir. Rıfat Bey'in olayın tetkiki ile ilgili sorusuna cevaben de; kendisinden önceki dönemde konunun bir komisyon tarafından incelendiğini ve iddianın doğru olmadığı sonucuna varıldığını ancak ihbar tekrar söz konusu olunca kendisinin özellikle konuyu araştırıldığını ifade eden Sirmen, kömür ocaklarının İş Bankası'na ait olan hisseleri Etibank'a satıldığı için, Etibank'a emir verdiğini ve şahıs hakkında dava açıldığını ancak Danıştay'ın davayı reddettiğini, buna rağmen Danıştay'a ikinci bir dava açtıklarını ve davanın halen devam etmekte olduğunu bildirmiştir.⁶¹⁵

Türkiye Emlak Kredi Bankası Hakkındaki Kanun Münasebetiyle Görüşleri

TBMM'nin 14.06.1946 günkü toplantısında Türkiye Kredi Fonsiy Bankası'nın kurulması hakkındaki kanun tasarısı görüşülmüştür. Dönemin Maliye Bakanı E. Sümer kanun tasarısının Emlak Bankası'na⁶¹⁶ yeni bir hüviyet verdiğini, kanunun amacının da Türk vatandaşlarının ev sahibi yapılması olduğunu söyleyerek tasarıyı görüşmeye açmıştır.⁶¹⁷

⁶¹⁴TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 7, Cilt: 20, Birleşim: 19, 26.12.1945. “*Meclis Tutanakları*”, 411.

⁶¹⁵A.g.e., 433.

⁶¹⁶ Milli Bankacılığın geliştiği dönemlerde, devlet inşaat sektörüne kredi sağlamak için 22.05.1926 tarih ve 844 sayılı yasa ile Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. Bankanın kuruluş amacı, eskiden eytam sandıklarında idare ve muhafaza edilen yetim paralarını bu bankaya devrederek hem yetimler lehine faiz vermek hem de belediye hudutları içindeki bütün bina ve arsaların banka lehine ipotek edilmesi karşılığında uzun vadeli kredi temin etmektir. (Mart 2003). Atatürk Döneminde Bankacılık Sistemine ve Gelişimine Genel Bir Bakış. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 19(55), WEB: <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-55/ataturk-doneminde-bankacilik-sistemine-ve-gelisimine-genel-bir-bakis>, 01.07.2015 tarihinde alınmıştır.) Banka 1946'ya kadar çalışmalarını sürdürmüş, 1 Eylül 1946'da adı Türkiye Emlak Kredi Bankası Anonim Ortaklığı olarak değiştirilmiş, 1988'de Anadolu Bankası ile birleşince de bu kez adı Türkiye Emlak Bankası olmuştur. (Sonunda Emlak Bank Tarihe Karıştı. (07.07.2001). *Hürriyet*, WEB: <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/07/07/33.asp>, 01.07.2015 tarihinde alınmıştır.)

⁶¹⁷TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 7, Cilt: 24, Birleşim: 65, 14.06.1946. “*Meclis Tutanakları*”, 316-317.

“Genel bütçeye ödenek konulmak suretiyle, hazinece ödenecek sermayenin ve 8. maddenin uygulanmasından elde edilecek paraların en az yüzde yetmişine eve sahip olmayan yurttaşlara mesken yapmak ve yaptırmak üzere ipotek mukabilinde verilecek ödünç paralarla açılacak krediler ve mesken inşası için kurulmuş ve kurulacak kooperatiflere ipotek mukabilinde verilecek ödünç paralar da açılacak kredilere tahsis olunur. Bu suretle verilecek paralardan her ne nam ile olursa olsun alınacak faiz ve masrafların yıllık tutarı yüzde beşi geçemez.”⁶¹⁸

Şeklindeki 9. Maddenin görüşülmesi sırasında Rıfat Vardar söz almış ve bu tasarıyı hazırlayan hükümete teşekkür ettikten sonra, madde ile ilgili düşüncelerini dile getirmiştir. Kanun maddesinde geçen “kurulmuş ve kurulacak” kelimesinin nereye kadar gideceğinin açıklanmadığını, bunun açıklanmış olabilmesi için “evvelce kurulmuş olan” şeklinde bir ifadenin eklenmesi gerektiğini çünkü hâlihazırda Ankara’da kurulmuş olan 8-9 tane kooperatifin inşaaata geçemediğini, bunlarında söz konusu kanundan faydalanmaları gerektiğini bildirmiştir.⁶¹⁹ Ayrıca kooperatiflerin inşaaata geçeceği sırada bankanın, ben bir inşaat şirketi kurdum, inşaatı işini bana verin şeklinde bir iddiada bulunup bulunmayacağını sormuş ve Bütçe Komisyonu Sözcüsü Tahsin Bekir Balta’dan, bankanın böyle bir iddiada bulunmayacağı cevabı aldıktan sonra, teşekkür ederek sözlerini sonlandırmıştır.⁶²⁰

Diğer vekiller de madde ile görüşlerini bildirdikten sonra madde değiştirilmiş hali ile

Genel bütçeye ödenek konulmak suretiyle Hazinece ödenecek sermayenin ve 8. maddenin uygulanmasından elde edilecek paraların en az yüzde yetmişine eve sahip olmayan yurttaşlara ve bunların mesken edinmek üzere kurdukları kooperatiflere mesken yapmak ve yaptırmak üzere ipotek mukabilinde verilecek ödünç paralarla açılacak kredilere tahsis olunur. Bu suretle verilecek paralardan her ne nam ile olursa olsun alınacak faiz ve masrafların yıllık tutarı yüzde beşi geçemez.

Şeklinde oylamaya sunulmuş ve maddenin değiştirilmiş hali oy birliği ile kabul edilmiştir.⁶²¹

⁶¹⁸A.g.e., 318.

⁶¹⁹A.g.e., 318.

⁶²⁰A.g.e., 319.

⁶²¹A.g.e., 324.

3.7. Tunalı Hilmi

3.7.1. Hayatı

Tunalı Hilmi 28 Ağustos 1871 tarihinde, bugün Bulgaristan sınırları içerisindeki Eski Cuma'dadünyaya gelmiştir. Babası Kantarcıoğullarından İsmail Bey, annesi ise Hacı Abdullahlar ailesinden Rukiye Hanımdır. Hilmi Bey'in Fehmi, Şükrü ve Faik adlarında üç erkek kardeşi daha bulunmaktadır. Tütün fabrikası sahibi olan ve tütün reji eksperliği yapmakta olan ailesi, 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sırasında İstanbul'a gelmiş⁶²² ve Üsküdar'a yerleşmişlerdir.⁶²³

İlköğrenimine Eski Cuma'da başlamış, İstanbul'a göç ettikten sonra Üsküdar İptidai Mektebi'ne gönderilmiştir. Ticaretle uğraşmakta olan İsmail Hakkı Bey'in iflas ederek, devlet memurluğuna başvurması üzerine kendisine vilayet tahsildarlığı görevi verilmiş ve Tunalı Hilmi Bey babasının görevi sebebi ile öğrenimine Adana ve Kastamonu'da devam etmek durumunda kalmıştır. İstanbul'a döndüklerinde Fatih Askeri Rüştiyesi'ne devam eden Tunalı Hilmi, rüştiye öğreniminin ardından Kuleli Askeri Tıbbiye İdadisi'ne girmiştir.⁶²⁴

Kuleli İdadisi'nin üçüncü sınıfında iken Teşvik adlı haftalık bir gazete çıkarmaya başlamış, el yazısı ile çıkarmakta olduğu gazetenin ihbar edilmesi üzerine beşinci sayısında takibe uğrayarak tutuklanmış ancak gazeteleri vaktinde imha etmiş olması sebebiyle kanıt bulunamayarak serbest bırakılmıştır.⁶²⁵ Kulelideki eğitimini tamamlayan Tunalı Hilmi Bey eğitimine Gülhane Tıbbiyesi'nde devam etmiş⁶²⁶, Tıbbiye'deki eğitimi sırasında da Gizli Mektepliler adlı bir cemiyet kurmuş ve yönetim aleyhindeki çalışmaları sebebi ile tutuklanmış, bir süre sonra ise affedilerek serbest bırakılmıştır.⁶²⁷ Daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşen Gizli Mektepliler Cemiyeti faaliyetlerine devam etmiştir.⁶²⁸

Tıbbiye'de bulunduğu yıllarda Jön Türk akımına kapılan Tunalı Hilmi Bey, "Tıbbiye'nin dokuzuncu sınıfında iken izinli olarak gittiği Rodos Adası dönüşü Pire Limanına geçmiş,

⁶²² Tuncer, R. (2010). *Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Son Döneminden TBMM I. Dönemine Katılan Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. 4.

⁶²³ Ulusoy, C. (2009). *Bir Jön Türk Olarak Tunalı Hilmi ve Siyasi Düşüncesi*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. 15.

⁶²⁴ Ulusoy, a.g.t., 15.

⁶²⁵ Öztürk, E. A. (2006). *Tunalı Hilmi Bey'in I. TBMM'deki Yasal Faaliyetleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir. 8.

⁶²⁶ Ateş, S. (2009). *Tunalı Hilmi Bey Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Aydın*, (1. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 15.

⁶²⁷ Öztürk, a.g.t., 8.

⁶²⁸ Tuncer, a.g.t., 5.

buradan da Trieste yoluyla Jön Türklerin Avrupa'daki en önemi merkezi olan Cenevre'ye 6 Ekim 1895'te varmış”⁶²⁹ ve kaçarak yerleşmiş olduğu İsviçre'de yayın ve siyasi faaliyetlerine başlamıştır.⁶³⁰

Bu dönemde her muhit ve camia ile yakın temasları olan Tunalı Hilmi Bey, bir taraftan neşriyat ve diğer faaliyetleri ile Jön Türkler arasında önemli bir rol oynarken⁶³¹, diğer yandan Cenevre Üniversitesi'nde Hukuk ve Sosyoloji derslerine devam etmiş, yüksek öğrenimini pedagoji bölümünde tamamlamıştır.⁶³²

21 Aralık 1896'da Osmanlı İhtilal Komitesini kurarak, Abdullah Cevdet ve İshak Sukuti ile birlikte Osmanlı gazetesini çıkaran⁶³³ Tunalı Hilmi'nin Cenevre'deki en büyük yayın faaliyeti Hutbe'leri yayınlamak olmuştur. On bir broşürden oluşan ve her birinde toplumun bir kesimi muhatap olarak alınan⁶³⁴ Hutbe'lerde Jön Türk hareketinin hedefleri açıklanmıştır.

Tunalı Hilmi Bey'in Cenevre'deki faaliyetleri sebebiyle cezalandırılması gerektiğini düşünen ancak ona bizzat ulaşamayan saray rotasını Tunalı Hilmi'nin ailesine çevirmiş, 1898 yılında babası ve kardeşleri tutuklanmıştır.

“Bağdat 7 Temmuz 1315

Sevgili kardeşim Fehmi,

Bir seneden beri sizinle mektuplaşamadık: merakta kaldınız. Şimdi vaziyeti size anlatayım: 25 Temmuz 315 tarihinde Hilmi'yi arıyorlardı. Bana da sordular. Bir hafta sonra beni ve Faik'i kışladan alıp ve pederi de İzmir'den getirip Bab-ı Seraskeri hapishanesine attılar. Sebepsiz istintak olduk. Bir ay Bab-ı Seraskeri'de, yedi ay kadar da Taşkışla'da hapis kaldık. Nihayetinde irade ile pederi ve Faik'i askerlikten tard ile Musul vilayetine ve beni de Bağdat'a sevk ettiler. Burada sanayi fabrikasındayım.

⁶²⁹ Ulusoy, a.g.t., 15.

⁶³⁰ Akçura, Y. (1981). *Yeni Türk Devleti'nin Öncüleri 1928 Yılı Yazıları*, Ankara: Karayolları Genel Müdürlüğü Matbaası, 136.

⁶³¹ Kuran, A. B. (Ocak 2012). *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*. (1. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 228.

⁶³² Tuncer, a.g.t., 5.

⁶³³ Öztürk, a.g.t., 9.

⁶³⁴ Ateş, a.g.e., 22.

27 Haziran 315 tarihli kardeşim Faik'ten aldığım bir mektupta 23 Mayıs 315 tarihinde Musul'a varan pederin 15 Haziran 315'te vefat ettiğini yazıyor. Siz de Hilmi'ye yazınız, pederin vefatını bildiriniz. Mevlam cümleye sabır ve ömür ihsan eylesin.”⁶³⁵

Babasının ölümünü dört aylık bir gecikme ile ancak 26 Eylül 1899'da öğrenebilen Tunalı Hilmi Bey'in hayatında bu durum ve ailesinin kendi siyasi faaliyetleri sebebiyle yaşadıkları facia hayatında önemli yer tutmuş ve babasından sonra kardeşlerinin ölümünde de II. Abdülhamit'in sorumlu olduğunu düşünmüştür.⁶³⁶

Cenevre'deki Jön Türklerin maddi sıkıntı içine girmesi ve Ahmet Celalettin Paşa'nın, Paris Büyükelçisi Münir Bey ile yaptığı çalışmaların da etkisiyle Paris, Cenevre, Kahire ve Brüksel'de faaliyette bulunan İttihatçıların bir kısmı saray ile anlaşmaya ikna edilmiş, Cenevre şubesinin çökertilmesiyle 60 kişi yurda dönerken, Osmanlı Dergisi de kapatılmıştır.⁶³⁷ Sınıf arkadaşı Dr. Bahaeddin Burhan ve Faik Bey'lerin aracılığı ile memuriyet teklifini kabul eden Tunalı Hilmi Bey'de kendisi için uydurma bir görev olduğunu söylediği Madrid Sefareti Türkçe Başkatipliği görevini kabul etmiştir.⁶³⁸⁶³⁹

Memuriyetinden elde ettiği gelir ile siyasi faaliyetlerini devam ettiren Tunalı Hilmi Bey'in bu faaliyetlerini haber alan padişah II. Abdülhamit, 25 Nisan 1901'de memuriyetine son vermiş, bu kararını da “Hodbehod mevki-i memuriyetini terkle Atina ve İsviçre'ye giderek neşriyat-ı muzirre ve melanet karanede bulunan Tunalı Hilmi Bey'in müebbedkalebendliğemahkumiyeti” şeklinde bildirmiştir.⁶⁴⁰

Ömür boyu kalebentlik kararının verilmesi üzerine Tunalı Hilmi tekrar Cenevre'ye gelmiş, bu sırada okul yıllarından tanımakta olduğu İsviçreli Juliette Hanım ile evlenmiştir. İstanbul'a geldikten sonra Hürriyet adını alacak olan Juliette Hanım ve Tunalı Hilmi Bey'in bu evliliklerinden 23 Mayıs 1902 doğumlu Sevda ve 5 Nisan 1905 doğumlu İnsan isimli iki çocukları dünyaya gelmiştir.⁶⁴¹

İttihat ve Terakki Cemiyetinin Kahire şubesi başkanı olduğu halde şahsi işleri sebebiyle Paris'e bulunan Abdullah Cevdet ile bu durumu onaylamayan Tunalı Hilmi'nin arası açılmış ve Tunalı Hilmi Bey cemiyet ile artık yollarını ayırması gerektiğini düşünmüştür.

⁶³⁵ Kuran, a.g.e., 232.

⁶³⁶ Ulusoy, a.g.t., 21.

⁶³⁷ Eyicil, A. (2002). “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti”, , Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, *Türkler Ansiklopedisi*. Cilt:13, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 409.

⁶³⁸ Ulusoy, a.g.t., 27-28.

⁶³⁹ Türkler Ansiklopedisi'nde görev olarak Madrid tabipliği denmektedir. (Eyicil, a.g.m., 409).

⁶⁴⁰ Koleksiyoncular Derneği. (2006). *Meşrutiyetten Cumhuriyete Tunalı Hilmi Bey*. Ankara: Matus, 15.

⁶⁴¹ A.g.e., 15-19.

Ancak Tunalı Hilmi'nin cemiyetten ayrılmasını istemeyen arkadaşları ona başka bir görev uygun görmüşler ve Avrupa'da seyahat ederek cemiyete gelir sağlamasını istemişlerdir. 1904 yılında da Kahire şubesindeki bazı işleri halletmesi için cemiyet tarafından resmi müfettiş sıfatı ile Kahire'ye gönderilmiştir.⁶⁴²

Söz konusu tarihte Jön Türkler için önemli bir yer olan ve oldukça kalabalık olarak buldukları Kahire'ye ailesi ile beraber yerleşen Tunalı Hilmi Bey⁶⁴³, burada geçimini Hidiv ailesinin ve Kahire'de yaşamakta olan Türk ailelerin çocuklarına Türkçe dersleri vererek⁶⁴⁴ ve Muhtelit Mahkeme'de çalışarak sağlamış, İstanbul'a dönene kadar da Kanun-i Esasi ve Hak gazetelerinde makaleler yazmıştır.⁶⁴⁵

II. Meşrutiyet'in ilanı sırasında Kahire'de bulunan Tunalı Hilmi, meşrutiyetin ilanını kutlamak için İskenderiye'de tiyatro salonlarını dolduranlara Enver ve Niyazi Beyleri öven ateşli konuşmalar yapmış⁶⁴⁶, II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra İstanbul'a dönmüş ve teklif edilen işleri ve aktif siyaseti reddederek memuriyet talebinde bulunmuştur.⁶⁴⁷

1 Eylül 1909'da Karadeniz Ereğlisi kaymakamlığı ile görevlendirilen Tunalı Hilmi Bey, burada yaptığı çalışmalarla halkın sorunlarını gidermeye ve sosyal yaşantılarını da kolaylaştırmaya çalışmıştır. "Halkın diline vurulmuş mengene" olarak tanımladığı dilekçe usulünü kaldırmış, halkı hem hükümete gelmeye hem de sorunlarını doğrudan kendine anlatmalarına teşvik etmeye çalışmıştır. Karadeniz Ereğlisi Evlendiriciler Cemiyeti'ni kurarak hem halkı zorlayacak külfetli düğünler yapılmasını hem de küçük yaştaki çocukların evlenmesini engellemeye çalışmıştır.⁶⁴⁸

Yine Tunalı Hilmi Bey'in teşvik etmesiyle Karadeniz Ereğlisi Osmanlı İçki Düşmanları Cemiyeti kurulmuş ve cemiyet ilk toplantısını 8 Aralık 1909 tarihinde yapmıştır. Özellikle okul çağındaki çocuklarda bağımlılık yapan maddelerin hepsine karşı nefret uyandırmayı hedefleyen cemiyet, yedi kişilik idare azasının beşini ibret olması açısından özellikle madde bağımlılığının bataklığına düşenlerden seçerken, diğer ikisini hayatında hiç alkol kullanmamış olanlardan seçmiştir. Ayrıca cemiyet nizamnamesinde, cemiyete girecek olan kişilerin alkol alıyorsa en az bir yıl ağzına koymayacağına dair kendi kendine yemin

⁶⁴² Tuncer, a.g.t., 7.

⁶⁴³ Kuran, a.g.e., 235.

⁶⁴⁴ Koleksiyoncular Derneği, a.g.e., 19.

⁶⁴⁵ Öztürk, a.g.t., 9.

⁶⁴⁶ Ulusoy, a.g.t., 34.

⁶⁴⁷ Tuncer, a.g.t., 8.

⁶⁴⁸ Ateş, a.g.e., 121.

edeceğini, yeminini bozan olursa da bunu cemiyetin idare azasına itiraf ederek, kurtarılma talebinde bulunduğu takdirde cemiyetin o kişiyi bağımlılığında kurtarmak için her türlü yardımda bulunacağı belirtilmiştir.⁶⁴⁹

Tunalı Hilmi Bey Karadeniz Ereğli kaymakamlığı görevinden sonra, 1911 ve 1913 yılları arasında Silivri, Bayburt ve Ordu kaymakamlıkları ile görevlendirilmiştir.⁶⁵⁰ Bayburt kaymakamlığı sırasında, işsizlik nedeniyle dilencilik yapmak zorunda kalanların artmakta olduğunu fark ederek, Bayburt Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti'nin kurulmasına önderlik etmiştir. 28 Ağustos 1913'te kurulan cemiyetin amacı, başına gelen kötü bir olay sebebi ile işsiz kalarak dilencilik yapmak zorunda kalanlara iş bulmak, "güçsüz adıyla anılan bu kişilere kendileri de dahil olmak üzere bakmakla yükümlü oldukları 15 yaşından yukarı her kişi için yaz mevsiminde gündelik 40 - 60 para, kış mevsiminde de gündelik 60 - 80 para yardımında bulunmak" olarak belirtilmiştir.⁶⁵¹ Tunalı Hilmi Bey'in Bayburt'taki faaliyetlerinden bir diğeri de okul açılması için yaptığı girişimlerdir ancak öğretmen kadrolarının yetersizliği bu durumu olanaksız kılmıştır.⁶⁵²

1913 yılında İkinci Sınıf Mülkiye Müfettişliği görevi ile Musul'a gönderilen Tunalı Hilmi Bey, 1914'te İşkodra, 1915'te ise Gemlik Kaymakamlığına getirilmiş, 1916 yılında savaş nedeni ile Türkiye'ye gelen göçmenlerin durumlarını düzenlemek ve kontrol etmek üzere Muhacirun Umum Müdürlüğü Dış Sevkiyatı'na atanmıştır.⁶⁵³

Temsil Heyeti'nin Amasya Protokolünde Salih Paşa ile seçimlerinde özgürce yapılmasının kararlaştırılmasının ardından, 1919 yılı sonundaki Meclis-i Mebusan seçimlerinde⁶⁵⁴ Tunalı Hilmi Bey, kaymakamlık görevleri sebebiyle iyi bilmekte olduğu Bolu bölgesinden adaylığını koymuş ve Mebusan Meclisi'nin dördüncü döneminde yer almış, bu mecliste

⁶⁴⁹ İnternet: Karakılıç, C. (Mart-Nisan, 2012). "Madde Bağımlılığıyla Mücadele Tarihimize Ait İlk Teşkilat Karadeniz Ereğlisi Osmanlı İçki Düşmanları Cemiyeti". *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:29, 4-5. WEB: <http://www.akademikbakis.org/eskisite/29/06.pdf>, 08.10.2016 tarihinde alınmıştır.

⁶⁵⁰ Çoker, F. *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, Cilt: 3, TBMM Vakfı Yayınları, 197.

⁶⁵¹ İnternet: Pulur, H. (19 Ağustos, 2002). Milliyet Gazetesi, "Olaylar ve İnsanlar -Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti", *Milliyet Gazetesi*. WEB: <http://www.milliyet.com.tr/2002/08/19/yazar/pulur.html>, 08.10.2016 tarihinde alınmıştır.

⁶⁵² Koleksiyoncular Derneği, a.g.e., 19.

⁶⁵³ Çoker, a.g.e., 197.

⁶⁵⁴ Tunçay, M. (1989). Siyasal Tarih 1908-1923. Akşin, S. (ayına Hazırlayan), *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Siyasal Tarih 1908-1923, Ankara: Cem Yayınevi, 67.

Layihâ Encümenliğinde görev yapmıştır.⁶⁵⁵ Mecliste Müdafaa-i Hukuk Grubu ile birlikte hareket etmiş ve Misak-ı Milli'nin kabulünde önemli rol oynamıştır.⁶⁵⁶

18 Mart 1920'de İngilizlerin işgali ile meclisin kapanması üzerine Mustafa Kemal ertesi gün Heyet-i Temsili'ye adına çektiği telgraf ile milletvekillerini Ankara'da olağanüstü bir toplantıya çağırmıştır.⁶⁵⁷ İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'dan Ankara'ya gelmesi uygun görülen vekillerden biri olan Tunalı Hilmi Bey⁶⁵⁸, Mustafa Kemal'in isteği üzerine önce İstanbul'daki vekilleri Ankara'ya gitmeye ikna etmek üzere çalışmalarında bulunmuş, bu görevini tamamladıktan sonra da Binbaşı Kemal Bey ile beraber Ankara'ya hareket etmiştir. Ancak Adapazarı'nda kimliği belirlenerek İngilizler tarafından hapsedilerek, İstanbul Hükümeti'nin kurmuş olduğu Divan-ı Harp'te yargılanarak ölüme mahkum edilmişse de hapisnedenen kaçmayı başarmış⁶⁵⁹ ve 27 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin çalışmalarına dahil olmuştur.⁶⁶⁰ Ankara'ya gelen milletvekilleri için Darul Muallimin Mektebi'nin binası tahsis edilmiş, 25 kişinin bir arada yaşadığı bu koğuşlarda Tunalı Hilmi Bey Ali Şükrü, Yunus Nadi, Yusuf Kemal, Bekir Sami, Rıza Nur ve Süreyya Bey'lerle birlikte kalmıştır.⁶⁶¹

Büyük Millet Meclisi'ne Bolu vekili olarak katılan ve daha önceki görevleri nedeniyle de bölgeyi iyi tanıyan Tunalı Hilmi Bey, Bolu- Düzce ayaklanmalarının bastırılmasında yararlı olabileceğini düşünerek İcra Vekilleri Heyeti'nde kendisine görev verilmesi talebinde bulunmuş ve talebinin kabulü üzerine harekete geçmiştir.⁶⁶² 14 Mayıs 1920'de yola çıkan Tunalı Hilmi Bey, Ancak Safranbolu'ya vardığı sırada ayaklanmanın bastırıldığını öğrenmiş, bunun üzerine Devrek'e geçerek, İstanbul Hükümeti tarafından Devrek'e gönderilen mutasarrıfın tutuklanmasıyla ilgilenmiştir.⁶⁶³

Devrek'teki görevini tamamlayan Tunalı Hilmi Bey 7 Haziran 1920'de daha önce kaymakamlığını yapmış olduğu Ereğli'ye ulaşmış, 8 Haziran da ise Ereğli Fransızlar tarafından işgal edilmiştir.⁶⁶⁴ Buradaki Kuva-yi Milliye direnişini örgütleyen Tunalı Hilmi Bey, 10 Haziran 1920'de Mustafa Kemal'e telgraf çekerek eldeki 140 kişilik kuvvetle

⁶⁵⁵ Aydın, A. (1995). *Tunalı Hilmi Bey Hayatı, Siyasi Faaliyetleri ve Eserleri*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 50.

⁶⁵⁶ Koleksiyoncular Derneği, a.g.e., 21.

⁶⁵⁷ Tunçay, a.g.m., 68.

⁶⁵⁸ Aydın, a.g.t., 53.

⁶⁵⁹ Koleksiyoncular Derneği, a.g.e., 23.

⁶⁶⁰ Ulusoy, a.g.t., 38.

⁶⁶¹ Aydın, a.g.t., 53.

⁶⁶² Ulusoy, a.g.t., 38.

⁶⁶³ Aydın, a.g.t., 8.

⁶⁶⁴ Ulusoy, a.g.t., 39.

Fransızlara karşı koymalarının mümkün olmadığını bildirmiş, Mustafa Kemal cevaben her taraftan Kuva-yi Milliye birliklerinin bölgeye yönlendirildiğini ancak onlar gelene kadar ellerindeki kuvvetle bölgeye savunmalarını söylemiştir.⁶⁶⁵

Kuva-yi Milliye'ye göre daha üstün kuvvete sahip olan Fransızlar bazı mevkileri ele geçirseler de şiddetli direniş karşısında fazla ilerleyememiş, her taraftan gelen kuvvetlerin de yolda olduğunu haber almaları üzerine 18 Haziran 1920'de geri çekilmişlerdir.⁶⁶⁶ Tunalı Hilmi Bey, Ereğli direnişindeki başarısı sebebiyle 21 Haziran 1924'te Büyük Millet Meclisi tarafından kırmızı-yeşil şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir.⁶⁶⁷

Karadeniz Ereğlisi'ndeki görevinden sonra Temmuz ayında meclise dönen Tunalı Hilmi Bey, mecliste İrşad, Milli Eğitim, İktisat, Sağlık-Sosyal Yardım ve Tasarı komisyonlarında görev almış, milliyetçilik, Türkçülük ve özellikle arı Türkçe konusunda konuşmalar yapmıştır.⁶⁶⁸ Türkçenin sadeleştirilmesi konusunda ilk yasal girişimi başlatan kişi olarak görülen Tunalı Hilmi Bey, terimlerin ve okul kitaplarının Türkçeleştirilmesi, öz Türkçe kurallarına uymayan gazete ve dergilere yayın hakkı verilmemesine dair kanun önerisinde de bulunmuş ancak ortam henüz hazır olmadığı için gerçekleştirilememiştir.⁶⁶⁹

Meclisin II. Ve III. Dönemlerinde Zonguldak'tan milletvekili seçilen Tunalı Hilmi Bey, Türkçe konusunu olduğu gibi kadın hakları konusunu da meclise ilk taşıyan vekil olmuş ve kendi aile hayatını da bu inkılapçı kişiliği doğrultusunda düzenlemiştir. Kahire'den İstanbul'a döndüğü yıllarda öğretim zamanı gelen kızını Sevda Hanım'ı İstanbul'un ilk kız-erkek karma okulu olan Haydarpaşa'daki mektebe göndermiş, bunun yanında eşi Hürriyet Hanım da Hilmi Bey'in vatan mücadelesinde olduğu günlerde terzilik yaparak ailesinin geçimini ve çocuklarının eğitimini sağlamıştır.⁶⁷⁰

Hayatı boyunca yayım faaliyetlerine devam eden Tunalı Hilmi'nin en önemli eserleri on bir broşürden oluşan Hutbeler'i ve Türk köylüsünü temsil eden bir kahraman olan Memiş Çavuş piyesidir ki zaten halkın büyük çoğunluğunu oluşturan köylüye çok önem vermiş ve eserlerinin çoğunluğunu da onlara hitaben yazmıştır.⁶⁷¹

⁶⁶⁵ Sarıkoyuncu, a.g.e., 159.

⁶⁶⁶ A.g.e., 164.

⁶⁶⁷ Koleksiyoncular Derneği, a.g.e., 23.

⁶⁶⁸ Çoker, a.g.e., 198.

⁶⁶⁹ Akalın, Ş. (2002). "Cumhuriyet Döneminde Türkçe", Güzel, H. C., Çiçek, K, Koca, S. (Editörler), *Türkler Ansiklopedisi*. Cilt: 18, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 42.

⁶⁷⁰ Koleksiyoncular Derneği, a.g.e., 19,25.

⁶⁷¹ Akçura, a.g.e., 135-136.

TBMM'nin 1926 yılı toplantılarında rahatsızlığı sebebiyle sık sık sözünü yarıda kesmek zorunda kalan Tunalı Hilmi, yine 1926 yılında tedavi olmak üzere Avrupa'ya gitmiş ancak iyileşmeden dönmüş ve uzun bir süre Büyükdade'daki evinde hasta olarak yatmıştır.⁶⁷² 26 Temmuz 1928 tarihinde vefat eden Tunalı Hilmi, Ankara Cebeci Asri Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁶⁷³

3.7.2. Meclis Çalışmaları

1919 yılı sonunda Mebusan Meclisine katılan ve Müdafaa-i Hukuk Grubu ile hareket ederek Misak-ı Milli'nin kabulünde önemli rol oynayan Tunalı Hilmi Bey, Mebusan Meclisinin kapanmasının ardından Mustafa Kemal'in çağrısına uyarak Ankara'daki meclise katılmıştır. TBMM'nin ilk döneminden itibaren aktif çalışan Tunalı Hilmi Bey, bu konudaki istikrarını Zonguldak milletvekili olarak görev aldığı II. TBMM döneminde de devam ettirmiştir.

Tunalı Hilmi Bey II. Dönem TBMM'de 13 kez kanun teklifinde bulunmuş; özellikle memlekette birçok noktanın savaş sonrası tamirinin gerekliliği ve mübadeleyle gelecek olan Türkler için bir takım önlemler alınmasını sağlamak amacıyla İmar Vekaleti kurulmasını teklif etmiş ancak Teşkilat-ı Esasiye'de vekaletlerin adedi belli olduğundan, anayasaya aykırı görülerek reddedilmiştir.⁶⁷⁴ Aynı şekilde muhacirin iskanı ve ölüm tehlikesinden kurtulmaları için araya başka konu girmeden bu meselenin sürekli müzakere edilmesi şeklindeki isteği de kabul görmemiştir.⁶⁷⁵

Tunalı Hilmi'nin en çok önem verdiği ve üzerinde durduğu noktalardan biri olarak "Türkçenin sadeleştirilmesi, Arapça ve Farsçadan hatta Batı dillerinden geçen kelimelerden arındırılarak halkın anlayabileceği bir hale getirilmesi için" kanun teklifi vermiş, yabancı kelime kullananlar içinse ceza uygulaması önermiştir. Yapılan görüşmelerden sonra Türkçenin sadeleştirilmesi işinin meclise ait olmadığı söylenerek teklifi reddedilse de Hilmi Bey en azından bu konuyla ilgili bir tohum bıraktığını ve tohumların yaşayacağını ifade etmiştir.⁶⁷⁶

Posta ücretlerine de değinen Tunalı Hilmi, ülkedeki en büyük sıkıntı cehaletken, posta ücretlerinin fazlalığının Ankara ve İstanbul'da basılmış olan kitapların köylüye ulaştırılmasını engellediğini, okuldaki çocukların olumsuz etkilendiğini ve hatta reklamını

⁶⁷² Ateş, a.g.e., 243.

⁶⁷³ Tuncer, a.g.t., 13.

⁶⁷⁴ TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem:2, Cilt: 1, Birleşim: 12, 01.09.1923. "Meclis Tutanakları", 332.

⁶⁷⁵ TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 2, Cilt: 3, Birleşim: 48, 04.11.1923. "Meclis Tutanakları", 213.

⁶⁷⁶ TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 2, Cilt: 1, Birleşim: 12 01.09.1923. "Meclis Tutanakları", 338, 342.

yapmak isteyen tüccarın bile bu miktarlardan etkilenmesiyle ticaretin de zarar göreceğini belirtmiş ancak konuyla ilgili olarak yaptığı teklif kabul görmemiştir.⁶⁷⁷

Türkiye Cumhuriyeti'nin yabancı devletlerle ilişkisine önem veren Tunalı Hilmi, "Japonya'nın uğradığı zelzele sebebiyle taziyе mesajı gönderilmesi"⁶⁷⁸ ve "Alman Cumhurbaşkanının vefatı sebebiyle Alman meclisine beyanı taziyet edilmesi" hakkındaki takrirleri TBMM tarafından kabul edilen önergeleridir.⁶⁷⁹

Milletvekili bulunduğu kömür havzası ile yakından ilgilenen Hilmi Bey, kömür konusunda çalışmalarda bulunarak daha önceden İzmir vekili Rahmi Bey'in kabul edilmiş "yabancı maden kömürlerinin ithal edilmemesine" dair layihasına dikkat çekerek, sorunun hemen çözülmesini, aksi takdirde vakit geçtikçe ülkemize gelmesi gereken servetin başka ülkelere akıtıldığını, yılbaşı öncesi (1925 yılına girmeden) sonuç alınması için müzakere teklifinde bulunmuş ancak meclis tarafından kabul edilmemiştir.⁶⁸⁰

Gelişmiş bir ülke olmanın yolunun halkın sağlığıyla da ilgili olduğunu düşünen Tunalı Hilmi Sıhhiye Umuru hakkında bir takrir vererek; Sıhhiye mekteplerinin programlarına çocuk bakım derslerinin konulmasını, bu mekteplerde sinemalı konferansçılar yetiştirilmesini, anne-babalara gebelikten çocuğun üç yaşına kadar olan bakımıyla ilgili risaleler dağıtılmasını, frengi ile mücadele etmek için Zonguldak'tan başlanmak üzere halkın kanının muayene edilmesini teklif etmiş, ancak meclis başkanı bunun bir temenni olduğunu söyleyerek vekâlete havale etmiştir.⁶⁸¹

Halkın sosyal yaşamı ve eğitim konularında çalışmalarda bulunan Hilmi Bey'in "hapishanelerin ıslah edilerek şartların düzeltilmesi"⁶⁸², "Ereğli- Ankara yolunun inşasının 1925 yılı bütçesine eklenmesi"⁶⁸³, "tayyare şehitlerinin ailelerine tazminat konusunun biran önce görüşülmesi"⁶⁸⁴, "erkek muallim mekteplerinin programlarına çocuk bakım derslerinin konulması"⁶⁸⁵, "imam ve hatip mekteplerinde okutulan Arapça tefsirin Türkçeye tercüme edilmesi"⁶⁸⁶ şeklindeki takrirleri 24 takririnden sonuç alınamayanlar arasındadır.

⁶⁷⁷TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 2, Cilt: 1, Birleşim: 13, 03.09.1923. "Meclis Tutanakları", 413.

⁶⁷⁸TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 2, Cilt: 2, Birleşim: 16, 09.09.1923. "Meclis Tutanakları", 3.

⁶⁷⁹TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 2, Cilt: 15, Birleşim: 68, 03.03.1925. "Meclis Tutanakları", 109.

⁶⁸⁰TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 2, Cilt: 5, Birleşim: 102, 14.02.1924. "Meclis Tutanakları", 839,840.

⁶⁸¹TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 2, Cilt: 15, Birleşim: 73, 09.03.1925. "Meclis Tutanakları", 308,309.

⁶⁸²TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 2, Cilt: 5, Birleşim: 102, 14.02.1924. "Meclis Tutanakları", 840.

⁶⁸³TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 2, Cilt: 8, Birleşim: 44, 22.04.1924. "Meclis Tutanakları", 1022.

⁶⁸⁴TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 2, Cilt: 18, Birleşim: 106, 19.04.1925. "Meclis Tutanakları", 180.

⁶⁸⁵TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 2, Cilt: 15, Birleşim: 72, 08.03.1925. "Meclis Tutanakları", 229.

⁶⁸⁶A.g.e. 229.

Tunalı Hilmi Bey bir Türk'ün hayatının milyarlarla ölçülemeyeceğini ifade ederek, büyük şehirlerde sürekli yaşanan otomobil kazaları konusunda bir önlem alınıp alınmadığını dönemin Dahiliye Vekili Ferit Bey'e sormuş, kazalara dair cezalarla ilgili bir kanunname hazırlanmakta olduğu kendisine bildirilmiştir.⁶⁸⁷ Halkın sosyal yaşamı ile yakından ilgilenen Tunalı Hilmi, ırz ve namus meselelerinde kurban olanların isimlerinin gazetelerde yer almasıyla mağdur olduklarını bildirerek buna dair nasıl bir önlem alınabileceğini sormuş, sualine cevabı dönemin Adliye Vekili Mahmut Esat Bey vermiştir. Kanunun bu gibi durumlara iki şekilde yaklaştığını bildiren Mahmut Esat Bey, “eğer gazete haberi doğrudan genel ahlakı zedeliyorsa direkt dava açılacağını, kişiye ya da ailenin adına yönelikse ancak aileden birinin durumu yargıya götürebileceğini” bildirmiştir.⁶⁸⁸

İşçi haklarıyla ilgili yaptığı çalışmalara bağlı olarak Ankara- Sivas demiryolu hattında çalışan işçilerden biri olan Salimoğlu Mehmet'in geçirdiği bir kazada iki gözünü ve sağ bacağını kaybetmiş olması örneğinden yola çıkarak, kaza geçiren insanların mağduriyetini engellemek için biran önce Mesai Kanunu'nun çıkarılması gerektiği konusundaki fikrini meclise bildirmiştir.⁶⁸⁹ Aynı şekilde Feshane'de eski elbiseler biriminde çalışan bir işçinin, yaptığı iş sebebiyle iki gözünü birden kaybetmesine de Tunalı Hilmi Bey, “bu tarz olayların sebeplerinin incelenip, bunu engelleyecek olan bilimin fabrikalarımızda uygulanması gerektiğini, günlük yevmiyesi çok az olan bu işçilerden bazılarının intihar konumuna geldiğini ve buralarda çalışan kadınların gelir darlığı sebebiyle yeterince beslenmedikleri için nüfus artış politikasının olumsuz etkileneceğini” dile getirmiştir. Başvekil Ali Fethi Bey ise söz konusu şahsın körlüğünün iş sebepli olmadığını, bir devlet fabrikası olmasına rağmen işçilere diğer fabrikalarla emsal ücretler verildiğini bildirmiştir.⁶⁹⁰

Haliç Şirketinde hakkında bir nevi suç duyurusunda bulunan Tunalı Hilmi, “kanunen iki yılda bir zam yapmamak için şirketin işçileri iki yılları dolmasına yakın işten çıkarıp, bir müddet sonra tekrar işe aldığını” belirterek tahkikat yapılmasını istemiş, Ticaret Vekili Ali Cenani Bey de cevaben durumun tahkik ettirildiğini ve müfettiş kararının beklendiğini kendisine iletmiştir.⁶⁹¹

⁶⁸⁷TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 2, Cilt: 4, Birleşim: 65, 10.12.1923. “*Meclis Tutanakları*”, 130-13.

⁶⁸⁸TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 2, Cilt: 28, Birleşim: 18, 25.12.1926. “*Meclis Tutanakları*”, 125.

⁶⁸⁹TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 2, Cilt: 11, Birleşim: 17, 06.12.1924. “*Meclis Tutanakları*”, 5-6.

⁶⁹⁰TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 2, Cilt: 11, Birleşim: 27, 27.12.1924. “*Meclis Tutanakları*”, 248-249.

⁶⁹¹TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 2, Cilt: 11, Birleşim: 23, 18.12.1924, “*Meclis Tutanakları*”, 168.

Ülkenin iktisadi gelişimi için birtakım çalışmalarda bulunan Tunalı Hilmi Bey, İstanbul'daki tersane fabrikalarına ziyaretlerde bulunmuş ve bazı ustaların tek olduğunu, sanatını devam ettirecek çırakların da kendilerini geliştirdikten sonra daha fazla kazanç sağlayabilecekleri işyerlerine çekildiklerini fark etmiştir. Bu duruma karşı tedbir almak ve yeni ustalar yetiştirebilmek amacıyla bir tavsiyede bulunarak; tersanede boş bulunan bir binanın sanat okuluna çevrilerek, darüleytamdan getirilecek 500 çocuğa burada eğitim verilmesini önermiştir. Önerisine karşılık olarak Müdafaa-i Milliye Vekaleti, Maarif Vekaletiyle birlikte çalışacağını, ödenek bulunduğu takdirde söz konusu müessesenin açılacağıni belirtmiştir.⁶⁹²

Askerlere verilen maaşlarla ilgili kanun görüşmeleri sırasında, maaş oranlarının azlığına dikkat çeken Hilmi Bey, kanuna dair cetvelin geri gönderilerek tekrar hazırlanmasını istemiştir. Görüşmeler esnasında mecliste bulunan Gazi Mustafa Kemal Paşa da Tunalı Hilmi'yi haklı bulmuş ancak maddi imkânsızlıklar sebebiyle daha fazla artış yapılamayacağını belirtmiştir.⁶⁹³

Tunalı Hilmi Bey, II. dönem TBMM'de yaptığı başarılı çalışmalardan sonra, III. Dönemde de Zonguldak'tan milletvekili seçilmiş ancak rahatsızlığı sebebiyle meclis toplantılarında çok fazla bulunamamış, birinci yasama yılı sonunda hayatını kaybetmiştir.

3.8. Yusuf Ziya Özençi

3.8.1. Hayatı

Babası Mürteza Bey ve annesi Feride Hanım olan Yusuf Ziya Özençi, 9 Mart 1875 tarihinde Dobruca'nın Hırsova kasabasında dünyaya gelmiştir.⁶⁹⁴ 1877 yılında başlayan Osmanlı- Rus savaşı Anadolu'ya yoğun bir göç hareketi başlatmış⁶⁹⁵, Rusların tüm Dobruca ve Bulgaristan'ı işgal ederek Yeşilköy'e kadar gelmesi ve ayrıca bölgede yaşayan Hıristiyan halkı da Türklere karşı kışkırtması⁶⁹⁶, burada yaşamakta olan Türklerin Anadolu'ya göç etmesine sebep olmuştur.⁶⁹⁷ Yalnızca 15-24 Ocak 1878 tarihlerinde Balkanlardan Anadolu'ya gelen göçmen sayısı dahi 80 bindir⁶⁹⁸ ve Yusuf Ziya Bey'in

⁶⁹²TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 2, Cilt: 11, Birleşim:17, 06.12.1924. "Meclis Tutanakları", 5.

⁶⁹³TBMM, Zabıt Ceridesi. Dönem: 2, Cilt: 2, Birleşim:40, 21.10.1923. "Meclis Tutanakları", 850-853.

⁶⁹⁴Öztürk, K. *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927*. Cilt: 3 Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 791.

⁶⁹⁵Şahin, T. (1988). *Öncesiyle ve Sonrasıyla 93 Harbi*. (1. Baskı). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 138.

⁶⁹⁶Şimşir, B. N. (1989) *Rumeli'den Türk Göçleri Belgelerle Doksan Üç Muhacereti 1877-1878*, Cilt:1, Ankara: TTK Basımevi, 127.

⁶⁹⁷Ülküsal, M. (1966). *Dobruca ve Türkler*, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, 25.

⁶⁹⁸Yıldırım, T. (Yayına Hazırlayan). (2010). *93 Harbi Faciası Manastırlı Mahmut Rifat Bey*. (1. Baskı). İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 126.

ailesi de bu dalga ile birlikte Anadolu'ya geçerek o dönemde kasaba olan Bartın'a yerleşmişlerdir.⁶⁹⁹⁷⁰⁰

İlk ve orta öğrenimini Bartın'da tamamlayan Yusuf Ziya Bey, Bartın'dan yüksek öğrenim amacı ile İstanbul'a giden ilk kişi olarak⁷⁰¹, Heybeliada Deniz Harp Okulu'na⁷⁰² yazdırılmış ve 1895 yılında Teğmen rütbesi ile deniz makine mühendisi olarak bu okuldan mezun olmuştur.⁷⁰³⁷⁰⁴

Yabancı dil olarak İngilizce de öğrenen Yusuf Ziya Bey, meşrutiyete kadar makine resim hanesinde, bahriye nezareti fen memurluğunda çalışmış, meşrutiyet döneminde bahriye nezareti ıslahiyesinde ve çeşitli komisyonlarda bulunmuş ayrıca bahriye nezaretinin eğitim ve öğretim müfettişliğini de yapmıştır.⁷⁰⁵

1915 yılında Sütlice imamının kızı⁷⁰⁶ Hatice Avniye Hanımla evlenen Yusuf Ziya Bey'in bu evlilikten Selçuk, Ayhan, Avniye Yıldız ve Hayriye Türkan olmak üzere dört çocukları olmuştur.⁷⁰⁷

İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olan Özençi, 1912 yılında Bolu vilayetinden, Mebusan Meclisi üyeliğine seçilmiş⁷⁰⁸, üç dönem boyunca aynı bölgenin mebusu olarak mecliste kalmış⁷⁰⁹ ve 1918 yılında ki BrestLitovski Antlaşması'nın meclisteki görüşmelerine

⁶⁹⁹ Öztürk, a.g.e., 791.

⁷⁰⁰ Altuğ, S. (2014, 3 Mart). *Yusuf Ziya Özençi Üzerine Söyleşi*. Koç Üniversitesi, İstanbul.

⁷⁰¹ Sarıkoyuncu, a.g.e., 122.

⁷⁰² “Çeşme bozgunundan sonra donanma için bilgili eleman yetiştirilmesi zorunluluğu ortaya çıkınca, 1773 yılında Baron de Tott'un tavsiyesi ile kurs niteliğindeki Mühendishane-i Bahri Hümayun açılmış, 1776 yılında ise Hendesehane adıyla, Avrupa'dan getirtilen subayların ders verdiği ilk deniz okulu açılmıştır... Tanzimatla birlikte Mekteb-i Bahriye adıyla anılmaya başlanan okul 1852'de Heybeliada'da restore edilerek bahriye kışlasına taşınmıştır.” (Yücer, C. (2007). *Cumhuriyet Döneminde Deniz Harp Okulu'nun Tarihsel Gelişimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 17- 19.)

⁷⁰³ Öztürk, a.g.e. 791.

⁷⁰⁴ Sumru Altuğ dedesinin mezuniyeti ile ilgili olarak annesinden duymuş olduğu anısını şöyle anlatmaktadır; “Dedemin mezuniyetinde kura çekilerek yeni mezunlara görevler verilmiş ve Yusuf Ziya rastgele bir şekilde makine mühendisliği pozisyonuna atanmış. Oysa ki onun aklında kaptan-ı derya olmak varmış. Bunun üzerine Yusuf Ziya öfkesini yenemeyerek ceketini çıkarmış ve eğitim görevlisinin üzerine fırlatmış. Sonuç üç ay gözaltı. Fakat annemin anlattıklarına göre; dedemin üstleri onun ne kadar zeki olduklarını bildiklerinden, onu bu şekilde cezalandırmak içlerine sinmediği için kendisini geceleri serbest bırakıp, gündüzleri tekrar kilitlemişler.” (Altuğ, S. (2014, 3 Mart). *Yusuf Ziya Özençi Üzerine Söyleşi*. Koç Üniversitesi, İstanbul.)

⁷⁰⁵ Öztürk, a.g.e., 791.

⁷⁰⁶ Altuğ, S. (2014, 3 Mart). “*Yusuf Ziya Özençi Üzerine Söyleşi*”. Koç Üniversitesi, İstanbul.

⁷⁰⁷ Öztürk, a.g.e., 791.

⁷⁰⁸ Demir, F. (2007). *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914*. (1. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi, 367.

⁷⁰⁹ Öztürk, a.g.e., 791.

katılmıştır.⁷¹⁰ Mebusan Meclisinin kapanmasının ardından Bartın'a geçen Yusuf Ziya Bey, Bartın'da tersane ve gemi yapım şirketi kurarak yaptığı çeşitli büyüklükteki motor ve teknelerle, bölgede Kuva-yi Milliye'nin ikmalini sağlarken⁷¹¹ bir taraftan da Rusya'dan silah ve cephane temin etmiştir.⁷¹²

Ülkede Milli Mücadele hareketinin başlamasıyla beraber, Bartınlı vatanseverler 27 Eylül 1919'da Mustafa Kemal'e telgraf çekerek, vatanın kurtulması için Bartın'ın üzerine düşen görevi yerine getireceğini bildirmişler, bunun üzerine Mustafa Kemal telgrafa verdiği cevapta Bartın'da Teşkilat-ı Milliye'nin kurulması isteğini belirtmiş ve 15 Ekim 1919'da Bartın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti faaliyete geçmiştir.⁷¹³ Geçici idare heyeti yönetiminde çalışmalarına başlayan cemiyetin başkanlığına daha sonra Yusuf Ziya Özençi gelmiş⁷¹⁴ ve "Yüzbaşı Cevat Rifat Bey Bartın bölgesine gelene kadar Milli Mücadele'nin Bartın ve çevresindeki tek temsilcisi olmuştur".⁷¹⁵

Zonguldak livası genel meclis üyeliği görevinde bulunduğu sırada⁷¹⁶, Milli Mücadele'de de gösterdiği yararlılıklar göz önünde bulundurularak Mustafa Kemal'in talimatı ile TBMM II. Dönem seçimlerine katılmış⁷¹⁷ ve 19 Temmuz 1923 tarihinde yapılan seçimde Zonguldak'tan milletvekili seçilmiştir.⁷¹⁸

TBMM 6. (1939-1943) ve 7. (1943-1946) dönemlerinde de Zonguldak'tan milletvekili seçilen⁷¹⁹ Yusuf Ziya Özençi, "yasama üyeliği dışında Karadeniz Orman İşletme Şirketi kurucu üyeliği ve idari meclis başkanlığı, Zonguldak bölgesi ecnebi kömür şirketlerinin devlet komiserliği, daha sonra Ankara'da deniz yüksek fen heyeti üyeliği yapmıştır."⁷²¹

⁷¹⁰ Güneş, İ. (1997). Türk *Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet*, Cilt: 1, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları No:14, 625.

⁷¹¹ Sarıkoyuncu, a.g.e., 122.

⁷¹² Altuğ, S. (2014, 3 Mart). "Yusuf Ziya Özençi Üzerine Söyleşi". Koç Üniversitesi, İstanbul.

⁷¹³ Aşcıoğlu, a.g.e., 62-63.

⁷¹⁴ İnternet: Sarıkoyuncu, A. "Zonguldak ve Çevresinde Müdafaa-i Hukuk Çalışmaları", 39. WEB: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/803/10240.pdf>, 03.10.2016 tarihinde alınmıştır.

⁷¹⁵ Aşcıoğlu, a.g.e., 69.

⁷¹⁶ Öztürk, a.g.e., 791.

⁷¹⁷ Sarıkoyuncu, Milli Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi, a.g.e., 122.

⁷¹⁸ Öztürk, a.g.e., 791.

⁷¹⁹ Yıldırım, S. ve Zeynel, B. K. (Editörler). Haziran 2010). *TBMM Albümü 1920-2010*. I. Cilt: 1920-1950, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No:1, 389-460.

⁷²⁰ 3-4 ve 5. dönemlerde siyasete ara vermiş olması eşinin vefatı ile ilgili olabilir. (Altuğ, S. (2014, 3 Mart). *Yusuf Ziya Özençi Üzerine Söyleşi*. Koç Üniversitesi, İstanbul.)

⁷²¹ Öztürk, a.g.e., 791.

TBMM 7. Dönem vekilliği sırasında, 26 Kasım 1945'te toplanan 5. Türk Dil Kurultayının üyeleri arasında yer alan⁷²² Yusuf Ziya Bey, dönem vekilliğini tamamladıktan sonra emekliye ayrılmıştır. Çok partili hayata geçildikten sonra da Demokrat Parti yöneticileri tarafından kendisine gelen vekillik seçimlerine katılma teklifini yaşlılığı ve Celal Bayar'ı fazla ihtiraslı bulması sebebiyle geri çeviren⁷²³ Yusuf Ziya Özençi, 10 Ocak 1951'de hayatını kaybetmiş ve Erenköy Sahrayı Cedit mezarlığında toprağa verilmiştir.⁷²⁴

3.8.2. Meclis Çalışmaları

Türkler ve Türk Şirketleri Tarafından İştirah Olunacak Buharlı Sefainin Gümrük Resminden İstisnasına Dair Kanun Münasebetiyle Sözleri

Kanunun “Türkler ve Türk şirketleri tarafından iştirah olunan ve milli bayrak altına alınan buharlı sefain 1345 sene-i maliyesi nihayetine kadar Gümrük Resminden muafır”⁷²⁵ şeklindeki 1. Maddesinin görüşülmesi sırasında Gümüşhane Mebusu Zeki Bey'in, Karadeniz havzasında bulunan gemilerin çoğunluğunun motorlu gemilerden oluştuğunu ve bunlarında resimden muaf tutulması gerektiğini belirten açıklaması ve konuyla ilgili takriri üzerine Yusuf Ziya Bey, söz konusu gemilerin teknelerinin ülkemizde de yapılabileceğini, kendisinin dahi 350 tonluk gemi yaptığını ifade etmiştir. Yapılan muhakemelerden sonra madde aynen kabul edilmiştir.⁷²⁶

Bartın Ağzında Teraküm Eden Kumların Taranması İçin Nafia Bütçesine 40 Bin Lira Tahsisat Vaz'ı Hakkındaki Kanun Teklifi

Yusuf Ziya Özençi ve arkadaşları, TBMM'nin 3 Şubat 1924 tarihli toplantısında bir kanun teklifi sunarak, Bartın ağzında biriken kumların temizlenmesi için Nafia Bakanlığı bütçesinde 40 bin liralık bir tahsisat ayrılmasını istemişlerdir. Kanun teklifi aynı gün layiha encümenine⁷²⁷, 7 Şubat 1924 tarihli toplantıda da Nafia ve Muvazene-i Maliye Encümenlerine gönderilmiştir.⁷²⁸

Muvazene-i Maliye Encümeninden 22 Mart 1924'te gelen mazbata da Bartın ağzında toplanmış kumların taranmasıyla 500 ile 1000 tonluk gemilerin 12 km'ye kadar Bartın

⁷²² İnternet: Türk Dil Kurumu. (1946). *Beşinci Türk Dil Kurultayı 1945 Birleşimler Tutanaklar Tezler*. İstanbul: Cumhuriyet Basımevi, 319, WEB: <http://www.tdkkitaplik.org.tr/kurultaylar/K0506001-d86cd6cc059f4e8383abaa365a18672e.pdf>, 30.03.2016 tarihinde alınmıştır.

⁷²³ Altuğ, S. (2014, 3 Mart). *Yusuf Ziya Özençi Üzerine Söyleşi*. Koç Üniversitesi, İstanbul.

⁷²⁴ Öztürk, a.g.e. 791.

⁷²⁵ TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 6, Birleşim: 106, 19.02.1924. “*Meclis Tutanakları*”, 148.

⁷²⁶ A.g.e. 150.

⁷²⁷ TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 5, Birleşim: 95, 4.02. 1924. “*Meclis Tutanakları*”, 558-559.

⁷²⁸ TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt, 5, Birleşim: 97, 7.02.1924. “*Meclis Tutanakları*”, 634.

ırmığına çıkmasının mümkün olacağı ve kum ve çamurun taranması ile Bartın kereste ihracatının çoğalarak kar getirecek bir duruma gelecek olması sebebiyle kanun teklifinin kabul edilebilir olduğu bildirilmiş, 1924 senesi Nafia Vekaleti bütçensin bir kısmının söz konusu iş için kullanılacağı belirtilmiştir.⁷²⁹

Tedrisatı İptidaiye Kararnamesinin Tadiline Dair Kanunun Üçüncü Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun Teklifi

Yusuf Ziya Özençi 3 Kasım 1924 tarihinde TBMM'ye vermiş olduğu kanun teklifinin açıklamasıyla ilgili olarak, eski meclis tarafından “İdare-i Vilayet Kanunu ile Tedrisat İptidaiye Kararnamesinin Tadiline Dair Kanun” adı altında 8 Nisan 1923 tarihinde kabul edilmiş olan kanunun halkın şikayetini artırdığını ve verilecek olan verginin adaletsizlik meydana getirdiğini belirtmiştir. Eğitim harcamalarıyla ilgili olarak alınan bu vergide, büyük servet sahiplerinin 20 lira verdiği halde kıt kanaat geçinen birinin 5 ya da 7 lira vergi vermesinin büyük bir haksızlığa sebep olduğunu belirten Yusuf Ziya Bey, kanunun üçüncü maddesinin verdiği teklif üzere değiştirilmesi halinde bu adaletsizliğin ortadan kalkacağını ifade etmiştir.

Buna göre, “halk yedi dereceye ayrılarak birinciden bir, ikinciden iki, üçüncüden beş, dördüncüden yedi, beşinciden on, altıncıdan on beş, yedinciden yirmi lira alınır” şeklindeki maddenin; “halk on dereceye ayrılarak birinciden bir, ikinciden iki, üçüncüden beş, dördüncüden yedi, beşinciden on, altıncıdan on beş, yedinciden yirmi, sekizinciden otuz, dokuzuncudan kırk, onuncudan elli lira alınır. Ancak halkın derecelere göre taksimi kendilerine ait borcu temin edecek bir surette olacaktır.” Şeklinde değiştirilmesi teklifini öne sürmüş⁷³⁰, Özençi'nin bu teklifi, 4 Kasım 1923'te Layiha Encümenine⁷³¹, 10 Kasım 1923'te de Dahiliye ve Maarif Encümenlerine gönderilmiştir⁷³²

Maarif Encümenininin 28 Şubat 1924'te TBMM'ye sunmuş olduğu layiha ile, Yusuf Ziya Özençi'nin vermiş olduğu kanun teklifinin Maarif Vekili İsmail Safa Bey ile de görüşüldüğünü, üçüncü maddede adaletsiz bir durum olduğu konusunda hem fikir olduklarını ancak söz konusu kanunun birinci maddesinin,

“Mecmuu beş yüz haneden dün kasaba ve köylerde mevcut iptidai mektepleri maaşat ve masarifatının yüzde otuz beşi beş yüz haneden bin beş yüz haneye kadar olan köy ve

⁷²⁹TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 7, Birleşim: 18, 22.03.1924. “*Meclis Tutanakları*”, 896.

⁷³⁰TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 6, Birleşim: 114, 28.02.1924. “*Meclis Tutanakları*”, 485-486.

⁷³¹TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 3, Birleşim: 48, 4.19.1923. “*Meclis Tutanakları*”, 213.

⁷³²TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 3, Birleşim: 51, 10.10.1923. “*Meclis Tutanakları*”, 316.

kasaba yüzde elli, bin beş yüzden fazla haneli şehirde yüzde altmış beşi mezkûr köy, kasaba veya şehir halkı tarafından servet ve iktidarlarına göre derecelere taksim olunmak suretiyle temin ve tesviye olunur.”

Şeklinde düzeltildiğini ve bu düzeltme ile üçüncü maddede tekrar tadile gerek kalmadığı bildirilmiştir.⁷³³

⁷³³TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre: 2, Cilt: 6, Birleşim: 114, 28.02.1924. “*Meclis Tutanakları*”, 487.

4. SONUÇ

Zonguldak ve çevresi kömür yatakları bakımından zengin olması sebebiyle hem Birinci Dünya Savaşı öncesinde hem de savaş sırasında emperyalistlerin odak noktası haline gelmiştir. İlk önce İngilizler bölgede etkin olmuş, ardından Fransızlar bölgede imtiyaz elde ederek kendilerine ait bir koloni haline getirmeye çalışmışlardır.

Osmanlı'nın Almanya ile yakınlaşması sonucunda Fransa yavaş yavaş bölgeden çekilse de Zonguldak tam olarak kurtulmamış, bu sefer de Milli Mücadele döneminde geçiş güzergâhı olması nedeni ile saldırılara maruz kalmıştır. Kuvay-ı Milliye ve bölge halkının işbirliği sayesinde işgalden kurtulan Zonguldak'ın önemi Cumhuriyet yöneticileri tarafından anlaşılmış, bölgede sanayi geliştirilmeye çalışılmış ve Zonguldak, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ili olma özelliğini kazanmıştır.

İlk dönemlerde Zonguldak'ta milletvekilliği yapmış olan kişilere baktığımızda karşımıza çıkan tablo yine kömürle alakalı olmaktadır. Kömür havzasıyla ilgilenmek üzere Zonguldak'ta görevlendirilmiş, bu sırada halkın yaşamını yakından izleyip, hayatlarını kolaylaştırmaya çalışmış olan insanlar Zonguldak'tan milletvekili seçilmişlerdir. Bu isimlerin TBMM'de ki faaliyetleri incelenirken, yalnızca parlamenter alanda değil aynı zamanda dönemin şartları, yaşam standartları, halkın ve bürokratların zorlukları kısaca dönemin sosyo-ekonomik durumu hakkında da verilere ulaşılmıştır.

TBMM'nin ikinci ve üçüncü dönemlerinde görev almış olan Zonguldak milletvekillerinin araştırılması sırasında yaşanan en büyük zorluk vekillerin hayatlarının incelenmesi olmuştur. Meclisteki çalışmalarına TBMM tutanaklarının incelenmesi ile ulaşılabilen milletvekillerinin kendi hayatlarıyla ilgiliyse oldukça sınırlı bilgi bulunması çalışmayı zorlaştıran en önemli unsurdur. Bu sınırlılıktan kurtulabilmek adına milletvekillerinin ölüm ilanlarından yola çıkarak ailelerine ulaşılmaya çalışılmış, ulaşılabilenlerden alınan bilgilerle çalışma derinleştirilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde uzunluk farklılıkların bulunması da aynı sebebe dayanmaktadır. Milletvekillerinin mecliste bulunma süreleri ve yapmış oldukları çalışmaların birbirinden farklı olması da bu durumu etkilemiştir. Çalışmayı bir üst noktaya taşımak adına Milli Mücadele döneminde kömürün katkısı ve Rusya'dan gelen yardım konusunda ne derece etkili olduğu araştırılabilecek konulardandır. Yine çalışmamızda bahsi geçen yerel isimlerin hayatlarına dair derin araştırmalar olmadığı, bu konuda yeni çalışmalara ihtiyaç duyulduğu tarafımızca fark edilmiştir.

Milletvekili	Doğum Yeri	Doğum Tarihi	Medeni Durum	Eğitim	TBMM Zonguldak Milletvekilliği	Vefat
Ahmet Ragıp Özdemiroğlu	Diyarbakır	1893	Evli	İstanbul Hukuk Fakültesi	2,3,4,5	1958
Celal Sahir Erozan	İstanbul	1883	Evli	İstanbul Hukuk Fakültesi	3-4-5	1935
Halil Türkmen	Sivas	1883	Evli	Harp Okulu	2-3-4-5-6-7	1943
Hüsnü Kortel	İstanbul	1890	Evli	Yüksek Mühendis Okulu/ Belçika Elektrik Mühendisliği	3	1954
Mehmet Nazif Sirel	Yenişehir (Yunanistan-Larissa)	1880	Evli	İstanbul Hukuk Fakültesi	3	1943
Rıfat Vardar	Köprülü (Makedonya)	1878	Evli	Mülkiye Mektebi	3-4-5-6-7	1948
Tunalı Hilmi	Eski Cuma (Bulgaristan)	1871	Evli	Tıbbiye	2-3	1928
Yusuf Ziya Özençi	Dobruca (Romanya-Bulgaristan Sınırı)	1875	Evli	Deniz Harp Okulu	2-6-7	1951

KAYNAKLAR

- Akbayrak, N. (2003). *Sirşin-Selanik (Osmanlı Yer Adları Sözlüğü)*. (2. Baskı), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 108.
- Allahverdi, R. Ş., Yıldırım, Y. T. (2013). Türkiye’de kurulan ilk özel maden şirketleri: Özdemir antimuan madenleri limited şirketi örneği ve aile işletmelerinde sürdürülebilirlik. *Tarih Okulu Dergisi*, 6 (XV), 183-203.
- Altunkaynak, H. (2007). *Türk Edebiyatında Yazarlar ve Şairler Sözlüğü*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Altunkaya, B. (1999). *Karabük 1999 Yıllığı*. Karabük Valiliği (Editör), Ankara: TŞOF Plaka Matbaa.
- Apaydın, M. (1987). Celal Sahir’in Şiiri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 61-71.
- Armaoğlu, F. (2003). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. (Cilt 1-2), (1914-1995), (11. Baskı), İstanbul: Alkım Yayınevi, 20-25
- Aşcıoğlu, E. (2001). *Bartın*. Bartın: Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları.
- Aşcıoğlu, E. (2003). *Kurtuluş Savaşında Bartın*, Ankara: Ticaret ve Sanayi Odası Yayını.
- Ateş, S. (2009). *Tunalı Hilmi Bey Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Aydın*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aydın, A. (1995). *Tunalı Hilmi Bey Hayatı, Siyasi Faaliyetleri ve Eserleri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aygen, A. (2003). *Rumeli Benimdi*. (I. Baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Aygen, A. (2010). *Devrimin Üç Kadını Latife-Müveddet-Mevhibe*. (I. Baskı). İstanbul: Destek Yayınevi.
- Ayoğlu, F. N. (2006). Emperyalizmin gölgesinde Zonguldak kömür havzasının tarihsel gelişimi: 1908-1923. *Toplum ve Hekim*, 21 (4), 299-314.
- Balcı, S. (1997). *Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün Giresun’u Ziyaretleri*. Giresun Tarihi Sempozyumu’nda sunulmuş bildiri. Giresun.
- Ballar, S. (2004). *Bir Atatürk Kurumu Türk Eğitim Derneği*. İstanbul: TED İstanbul Koleji Vakfı Yayınları.
- Birgören, H. (2009). *Mehmet Zekai’nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu*. Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi, (1. Baskı), İstanbul: Kemal Matbaacılık.
- Can, S. (1995). *Emin Dayı Zonguldak’ta İlk Grev ve Toplu Sözleşme*. Ereğli: Demokrat Ofset.

- Coşkun, Ç. (2013). *1923-1938 Yılları Arası Kars Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri*. Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Cunbur, M. ve SaryalDuranoğlu, N. (1996). *Türk kadınının şiiri*. (Cilt 1), (2. Baskı), Ankara: Damar Matbaacılık.
- Çağlar, G. (1990). *Bolu Mutasarrıfı Halil (Türkmen) (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Çankaya, A. (1968). *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler 1860-1908*. (Cilt III), Ankara: Mars Matbaası.
- Çay, M. M. (2013). Milli mücadele döneminde Cevat Rifat Atilhan. *Pursuit of History*, (10), 255-288.
- Çebi, S (1973). *Ordu Tarihi ve 50. Yılda Ordu Şehri*. Ordu: Ordu Ticaret ve Sanayi Odası Yayını.
- Çelik, R. (1999). *Milli Mücadele’de Din Adamları I*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Çıladı, S. (1994). *Karadeniz Ereğli’nin Tarihçesi*, Zonguldak: Demokrat Yayınları.
- Çoker, F. (t.y.). *Türk Parlamento Tarihi IV. Dönem 1931-1935*. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Çoker, F. (t.y.). *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*. (Cilt: 3). Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Çoruhlu, T. (1999). “*Mekteb-i Hayriye*”, *Türk Tarihinde Harbiye*. Ankara: Kara Harp Okulu Basımevi.
- Demir, F. (2007). *Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914*, (I. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi.
- Deniz, Ş. L., Deniz, Ş. L., Büyükkal, I. ve Sinanoğlu, S. (2009). *Billur Bir Avizedir İstanbul Lisesinde Zaman Belgeleriyle 125 Yıl*. İstanbul: Saner Matbaacılık.
- Devellioğlu, F. (1962). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lugat*, Ankara: Doğu Ltd. Şti. Matbaası.
- Doğan, E. (2007). İstanbul (Erkek) Lisesi’nin kurucusu Mehmed Nadir Bey’in öğretmenlik mesleği ve öğretim yöntemleri ile ilgili görüş ve önerileri. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (14), 142-160.
- Duman, S. (2010). *Modern Ortadoğu’nun Oluşumu*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Efiloğlu, A., Hatunoğlu, N., Özer, H., Gürdal, T., Sankır H. (2016). *Milli mücadele’de Zonguldak sancağı din adamları*. İnsan, Kimlik, Mekan Bağlamında Zonguldak Sempozyumu’nda sunulmuş bildiri, Zonguldak.

- Engün, M. (t.y.).Medreseden mektebe Osmanlı eğitim sistemindeki gelişme. Afyon Kocatepe Üniversitesi Türkiye Sanal Eğitim Bilimleri Kütüphanesi, WEB: www.egitim.aku.edu.tr/ergun3.htm, sayfasından erişilmiştir.
- Ercilasun, B. (1990). *Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri*, “Celal Sahir Erozan”, *Bilge*. (Cilt 10), İstanbul: Ötüken-Söğüt Neşriyat.
- Evcin, E. (2012). Bolu livasında kurulan müdafaa-ı hukûk cemiyetleri ve faaliyetleri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 13 (49), 75-126.
- Genç, H. (2010). Cumhuriyet’in ilk yıllarında Zonguldak’ta nüfus ticaret ve sanayi 1920-1932. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6. 137-152.
- Gök, T. (2009). *Türk Eğitim Derneği Tarihi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Güneş, İ. (1997). *Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet*, (Cilt 1), Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Güneş, İ. (1997). *Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem 1935-1939*. (Cilt 2), Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Güven, C. ve Zenginbaş, M. (2013). *Kafkas Cephesi’nin Karadeniz’den Takviyesine İlk Darbe: Rus Filosu Tarafından Zonguldak Bombardmanı ve Askeri Nakliye Gemilerinin Batırılması Hadisesi*.1. Uluslararası Karadeniz Kültür Kongresi’nde sunulmuş bildiri. Karabük.
- Güz, N. (2008). *Türkiye’de Basın-İktidar İlişkileri 1920-1927*. (2. baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Güzel, H. C., Çiçek, K. ve Koca, S. (2002). *Türkler Ansiklopedisi*. “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti”, (Cilt 13), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- İnternet: *1936 yılında devlet CHP’ye El Koyduğunda, Cemil Koçak, Star Gazetesi, 06 Eylül 2014 Cumartesi*, WEB: <http://haber.star.com.tr/yazar/1936-yilinda-devlet-chpye--el-koydugunda/yazi-936588>, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: *Beşinci Türk Dil Kurultayı 1945 Birleşimler Tutanaklar Tezler*. (1946). İstanbul: Cumhuriyet Basımevi, 319, WEB: <http://www.tdkkitaplik.org.tr/kurultaylar/K0506001-d86cd6cc059f4e8383abaa365a18672e.pdf>, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: *Celal Sahir Erozan maddesi*. Dil Derneği, WEB: <http://www.dilderneği.org.tr/TR,454/celal-sahir-erozan.html>, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: *Celal Sahir Erozan maddesi*. Dil Derneği, WEB: <http://www.dilderneği.org.tr/TR,454/celal-sahir-erozan.html>, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Çağlar, G. (t.y.). *Bahr-ı Siyah Ereğlisi Kömür Havzası ve Asayiş (1918-1919)*. 16 ve 18, WEB: <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunigsed/article/viewFile/1025002299/1025002306>, sayfasından erişilmiştir.

- İnternet: Çalapverdi, İ. (2008). *Sivas-Erzurum Demiryolu İnşaatı*. İstanbul: Divriği Defterleri Yayın No: 6, WEB: divrigidernegi.com/dosya/201309dosya042144891820.pdf, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Çalapverdi, İ. (2008). *Sivas-Erzurum Demiryolu İnşaatı*. Divriği Defterleri Yayın, İstanbul, 2008, Sayfa: 17, WEB: divrigidernegi.com/dosya/201309dosya042144891820.pdf, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Çelik Dönmez, Ö. (2013). *Bartın Türk Ocağı (1914-1931)*. WEB: http://www.turkyurdu.com.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=554:bartin-tuerk-ocagi-1914-1931&catid=185&Itemid=180, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Demirci, S. ve Ösen, S. (2012). Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan çekilmesi sürecinde Mevlevihanelerin durumu: Yenişehir (Larissa) Mevlevihanesi örneği. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 1, WEB: http://sablon.sdu.edu.tr/dergi/sosbilder/dosyalar/26/26_01.pdf, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Erol, E. (t.y.). *Milli Mücadele Döneminde Bolu Livasında Düzenlenen Mitingler, İhtifaller ve Tezahürat*. 261-262, WEB: atam.gov.tr/wp-content/uploads/02-erol-vecin.pdf, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Eyyüpoğlu, İ. (2003). Kars Saylavı Mehmet Nazif Sirel'in 1936'da CHP Erzurum İlbağlığı'nı teftişi. *Atatürk Dergisi*, 115-121, WEB: <http://e-dergi.atauni.edu.tr/atauniad/article/viewFile/1025001068/1025001065>, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: <http://nucleus.istanbul.edu.tr/~cfe/ardindan/index.html> (fikretKortel'in otobiyografisi) sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: http://vefalilardernegi.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=43 sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: <http://www.eregliekip.net/ekip/koseOku.asp?kimlik=357>, Ferhat Altınok, 13.04.2011 tarihli yazısından, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: https://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/pab/pabnedir.htm, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: <https://www.ted.org.tr/TR/Genel/SSS.aspx?F6E10F8892433CFFA79D6F5E6C1B43FF157DD6E0CF8B4E79>, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Hürriyet, WEB: <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/07/07/33.asp>, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Kanun maddesi için bkz. T.C. Resmi Gazete, 12 Temmuz 1941, (4858), 1326, WEB: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4858.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4858.pdf>, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Kanun metni için bkz. T.C. Resmi Gazete, 13 Temmuz 1939, Sayı: 4257, sayfa:12259, WEB: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4257.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4257.pdf>, sayfasından erişilmiştir.

- İnternet: Kara, M. (2013). *Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Ereğli Kömür Havzası (1829-1920)*. HistoryStudies, WEB: http://www.historystudies.net/Makaleler/848531146_13-Murat%20Kara.pdf, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Kiel, M. (2013). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, "Yenişehir"*, Cilt: 43, İslam Araştırmaları Merkezi, 473-476 WEB: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c43/c430253.pdf>, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Konukçu, E. (2006). Cumhuriyetin ilk Bolu Valisi Ahmet Fahreddin. *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitü Müdürlüğü, Atatürk Dergisi*, 5 (1), 6, WEB: <http://e-dergi.atauni.edu.tr/atauniad/article/view/1025001141/1025001135>, sayfa- sından erişilmiştir.
- İnternet: Kurt, İ. (t.y.). *Tarihin Dönek Mahallinde Bir Şehit: Nusret Bey*. <http://www.ihsankurt.net/Yeniyazilar/nusretbey.asp> sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Mühendishane-i Berr-i Hümayun ders programında yapılan değişiklikten sonra Yüksek Mühendis Okulu adını almıştır. İlk mezunlarını 1931 yılında veren okul, Cumhuriyetin bayındırlık işleri için gerekli teknik elemanları yetiştirmiştir. Sonradan İstanbul Teknik Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür. http://tr.wikipedia.org/wiki/Y%C3%BCksek_M%C3%BChendis_Mektebi sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Orhan Veli, Dalgacı Mahmut şiirini, Rıfat Bey'in oğlu Mahmut Ekrem Bey için yazmıştır. (Emre Bey ile yapılan görüşme ve <http://ahmetdirican.blogspot.com.tr/2011/12/haberturk-yazilari-dalgaci-mahmut.html>, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında İşgal Döneminde Bursa, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIX (55), Mart 2003 WEB:<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-55/osmanli-arsiv-belgeleri-isiginda-isgal-doneminde-bursa>, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Öksüz, H. ve Usta, V. (2014). Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus Donanmasının Trabzon ve çevresini bombalaması. *Türkiyat Mecmuası*, 24 (28). 25-51. WEB: http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuturkiyat/article/viewFile/5000037718/pdf_40 sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Programlı Kalkınma Projeleri 1923-1940 Dönemi Demiryolları. *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 442-443, 2006/2-3 WEB: www.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/56b65afe728a8aa_ek.pdf?dergi=154, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Pulur, H. (2002). Müslüman dilenmezler cemiyeti. *Milliyet Gazetesi*, WEB: <http://www.milliyet.com.tr/2002/08/19/yazar/pulur.html>, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Sarıkoyuncu, A. (t.y.). *Zonguldak ve Havalisinden Kuva-yı Milliye'ye Yapılan Yardımlar ve Temin Edilen Gelirler*, 235, WEB: dergiler.ankara.edu.tr sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Selvi, H. (2001). Ayvalık'ın işgali ve belediye çeşmesi protokolü. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 51 Web: <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-51/ayvalikin-isgali-ve-belediye-cesmesi-protokolu> sayfasından erişilmiştir.

- İnternet: Semiz, Y. ve Kuş, R. (t.y.). *Osmanlı'da Mesleki Teknik Eğitim İstanbul Sanayi Mektebi 1869-1930*, sayfa: 291, WEB: http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/yasar_semiz_recai_kus_osmanlida_mesleki_teknik_egitim.pdf, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Tağızade Karaca, N. (2003). II. Meşrutiyet Dönemi Türkçenin Sadeleşmesi Tartışmalarında Celal Sahir Erozan. *İlmi Araştırmalar Dergisi* 16, 58, WEB: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/fsmiadeti/article/viewFile/1028000428/1028000450>, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Tağızade Karaca, N. (2005). 899, WEB: <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/KARACA-Nesrin-Ta%C4%9F%C4%B1zade-%E2%80%9CCHA%C3%87%C4%B0N-DED%C4%B0KLER%C4%B0%E2%80%A6-VEYA-B%C4%B0R-B%C3%96LGE-VE-B%C4%B0R-ROMAN-OLARAK-HA%C3%87%C4%B0N%E2%80%9D.pdf>, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Tam kanun metni için bkz. TC Resmi Gazete, 20.04.1929, Sayı: 1171, Sayfa:6963, WEB: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1172.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1172.pdf> Sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Taner, V. (Mart, 1995). Kazım Özalp 1882-1968. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 31 Web: <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-31/kazim-ozalp-1882-1968> sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: *TBMM Kanunlar Dergisi*, (Cilt 19), 30.01.1939, sayfa:150, WEB: http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc019/kanuntbmmc019/kanuntbmmc01903573.pdf sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: *TBMM Kanunlar Dergisi*, (Cilt: 3=, 11 Teşrinisani 1340, Sayfa: 3, Kanun No: 518 WEB: https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc03/kanuntbmmc003/kanuntbmmc00300518.pdf, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: *TBMM Tutanak Dergisi* Devre: 5, (Cilt: 29), İçtima: 4, Birleşim: 27, Sayfa: 164 WEB: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c029/tbmm05029027.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 3, Cilt: 17, Birleşim: 3, İnikat: 37, 20.03.1930, Sayfa: 20, WEB: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c017/tbmm03017037.pdf>, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: TC Resmi Gazete, 24 Haziran 1942, Sayı: 5141, Sayfa: 3246, WEB: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5141.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5141.pdf>, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: TC Resmi Gazete, 28.03.1931, Sayı: 1759, Sayfa: 341-342, WEB: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1759.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1759.pdf>, sayfasından erişilmiştir.

- İnternet: TC Resmi Gazete, 30 Mayıs 1934, sayı: 2714, sayfa: 3879 WEB:<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2714.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2714.pdf25> sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: TC Resmi Gazete, Tarih: 14.02.1924, Sayı: 57, WEB: www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Türkmen, Z. (Ed). TC Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırma Enstitüsü, 2, Harp Akademileri Basımevi, WEB: <ftp://ftp.sakarya.edu.tr/KUTUPHANE/savas.pdf>, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Web: <http://adnanyildiz.blogcu.com/meclis-tutanaklari-isiginda-ordu-ve-giresun-un-il-olusu/7956338> sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Web: <http://www.byegm.gov.tr/turkce/byegm-hakkinda> sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: WEB: <http://www.icisleri.gov.tr/gorev-yapmis-bakanlarimiz1#>, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: WEB: http://www.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/2e58b687d0a758a_ek.pdf?tipi=67&turu=X&sube=0, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: WEB: <https://www.gtb.gov.tr/kurumsal/arsiv/eski-bakanlar>, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Yazar yok. (Mart 2003). Atatürk döneminde bankacılık sistemine ve gelişimine genel bir bakış. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 19(55), sayfa yok WEB: <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-55/ataturk-doneminde-bankacilik-sistemine-ve-gelisimine-genel-bir-bakis>, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Yıldırım, S. Zeynel, B.K. (2010). *TBMM Albümü 1920-1950*. (Cilt 1), 466, WEB: https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html, sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Yıldırım, S., Zeynel, B. K. (t.y.). *TBMM Albümü 1920-1950*. (Cilt 1), İstanbul: Gökçe Ofset Matbaacılık Ltd. Şti., 122 Web: www.tbmm.gov.tr/TBMM.Album/cilt1/index.html sayfasından erişilmiştir.
- İnternet: Yıldız, S. (2010). *Celal Sahir Erozan'ın Dergiciliği ve Kitap Dergileri I-VIII Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2, WEB: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>, sayfasından erişilmiştir.
- Kalyoncu, H. (2005). *Kömürde Açan Çiçek*. Ankara: Pervaz Yayınları.
- Karaca, E. (2010). Osmanlı Devleti'nde birinci dünya savaşı öncesi şimendiferler (demiryolları) meselesi (1913-914). *OTAM*, 27, 100-102.
- Karadağ, T. (2010). *Türk Kamu Yönetiminde Özelleştirme: Tekel Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karadeniz, V. ve Akpınar, D. (2014). Sivas-Erzurum demiryolunun yapım süreci sosyo-iktisadi etkileri ve geleceği. *Atatürk Dergisi*, 3 (1), 13-40.

- Karaer, İ. (1992). *Türk Ocakları (1912-1931)*. Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı.
- Karakılıç, C. (2012). Madde bağımlılığıyla mücadele tarihimize ait ilk teşkilat Karadeniz Ereğlisi Osmanlı içki düşmanları cemiyeti. *Akademik Bakış Dergisi*, 29, 4-5.
- Karakök, T. (2012). Zonguldak'ta Milli Mücadele Destekçisi Bir Müftü: Devrek Müftüsü Hacı Abdullah Sabri (Aytaç) Efendi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 145-162.
- Karan, K. (2008). *Türk İstihbarat Tarihi- Yıldız İstihbarat Teşkilatı ve Teşkilat-I Mahsusa'dan MİT'e*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Kasalak, K. (2012). Teşvik-i sanayi kanunları ve Türkiye'de sanayileşmeye etkileri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 65-79.
- Kasap, Z., Tosun, H., ve Yılmaz, E. (2003). *Zonguldak*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Kaştan, Y. (2016). Osmanlı İmparatorluğu'nda Kömür Ocaklarının İşletilmesi (1839-1918). *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 1-26.
- Kerim Kani Akpınarlı. (2009). *Balıkesir Şehir ve Belediye Tarihi*. (I. Baskı). Balıkesir: Kent Arşivi Yayınları.
- Kobal, Y. *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar*. Türkler Ansiklopedisi, (Cilt:16), İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları.
- Konuk, F. D. (t.y.). Nazif Sirel üzerine yapılan görüşme.
- Koz, M. S. ve Doğan, M. (2005). *Mehmet Nadir Terbiye ve Ta'lim-i Etfal Bir Eğitim Öncüsünün Yazıları 1985*. İstanbul: İstanbul Erkek Lisesi Eğitim Vakfı.
- Kuran, A. B. (2012). *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kurtcephe, İ., Balcıoğlu, M. (1991). *Kara Harp Okulu Tarihi*. Ankara: Kara Harp Okulu Matbaası.
- Küçükuşurlu, M., Saylan, G. F. *Şimendiferin Erzurum Yolculuğu*. WEB: kentvedemir yolu.com/icerik.php?id=844, sayfasından erişilmiştir.
- Mehmetefendioğlu, A. G., Necip, C. (2014). Yavuz-Havuz Davası. *Tarih Okulu Dergisi*, 233-267.
- Mimaroğlu, B., Kılıç, C., Tunalı, G., Dinçer, G. Giray, H., Tunalı, İ., Şenoğlu, K., Erkan, K., Özeltürkay, E. M., Dülger, M., Eryılmaz, M., Erkan, N., Kavas, U., Uğurlu, t. Mimaroğlu, V. ve Memlük, Y. (2006). *Meşrutiyetten Cumhuriyete Tunalı Hilmi Bey*. Ankara: Matus.
- Okay, M. O. (1993). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, "Celal Sahir Erozan", (Cilt 7), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2012). *Yakın Tarihin Gerçekleri*, İstanbul: Timaş Yayınları.

- Önal, S. (2006). *Tuğgeneral Ziya Yergök'ün Anıları Sarıkamış'tan Esarete 1915-1920*, (4. Basım), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Önder, M. (1998). *Atatürk'ün Yurt Gezileri*. (II. Baskı). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özalp, K. (1988). *Milli Mücadele 1919-1922*. (Cilt 1), (3. Baskı), Ankara: TTK Basımevi.
- Özdemiroğlu, İ. (2013). Vefat Haberi. (19 Haziran 1972). *Milliyet*, 11 Web: gazetearsivi.milliyet.com.tr adresinden sayfasından erişilmiştir.
- Öztürk K. (t.y.). *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927*. (Cilt: 3), Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Öztürk, E. A. (2006). *Tunalı Hilmi Bey'in I. TBMM'deki Yasal Faaliyetleri*. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 8
- Öztürk, K. (t.y.). *Türk Parlamento Tarihi 1927-1931*. 3. Dönem, (Cilt 3), Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Öztürk, K. (t.y.). *Türk Parlamento Tarihi III. Dönem 1927-1931*. (Cilt 3), Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, Yayınları.
- Öztürk, K. (t.y.). *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927*. (Cilt 3), Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Öztürk, K. (t.y.). *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927*. TBMM Vakfı Yayınları.
- Öztürk, K. (t.y.). *Türk Parlamento Tarihi TBMM III. Dönem 1927-1931*, (Cilt 3), Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Peker, N. (1966). *Öl Esir Olma*. İstanbul: Çınar Matbaası.
- Polat, N. H. (1987). *Şahabettin Süleyman*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Sander, O. (2007). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e* (16. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi.
- Sarı, H. (1990). *Milli Mücadele Yıllarında Bolu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.
- Sarıkoymcu, A. (1992). *Milli Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sarıkoymcu, A. (1992). *Milli Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sefercioğlu, N. (1981). *Yeni Türk Devleti'nin Öncüleri 1928 Yılı Yazıları*. Ankara: Karayolları Genel Müdürlüğü Matbaası.
- Sert, S. (2005). *Fransızların Ermenileri Yok Etme Planı Haçin Ölüm Kampı Kilikya 1918-1922*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.

- Şahin, T. (1988). *Öncesiyle ve Sonrasıyla 93 Harbi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Şimşir, B. N. (1989). *Rumeli'den Türk Göçleri Belgelerle Doksan Üç Muhacereti 1877-1878*. Ankara: TTK Basımevi.
- Tan, N. (2006). *Atatürk ve Türk Dil Kurumu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Taşkıran, C. (2009). *Yüzyıllardır Harbiye Harbiye'nin 180 yıllık Tarihi ve En Büyük Harbiyeli Atatürk*. İstanbul: Doğan Kitap.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Cilt: 6, Birleşim: 106, 19.02.1924, Sayfa: 159.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 4, Cilt: 3, Fevkalade İctima, İnikat:3 5, 25.07.1931, Sayfa: 359.
- Timaş, A. (2008). *Türklerin Tarihi*. İstanbul: Recep Şükrü Yayınları.
- Toprak, Z. (1978). "Cihan Harbi Yıllarında İttihat ve Terakki'nin İaşe Politikası". *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, 6, 211-225.
- Toprak, Z. (1985). *Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Kolluk Kuvvetleri, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tuncer, R. (2010). *Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Son Döneminden TBMM I. Dönemine Katılan Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tunçay, M. (1989). *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, "Siyasal Tarih 1908-1923"*, Ankara: Cem Yayınevi.
- Ulusoy, C. (2009). *Bir Jön Türk Olarak Tunalı Hilmi ve Siyasi Düşüncesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1982). *Osmanlı Tarihi 2. Kısım*. (3. Baskı). Ankara: TTK Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (t.y). *Büyük Osmanlı Tarihi* (Cilt I, 7. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ülküsal, M. (1966). *Dobruca ve Türkler*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.
- Ünaydın, R. E. (2002). *Bütün Eserleri*. (Cilt 6), Ankara: TTK Basımevi.
- Yalçın, D., Akbıyık, Y., Akbulut, D. A., ve Balcıoğlu, M. (2008). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, (8. Baskı), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Yalçın, D., Akbıyık, Y., Özkaya, Y., Bozkurt, G., Akbulut, D. A., Tokgöz, E., Turan, R., Köstüklü, N., Balcıoğlu, M., Tural, M. A., Eraslan, C., ve Avcı, C. (2010). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. (Cilt 2), (6. Baskı), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Yıldırım, İ. (1996). Atatürk dönemi demiryolu politikasına bir bakış. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12 (35), 387-396.

- Yıldırım, S. Zeynel, B.K. (2010). *TBMM Albümü 1920-2010*. (Cilt 1), Ankara: Gökçe Ofset.
- Yıldırım, S. Zeynel, B.K. (2010). *TBMM Albümü 1920-2050*, (Cilt I), Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.
- Yıldırım, T. (2010). “93 Harbi Faciası”, *Manastırlı Mahmut Rifat Bey*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Yücebaş, H. (2004). *Yedi Şairden Hatıralar*, İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayınları.
- Yücer, C. (2007). *Cumhuriyet Döneminde Deniz Harp Okulu'nun Tarihsel Gelişimi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Zaman, E. M. (2004). *Zonguldak Kömür Havzasının İki Yüzyılı*, Ankara: TMMOB Maden Mühendisleri Odası.
- Zeyerek, Y. (2001). *Tarih-i Osman Paşa Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kafkasya Fetihleri 1578-1580 ve Tebriz'in Fethi 1585*. (Birinci Baskı). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Zonguldak Valiliği (2002). *Zonguldak 2002 İl Yıllığı*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı,adı : ALP, Mine
Uyruğu : T.C.
Doğumtarihiveyeri : 17.05.1986 Zonguldak
Medenihali : Evli
Telefon : (0544)938 47 08
e-mail : minegumus86@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Devam ediyor.
Lisans	Ankara Üniversitesi	2010
Lise	Zonguldak Atatürk Anadolu Lisesi	2004

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2011-2014	Genç Bakış Dershanesi	Tarih Öğretmenliği
2015	Asma Ortaokulu	Sosyal Bilgiler Öğretmeni
2016-2017	Özel Söylem Kursu	Tarih Öğretmenliği
2017-2019	Üç-El KPSS Kursu	Tarih Öğretmenliği

Yabancı Dil

İngilizce

Hobiler

Yüzmek, yemek yapmak, doğa yürüyüşleri yapmak.

le.ahbv.edu.tr

hacibayram.edu.tr/le